

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**ORTA GELİR TUZAĞI VE ÜST ORTA GELİR GRUBUNDA YER ALAN
ÜLKELERDE BÜYÜME YAVAŞLAMASI RİSKİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLER**

Uğur Ursavaş

Zonguldak 2019

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**ORTA GELİR TUZAĞI VE ÜST ORTA GELİR GRUBUNDA YER ALAN
ÜLKELERDE BÜYÜME YAVAŞLAMASI RİSKİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLER**

**Hazırlayan
Uğur Ursavaş**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan Sarıbaş**

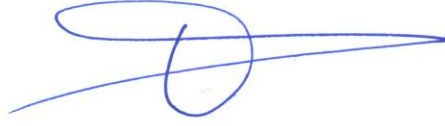
Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Doktora Tezinin çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

27 /02/ 2019

Uğur Ursavaş



T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalında 161382204002 numaralı Uğur URSAVAŞ'ın hazırladığı “Orta Gelir Tuzağı ve Üst Orta Gelir Grubunda Yer Alan Ülkelerde Büyüme Yavaşlaması Riskini Etkileyen Faktörler” konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 07/02/2019 Perşembe günü saat 14:30’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan 

Prof. Dr. Hakan SARIBAŞ (Danışman)

Üye 

Prof. Dr. Necla AYAAŞ

Üye 

Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

Üye 

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü APAYDIN

Üye 

Dr. Öğr. Üyesi Caner ÖZDEMİR

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27.02.2019.


Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Orta Gelir Tuzağı ve Üst Orta Gelir Grubunda Yer Alan Ülkelerde Büyüme Yavaşlaması Riskini Etkileyen Faktörler
Tez Yazarı	: Uğur Ursavaş
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hakan Sarıbaş
Tez Türü, Yılı	: Doktora Tezi, 2019
Sayfa Adedi	: 122

Tarihsel süreç içerisinde ülkelerin büyüme pratikleri gözlemlendiğinde, bazı ülkelerin uzun yıllar boyunca orta gelir seviyesinde kaldıkları ve yüksek gelir grubuna geçemedikleri gözlemlenmektedir. Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları bu durum “orta gelir tuzağı” kavramını gündeme getirmiştir. İlk defa 2007 yılında Gill ve Kharas’ın Dünya Bankası tarafından yayımlanan “Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler” isimli raporuyla birlikte iktisat literatürüne giren kavram en genel anlamıyla orta gelirli ülkenin yüksek gelir seviyesine geçmekte zorlandığı durumu ifade etmektedir.

Bu çalışmada Eichengreen vd. (2011) tarafından geliştirilen büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde üst orta gelir grubunda yer alan bir grup ülkede büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda yer alan 38 ülkeden oluşan örneklem için 1980-2015 dönemini kapsayan ekonometrik analizde panel probit regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Analiz bulguları büyüme yavaşlamasının ABD’ye göre nispi gelirin yaklaşık %22 seviyesine ulaşmasıyla ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte nispi gelir, brüt sermaye oluşumu, ticari açıklık, ortalama toplam eğitim yılı ve yaşlı bağımlılık oranındaki artışın büyüme yavaşlaması riskini artırdığı; kamu borcu, enflasyon değişkenliği ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artışın ise büyüme yavaşlaması riskini azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Kurumsal göstergelerden ise sadece kanun ve düzen değişkeni ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Büyüme Yavaşlaması, Panel Veri Analizi, Probit Model.

ABSTRACT

Institution	: ZBEU Institute of Social Sciences, Department of Economics
Title	: Middle-Income Trap and Factors Affecting the Risk of Growth Slowdown in Upper-Middle-Income Countries
Author	: Uğur Ursavaş
Adviser	: Prof. Dr. Hakan Sarıbaş
Type of Thesis, Year	: Ph. D, 2019
Total Number of Pages	: 122

As the growth practices of countries are studied in the historical process, it is observed that some countries have remained at middle-income level for many years and not been able to move up to high-income group. This situation faced by those countries has brought up the concept of middle-income trap on the agenda. The concept started to gain popularity in economics literature after Gill and Kharas's report titled "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth" published by the World Bank in 2007. The concept is defined as the situation in which middle-income countries have difficulty in moving up to high-income level.

In this study, it is aimed to determine the macroeconomic, demographic and institutional factors affecting the probability of growth slowdown in a group of countries in upper-middle-income level within the framework of the growth slowdown methodology developed by Eichengreen et al. (2011). For this purpose, the panel probit regression method is used in econometric analysis covering the period of 1980-2015 with a sample consisting of 38 countries in the upper-middle-income level according to World Bank income classification.

The analysis results show that the growth slowdown typically occurs when per capita income reaches 22% of that in the USA. Besides, it is concluded that the increase in the relative income, gross capital formation, trade openness, average years of total schooling and old dependency ratio increase the risk of growth slowdown whereas, increase in public debt, inflation variability and average years of secondary and higher schooling decrease the risk of growth slowdown. Among institutional variables, a significant relationship is found only between the variables of law and order and the probability of growth slowdown.

Keywords: Middle-Income Trap, Growth Slowdown, Panel Data Analysis, Probit Model.

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışmanın her aşamasında bilgi birikimi ve tecrübeleri ile bana yol gösteren saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Hakan Sarıbaş'a,

Bu çalışmayı hazırlama sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Caner Özdemir ve Murat Genç'e,

Çalışmaya katkılarından dolayı Necla Ayaş, Celal Taşdoğan, Şükrü Apaydın'a,

Tüm sorularıma sabırla cevap veren sevgili meslektaşlarım Erdem Güdenoğlu, Aykut Yağlıkara, İbrahim Tekiner, Bersu Bahtiyar ve Damla Öz'e,

Her zaman yanımda olan ve hayatıma anlam katan sevgili eşim Neslihan ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Orta Gelir Aralığının Belirlenmesi: Mutlak ve Nispi Gelir Yaklaşımı	7
1.2. Orta Gelir Tuzağı Kavramı	13
1.2.1. Yapısal Dönüşüm Yaklaşımı.....	15
1.2.2. Mutlak ve Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı	18
1.2.2.1 Mutlak Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı.....	18
1.2.2.2. Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı.....	21
2. ORTA GELİR TUZAĞI: TEORİK ÇERÇEVE	26
2.1. Solow-Swan Büyüme Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı.....	26
2.2. Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı ...	37
2.3. Alternatif Teoriler Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı	42
2.3.1. Ohno Yaklaşımı	42
2.3.2. Aoki Yaklaşımı	44
2.3.3. Tho Yaklaşımı	44
2.3.4. Gelir Eşitsizliği Tuzağı Yaklaşımı	46
3. BÜYÜME YAVAŞLAMASI RİSKİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AMPİRİK ANALİZ	49
3.1. Büyüme Yavaşlaması Metodolojisi ve Ampirik Literatürü.....	49
3.1.1. Büyüme Yavaşlaması Yaklaşımı Metodolojisi.....	49
3.1.2. Büyüme Yavaşlaması Metodolojisine İlişkin Ampirik Literatür.....	51
3.2. Ampirik Analiz	58
3.2.1. Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yılların Tespit Edilmesi	58

3.2.2. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Büyüme Yavaşlaması Riskini Etkileyen Faktörlerin Panel Probit Yöntemi ile Tespiti	60
3.2.2.1. Probit Model.....	60
3.2.2.2. Probit Model Tahmin Sonuçları	64
3.2.2.2.1 Makroekonomik Yapı	64
3.2.2.2.2. Demografik Yapı	68
3.2.2.2.3. Kurumsal Yapı	70
3.2.2.2.4. Geniş Model.....	72
3.2.2.3. Değerlendirme ve Tartışma	74
3.2.2.3.1. Makroekonomik Yapı	74
3.2.2.3.2. Demografik Yapı	83
3.2.2.3.3. Kurumsal Yapı	88
3.2.2.3.4. Geniş Model.....	91
3.2.2.3.5. Heterodoks Yaklaşımlar	92
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	102
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ	122

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1 : Mutlak Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Aralıkları..	9
Tablo 1.2 : Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Aralıkları....	12
Tablo 1.3 : Latin Amerika Ülkelerinin Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Süre.....	16
Tablo 3.1 : Büyüme Yavaşlaması Metodolojisine İlişkin Ampirik Literatür.....	57
Tablo 3.2 : Büyüme Yavaşlaması Dönemlerinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	60
Tablo 3.3 : Makroekonomik Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	65
Tablo 3.4 : Makroekonomik Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları.....	67
Tablo 3.5 : Demografik Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	69
Tablo 3.6 : Demografik Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları.....	70
Tablo 3.7 : Kurumsal Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	71
Tablo 3.8 : Kurumsal Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları.....	72
Tablo 3.9 : Probit Model Tahmin Sonuçları (Geniş Model).....	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1 : Büyüme Yavaşlaması.....	19
Şekil 1.2 : Yakınsama Tuzağı.....	22
Şekil 2.1 : Üretim Fonksiyonu.....	28
Şekil 2.2 : Solow Diyagramı.....	30
Şekil 2.3 : Solow-Swan Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı.....	37
Şekil 2.4 : Lewis Kalkınma Modeli.....	40
Şekil 2.5 : Solow-Swan Büyüme Modeli Çerçevesinde Ohno Yaklaşımı.....	43
Şekil 2.6 : Tho Yaklaşımı.....	45
Şekil 2.7 : Eşitsizlik Tuzağı.....	47

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 1.1 : Bir Grup Seçilmiş Ülke İçin Uzun Dönem Büyüme.....	6
Grafik 3.1 : Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yılların Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	59
Grafik 3.2 : Üst Orta Gelirli Ülkelerde İthalat ve İhracatın GSYİH İçerisindeki Payı.....	79
Grafik 3.3 : Üst Orta Gelirli Ülkelerde Çalışma Çağındaki Nüfus.....	85



KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	:	Araştırma Geliştirme
AIC	:	Akaike Bilgi Kriteri
GSMH	:	Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
ICRG	:	Uluslararası Ülke Risk Rehberi
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
Log-L.	:	Log-Olabilirlik
OGT	:	Orta Gelir Tuzağı
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PWT	:	Penn Dünya Tablosu
SGP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
UNSTAT	:	Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü
VIF	:	Varyans Artış Faktörü
WDI	:	Dünya Kalkınma Göstergeleri

GİRİŞ

Bu tezin temel amacı Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda yer alan bir grup ülkede büyüme yavaşlaması riskini artıran (azaltan) makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda tez çalışmasında, büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde probit regresyon yöntemi kullanılarak büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörler incelenmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde toplumların gelir ve refah düzeylerinin giderek arttığı gözlenmekte fakat bu artış her ülkede eşit oranda ortaya çıkmamaktadır. Özellikle sanayi devriminden itibaren ülkeler arasındaki gelir ve refah farkı giderek açılırken bazı ülkeler çok hızlı bir şekilde büyümekte, bazı ülkeler ise neredeyse hiç büyümektedir. Neden bazı ülkeler bu kadar zenginken bazı ülkeler yoksuldur? Ekonomik büyümenin itici gücü nedir? Gelecekte yoksul ülkelerin, zengin ülkelerle aynı refah seviyesine ulaşmaları mümkün müdür?

İktisadi büyüme kuramının genel çerçevesini oluşturan bu sorulara ilişkin cevap arayışı, büyüme literatüründe birçok tezin de ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda modern büyüme teorilerinin Ramsey (1928)'in çalışmasıyla başladığı kabul edilmektedir. Hanehalkının dönemler arası optimizasyon kararları çerçevesinde optimal tasarruf oranının incelendiği ve ekonomik büyümenin ilk defa formel bir model kapsamında ele alındığı bu çalışmanın ardından modern büyüme teorisine yapılan katkılar Harrod (1939) ve Domar (1946) ile devam etmiştir. Keynesyen analizi ekonomik büyümenin unsurlarına dâhil eden yazarlar, girdiler arasındaki ikame oranının küçük olduğu üretim fonksiyonuyla kapitalist sistemin doğası gereği istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. Modern büyüme teorisine en önemli katkı ise 1950'li yılların sonunda Solow (1956) ve Swan (1956)'dan gelmiştir. Neoklasik büyüme teorisinin köşe taşı çalışması olarak kabul edilen, teknolojinin ve nüfus artış hızının dışsal olarak yer aldığı Solow-Swan büyüme modelinde üretim faktörleri için azalan verimler yasası geçerli olduğundan ülkelerin kişi başı gelirlerinin de birbirlerine yakınsayacağı öngörülmektedir. Solow ve Swan'ı takiben neoklasik büyüme teorisine yapılan katkılar, Koopmans (1965) ve Cass (1965)'in

çalışmalarıyla devam etmiştir. Ramsey'in hanehalkı optimizasyon analizini neoklasik modelle birleştiren yazarlar tasarruf oranını modele içsel olarak dâhil etmişlerdir. 1980'li yılların ikinci yarısına kadar yeni teorik açılımlarla zenginleştirilmesi süreci durgunluk içerisine giren büyüme teorisi literatürü, Romer (1986) ve Lucas (1988)'in çalışmalarıyla tekrar canlanmıştır. Uzun dönemde ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının zamanla azalacağını öngören neoklasik modelin öngörüsünün gerçekleşmemesi ve büyümenin kaynağını açıklamada yetersiz kalması, Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından temelleri atılan yeni (içsel) büyüme teorisinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İçsel büyüme teorilerinde neoklasik modelin aksine beşeri sermaye, teknoloji, bilgi, Ar-Ge, finansal derinleşme, kamu harcamaları gibi büyümeyi belirleyen tüm faktörler sistem içerisine dâhil edilmeye çalışılmıştır (Barro ve Lee, 2004:16-20).

Gerek neoklasik büyüme teorisi gerek içsel büyüme teorileri, ülkelerin büyümelerinde istikrarın sağlanmasında bazı önemli çıkarımları barındırıyor olsalar da tarihsel süreç içerisinde büyüme pratikleri gözlemlendiğinde, bazı ülkelerin belirli bir gelir seviyesine ulaştıktan sonra ekonomik durgunluk sürecine girdikleri gözlemlenmektedir. Genellikle orta gelir seviyesinde görülen bu durgunluk ya da yavaşlama, büyüme literatüründe orta gelir tuzağı kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İlk olarak 2007 yılında Gill ve Kharas'ın Dünya Bankası tarafından yayımlanan "*An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*" isimli raporuyla birlikte iktisat literatürüne giren orta gelir tuzağı kavramı bu tarihten itibaren büyüme literatüründe sıklıkla tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Genellikle orta gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçiş sürecinde ortaya çıkan büyüme durgunluğunun ve bu durgunluğun sebeplerinin konu edildiği orta gelir tuzağı araştırmaları, ekonomik durgunluğa neden olan faktörlerin belirlenmesi açısından önem arz etmekte ve söz konusu durgunluğu sona erdirecek ve istikrarlı bir büyümeyi sağlayacak politika çıkarımlarının oluşturulmasına imkân sağlamaktadır.

Orta gelir tuzağı, en genel anlamıyla düşük gelirliliğin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra büyüme ivmesini kaybederek yüksek gelir grubuna geçmekte zorlandığı durumu ifade etmektedir (Aiyar, 2013). Kavramı açıklamakta kullanılan diğer yaklaşıma göre ise orta gelirliliğin ülke hem emek yoğun sektörlerde

karşılaştırmalı üstünlüğe sahip düşük ücretli (fakir) ülkelerle, hem de ileri teknolojiye sahip, inovasyon temelli büyüyen zengin ülkelerle rekabet etmekte zorlanmakta ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Gill ve Kharas, 2007).

Orta gelir tuzağı kavramını açıklamakta kullanılan, spesifik bir teorik gösterim bulunmamasıyla birlikte kavram ağırlıklı olarak neoklasik büyüme teorisi ve Lewis tipi kalkınma modeli çerçevesinde açıklanmaktadır. Sermayenin azalan getiriye sahip olması nedeniyle ilave sermayenin üretime marjinal katkısının giderek azalacağı kabul edildiği neoklasik büyüme modelinde, nihayetinde büyüme oranının sıfır olduğu uzun dönem dengesine ulaşılmaktadır. Sermaye artışıyla kişi başı üretimi artırmanın mümkün olmadığı durağan durum dengesi ise orta gelir tuzağı şeklinde tanımlanmaktadır (Yeldan, 2012).

Orta gelir tuzağı kavramı Lewis tipi kalkınma modeli çerçevesinde ise şu şekilde açıklanmaktadır. Emek arzı fazlasının düşük verimli tarım sektöründen yüksek verimli imalat sektörüne kaydırılmasıyla verimlilik artışı sağlayan düşük gelirli ülke, ithal teknoloji ve ucuz iş gücünün de yardımıyla orta gelir seviyesine ulaşmaktadır. Orta gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra emek arz fazlasının tükenmesine bağlı olarak reel ücretlerin yükseldiği ülkede emeğin sektörler arasında yeniden tahsisinden kaynaklı verimlilik artışı ve ucuz iş gücü sayesinde elde edilen yüksek büyüme döneminin sonuna gelmekte ve ülke büyüme yavaşlaması sonucunda orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Agenor, 2012).

İlk olarak 2007 yılında Dünya Bankası raporuyla birlikte iktisat literatürüne giren orta gelir tuzağı kavramı izleyen birkaç yıl ağırlıklı olarak betimleyici açıdan ele alınmıştır. 2011 yılında ise orta gelir tuzağı literatürünün köşe taşı çalışmalarından, orta gelir tuzağının ampirik açıdan incelendiği Eichengreen ve arkadaşlarının çok ses getiren çalışması yayımlanmıştır. Orta gelir tuzağı literatürüne çok önemli katkılar sunan çalışma aynı zamanda bazı eleştirilere (Paus, 2014; Fryer ve Cattaneo, 2014; Andrianjaka ve Rougier, 2017) maruz kalmıştır. Orta gelir tuzağının büyüme yavaşlaması olarak tanımlandığı çalışmaya göre büyüme yavaşlamasını sağlayan koşullardan biri kişi başı gelirin 10000 dolar ve üzerinde olmasıdır. Bu koşul nedeniyle orta gelir seviyesini uzun zaman önce aşmış birçok gelişmiş ülke analize dâhil edilirken konunun asıl muhatabı olan bazı gelişmekte olan ülkeler ise analiz dışı bırakılmıştır. Eichengreen vd. (2011)'nin

çalışmasına yöneltilen bu eleştiriler çerçevesinde belirlenen ilk araştırma sorusu “Eichengreen vd. (2011)’nin analiz örnekleme gelişmiş ülkeleri dâhil etmesinin analiz sonuçlarına etkileri nelerdir?” şeklindedir. Bu soru yanıtlanırken Eichengreen vd. (2011)’nin çalışmasıyla benzer metodoloji, ekonometrik analiz yöntemi ve bazı ortak açıklayıcı değişkenler kullanılmış ancak analiz örnekleme olarak üst orta gelirli ülke grubu seçilmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen tez çalışmasının analiz bölümünde; potansiyel olarak orta gelir tuzağına takılma olasılığı yüksek olan üst orta gelirli ülkelere yoğunlaşarak, Eichengreen vd.’nin çalışmasına örneklem seçimi anlamında getirilen eleştirilerin geçerliliğinin sınanması bakımından çalışmanın literatüre katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu ise “Türkiye’nin de içinde bulunduğu üst orta gelir grubunda orta gelir tuzağı riskini artıran (azaltan) makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörler nelerdir?” şeklindedir. Üst orta gelir grubundaki ülkelerin yüksek gelir grubuna en yakın ülke grubu olması ve orta gelir tuzağı riskinin/potansiyelinin bu ülkelerde daha yüksek olması nedeniyle orta gelir tuzağı kavramının özellikle üst orta gelir grubu özelinde incelenmesi önemlidir. Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda yer alan ülkelerden biri de Türkiye’dir. 2004 yılına kadar dönem dönem alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna yükselmeyi başarabilen Türkiye, 2004 yılından itibaren üst orta gelir grubunda yer almaktadır. Türkiye’nin yaklaşık 15 yıldır üst orta gelir grubunda hapsolması ve yüksek gelir grubuna sıçrama yapamaması ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Ulusal literatür incelendiğinde Türkiye’de orta gelir tuzağını araştıran çalışmaların büyük bir bölümünün betimleyici çalışmalardan oluştuğu gözlemlenmekte, oldukça dar olan ampirik literatür ise ağırlıklı olarak Türkiye ve bazı gelişmekte olan ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığının çeşitli ekonometrik testler aracılığıyla sorgulandığı çalışmalardan oluşmaktadır. Özellikle üst orta gelir grubunda orta gelir tuzağı riskini artıran (azaltan) faktörlerin sorgulandığı çalışma sayısının oldukça yetersiz olduğu ampirik literatürde orta gelir tuzağı olasılığını etkileyen faktörlerin büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde incelendiği başka bir çalışma ise tarafımızca tespit edilmemiştir. Bununla birlikte bu çalışmada makroekonomik, demografik ve kurumsal çerçevede geniş bir veri seti kullanılmasının ve analiz örnekleme olarak Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı orta

gelir tuzağı riskinin en yüksek olduğu üst orta gelirli ülke grubunun tercih edilmesinin mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çerçevede öncelikle Eichengreen vd. (2011) tarafından geliştirilen büyüme yavaşlaması metodolojisi kapsamında 1980-2015 döneminde, Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda bulunan 45 ülkede büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar sorgulanmaktadır. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların tespit edilmesinin ardından panel probit regresyon yöntemi yardımıyla 38 üst orta gelirli ülkeden oluşan örnekleme büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörler incelenmektedir.

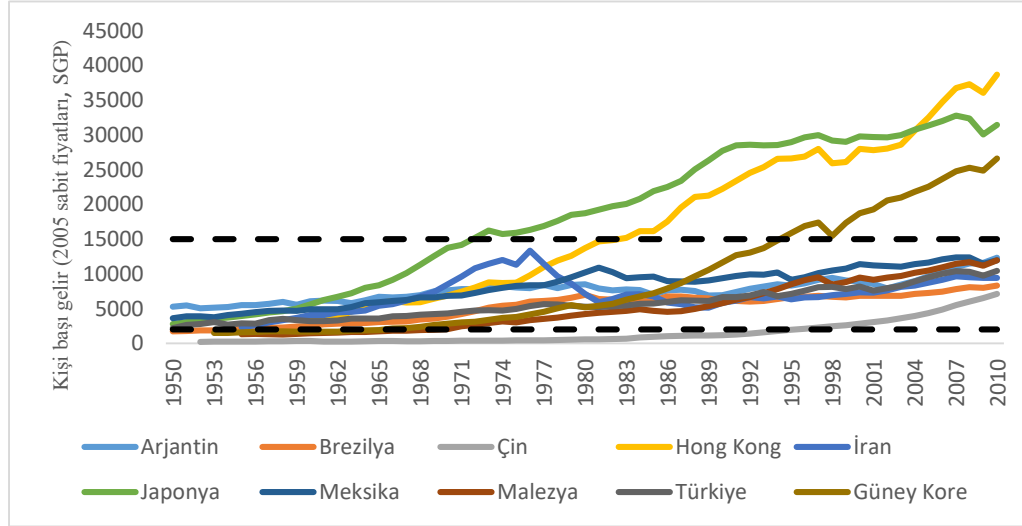
Bu bilgi ve gözlemler çerçevesinde ele alınan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Orta gelir ve orta gelir tuzağı kavramlarının ayrıntılı bir şekilde incelendiği ilk bölümün ardından çalışmanın ikinci bölümünde orta gelir tuzağı kavramının teorik temelleri üzerinde durulmakta; kavram teorik açıdan Solow-Swan büyüme modeli, Lewis kalkınma modeli ve bazı alternatif modeller çerçevesinde ele alınmaktadır. Ampirik analizin yer aldığı çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise iki kısımdan oluşmaktadır. Ampirik analizin ilk aşamasında 1980-2015 döneminde bir grup üst orta gelirli ülkede Eichengreen vd. (2011) tarafından geliştirilen büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar araştırılmaktadır. Ampirik analizin ikinci aşamasında ise panel probit regresyon yöntemi aracılığıyla büyüme yavaşlaması riskini etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörler incelenmektedir. Tez çalışmasının sonuç bölümünde ise çalışmanın genel değerlendirilmesi yapılarak politika önerilerine yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya genelinde ortaya çıkan yüksek büyüme performanslarıyla birçok düşük gelirli ülke orta gelir seviyesine ulaşmış, ancak orta gelir seviyesinin ötesine az sayıda ekonomi geçebilmiştir. Bu süreçte yüksek büyüme performanslarını sürdüremeyen birçok ülke orta gelir seviyesini aşmakta başarısız olmuştur (bkz. Grafik 1.1). Dünya Bankası (2013) raporuna göre 1960 yılı itibariyle 101 orta gelirli ülkeden 2008 yılı itibariyle sadece 13 tanesi yüksek gelir seviyesine ulaşmayı başarmıştır. Yüksek gelir seviyesine ulaşamayan ülkelerin belirli gelir aralığında sıkışması orta gelir tuzağı kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Orta gelir tuzağı kavramı ilk defa 2007 yılında Gill ve Kharas tarafından yazılan “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth” adlı Dünya Bankası raporunda yer almıştır. Gill ve Kharas (2007)’a göre, *orta gelirli ülkeler, standart imalat sanayiinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip düşük ücretli (fakir) ülkeler ve teknolojik açıdan gelişmiş, inovasyon temelli büyüyen zengin ülkeler ile rekabet etmekte zorlanmakta ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.*

Grafik 1.1: Bir Grup Seçilmiş Ülke İçin Uzun Dönem Büyüme



Kaynak: PWT 7.1 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur

Orta gelir tuzağı kavramı ilk defa Gill ve Kharas (2007) tarafından kullanılsa da orta gelirli ülkelerin problemi daha önce Garrett (2004) tarafından gündeme getirilmiştir (Gill ve Kharas, 2015:5). Garrett (2004)’e göre küreselleşme süreci düşük ve yüksek gelirli ülkelere orta gelirli ülkelere daha fazla avantaj sağlamıştır. Orta gelirli ülkeler bu süreçte sağlıklı kurumlara ve ileri teknolojiye

sahip gelişmiş ülkeler ve ucuz emek gücü yardımıyla düşük maliyetli üretim yapan ülkelerle rekabette başarısız olmuştur.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar ülkeleri gelişmişlik seviyelerine göre sınıflandırırken farklı kriterler kullanmakta, bu durum ise ülke gruplarının farklılaşmasına yol açmaktadır (Nielsen, 2011). Benzer durum orta gelir tuzağı literatürü için de geçerlidir. Orta gelir tuzağı kavramını ele alan çalışmalar incelendiğinde farklı gelir (orta gelir) aralıklarının belirlendiği ve buna bağlı olarak gelir gruplarının farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu duruma istinaden orta gelir tuzağı kavramını inceleyen bazı çalışmalar (Jitsuchon, 2012; Im ve Rosenblatt, 2013; Paus, 2014; Yao, 2015; Glawe ve Wagner, 2016; Glawe ve Wagner, 2017a; Park ve Mercado, 2017) orta gelir tuzağı kavramından önce orta gelir kavramına ve orta gelir aralığının belirlenmesinde kullanılan yaklaşımların önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bölümün devamında, orta gelir tuzağı kavramından önce orta gelir aralığı ve orta gelir aralığının belirlenmesinde kullanılan yaklaşımlara yer verilmiştir.

1.1. Orta Gelir Aralığının Belirlenmesi: Mutlak ve Nispi Gelir Yaklaşımı

Orta gelir tuzağı kavramını ele alan çalışmalar incelendiğinde orta gelir aralığının belirlenmesinde mutlak ve nispi gelir yaklaşımı olmak üzere iki farklı yaklaşımın kullanıldığı gözlemlenmektedir. Mutlak gelir yaklaşımında gelir seviyesi kişi başı gelir cinsinden ifade edilmektedir. Kişi başı gelir mutlak gelir cinsinden belirlenen orta gelir aralığı içerisindeyse ülke orta gelirli ülke olarak değerlendirilmektedir. Nispi gelir yaklaşımında ise ilgili ülkenin kişi başı gelirinin yüksek gelirli (gelişmiş) ülkenin¹ kişi başı gelirin oranlanmasıyla kişi başı nispi gelir (yüzde cinsinden) elde edilmektedir. Eğer ülkenin kişi başı nispi geliri yine nispi olarak belirlenen orta gelir aralığı içerisindeyse ülke orta gelir sınıfında yer almaktadır (Yao, 2015:27-28).

Mutlak gelir yaklaşımı çerçevesinde belirlenen gelir sınıflandırmaları arasında en fazla kabul gören sınıflandırma ise “Dünya Bankası” gelir

¹ Çalışmalarda genellikle referans ülke olarak ABD seçilmektedir. Ancak referans ülkenin farklı olduğu çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Pruchnik ve Zowczak (2017) çalışmalarında referans ülke olarak Almanya'yı tercih etmiştir.

sınıflandırmasıdır. Kişi başı gelirin “Atlas Metodu²” çerçevesinde belirlendiği gelir sınıflandırmasına göre; 2017 yılı itibariyle kişi başı geliri 995 dolar ve daha az olan ülkeler düşük, 996 ve 3895 dolar arasında olan ülkeler alt orta, 3896 ve 12055 dolar arasında olan ülkeler üst orta, 12056 dolar üzerinde olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir. Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre 2017 yılı itibariyle 47 alt orta ve 56 üst orta gelirli olmak üzere toplam 103 tane orta gelirli ülke bulunmaktadır.

Orta gelir aralığının mutlak gelir cinsinden belirlendiği, 1950-2010 döneminde 124 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, Felipe vd. (2012) ülkeleri kişi başı gelirlerine göre dört gruba ayırmaktadır. Çalışmada kişi başı geliri 2000 dolardan (1990 yılı sabit fiyatları, SGP) az olan ülkeler düşük, 2000 ile 7250 dolar arasında olan ülkeler alt orta, 7250 ile 11750 dolar arasında olan ülkeler üst orta, 11750 dolardan fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak tanımlanmıştır. Bu gelir sınıflandırmasına göre 1950 yılında 33 alt orta ve 6 üst orta gelirli olmak üzere toplam 39 ülke orta gelir seviyesinde yer alırken, 2010 yılı itibariyle ise orta gelirli ülke sayısı 38 alt orta gelirli ve 14 üst orta gelirli olmak üzere 52’ye yükselmiştir.

Orta gelir aralığının mutlak gelir yaklaşımı çerçevesinde belirlendiği bir başka çalışmada Estrada vd. (2017), ülkeleri gelirlerine göre beş sınıfa ayırmaktadır. Buna göre kişi başı geliri (2011 yılı sabit fiyatları, SGP) 1096 dolardan az olan ülkeler çok düşük, 1096 dolar ile 2585 dolar arasında olan ülkeler düşük, 2585 dolar ile 5351 dolar arasında olan ülkeler alt orta, 5351 dolar ile 17600 dolar arasında olan ülkeler üst orta, 17600 dolar üzerinde olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir.

Tablo 1.1’de orta gelir aralığının mutlak gelir yaklaşımı çerçevesinde belirlendiği bazı çalışmalar ve orta gelir aralıkları yer almaktadır.

² Bknz: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method>

Tablo 1.1: Mutlak Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Aralıkları

Çalışma	Orta Gelir Aralığı
Dünya Bankası	996 \$-12055 \$ (Kişi başı GSMH, Atlas Metodu)
Eichengreen vd. (2011) Eichengreen vd. (2013)	>10000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Spence (2011)	5000 \$-10000 \$ (Kişi başı GSYİH)
Foxley ve Sosdorf (2011)	8000 \$-23000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2008 yılı sabit fiyatları, SGP)
Felipe vd. (2012) Giap vd. (2016) Giap vd. (2017) Andrianjaka ve Rougier (2017)	2000 \$ -11750 \$ (Kişi başı GSYİH, 1990 yılı sabit fiyatları, SGP)
Aiyar vd. (2013)	2000 \$ -15000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Wu (2014)	1000 \$-10000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Dewitte (2014)	5000 \$-20000 \$ (Kişi başı GSYİH, 1990 yılı sabit fiyatları, SGP)
Xue (2014)	5000 \$ -12000 \$ (Kişi başı GSYİH)
Yao (2015)	1000 \$-32000 \$ (Kişi başı GSMH, 2005 yılı sabit fiyatları)
Barro (2016)	10000 \$-20000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2011 yılı sabit fiyatları, SGP)
Estrada vd. (2017) Eichengreen vd. (2017) Ha ve Lee (2018)	2585 \$-17600 \$ (Kişi başı GSYİH, 2011 yılı sabit fiyatları, SGP)
Wang ve Lan (2017)	2000 \$-15000 \$ (Kişi başı GSYİH, 2010 yılı sabit fiyatları)

Orta gelir aralığının belirlenmesinde kullanılan ikinci yaklaşım ise nispi gelir yaklaşımıdır. Mutlak gelir yaklaşımının kullanıldığı çalışmalarla benzer şekilde nispi gelir yaklaşımının kullanıldığı çalışmalarda da farklı orta gelir aralıklarının kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Nispi gelir yaklaşımının kullanıldığı çalışmada Woo (2012), 1960-2008 döneminde GSYİH ve nüfus verisini kullanarak “Yakalama Endeksi (Catch-up Index)” adında bir endeks oluşturmuştur. Yakalama endeksi bir ülkenin kişi başı gelirinin (1990 yılı sabit fiyatları, SGP) ABD kişi başı gelirine oranını ifade etmektedir. Yakalama endeksi %20’den az olan ülkeler düşük, %20-%55 arasında olan ülkeler orta, %55’den fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir.

İki farklı gelir sınıflandırılmasının kullanıldığı çalışmada Im ve Rosenblatt (2013) ülkeleri nispi gelirlerine göre beş gruba ayırmaktadırlar. İlk sınıflandırmaya göre kişi başı geliri (2005 yılı sabit fiyatları, SGP) ABD kişi başı gelirinin %15’inden az olan ülkeler düşük, %15-%30’u arasında olan ülkeler alt orta, %30-%45’i arasında olan ülkeler orta-orta, %45-%60’ı arasında olan ülkeler üst orta, %60’ından fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir. İkinci gelir sınıflandırmasına göre kişi başı geliri ABD kişi başı gelirinin 1/16’sından az olan ülkeler düşük, 1/16-1/8’i arasında olan ülkeler alt orta, 1/8-1/4’ü arasında olan ülkeler orta-orta, 1/4-1/2’si arasında olanlar üst orta, 1/2’sinden fazla olanlar ise yüksek gelirli ülkelerdir.

Bulman vd. (2014)’nin nispi gelir sınıflandırmasına göre kişi başı geliri (2005 yılı sabit fiyatları, SGP) ABD kişi başı gelirinin %10’undan az olan ülkeler düşük, %10-%30’u arasında olan ülkeler alt orta, %30-%50’si arasında olan ülkeler üst orta, %50’sinden fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir.

Arias ve Wen (2016), ülkeleri nispi gelirlerine göre üç gruba ayırmaktadır. Buna göre kişi başı geliri (2005 yılı sabit fiyatları, SGP) ABD kişi başı gelirinin %15’inden az olan ülkeler düşük, %15 ile %50’si arasında olan ülkeler orta, %50’sinden fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkelerdir.

Feng ve Yao (2015) ise orta gelir aralığını belirlerken diğer çalışmalardan farklı bir yol izlemektedir. Orta gelir aralığının belirlenmesinde referans alınan iki ülke Güney Kore ve ABD’dir. 1960’lı yılların başında kalkınma sürecine giren

Güney Kore'nin kişi başı geliri ABD kişi başı gelirinin %7'sine, Dünya Bankası tarafından yüksek gelirli ülke kabul edildiği dönemde ise %44'üne denk gelmektedir. Bu eşik değerler baz alındığında kişi başı geliri ABD kişi başı gelirinin %7'si ile %44'ü arasında olan ülkeler orta gelirli ülkelerdir.

Soreg (2017; 2018) ise ülkelerin nispi gelirlerini belirlerken referans olarak tek ülke geliri yerine dünya ortalama kişi başı GSYİH verisini baz almaktadır. Çalışmada belirlenen gelir sınıflandırmasına göre kişi başı geliri dünya ortalama kişi başı gelirinin %50'sinden az olan ülkeler düşük, %50-%100'ü arasında olanlar alt orta, %100-%200'ü arasında olanlar üst orta, %200'ünden fazla olanlar ise yüksek gelirli ülkelerdir.

Tablo 1.2'de orta gelir aralığının belirlenmesinde nispi gelir yaklaşımının kullanıldığı bazı çalışmalar ve orta gelir aralıkları yer almaktadır.

Hem mutlak hem de nispi gelir yaklaşımının tercih edildiği çalışmalar incelendiğinde orta gelir aralığını oluşturan eşik değerlerin önemli derecede farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu farklılaşma özellikle ampirik çalışmaların sonucunu etkilemekte, bazı araştırmacılar (Paus, 2014; Glawe ve Wagner, 2017a) bu durumun ampirik çalışmaların zayıf yanı olduğunu savunmaktadır.

Tablo 1.2: Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Aralıkları

Çalışma	Orta Gelir Aralığı
Woo vd. (2012)	ABD Kişi Başı GSYİH %20 - %55 (1990 yılı sabit fiyatları, SGP)
Im ve Rosenblatt (2013)	ABD Kişi Başı GSYİH %15-%60 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Robertson ve Ye (2013) Yılmaz (2014) Yılmaz (2016) Manga (2018)	ABD Kişi Başı GSYİH %8 - %36 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Bulman vd. (2014)	ABD Kişi Başı GSYİH %10 - %50 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Kumagai (2014)	ABD Kişi Başı GSYİH %1,95-%23,75 Atlas Metodu
Yao (2015)	ABD Kişi Başı GSMH (Atlas Metodu) %4 - %64
Feng ve Yao (2015)	ABD Kişi Başı GSYİH %7 - %44 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Cherif ve Hasanov (2015)	ABD Kişi Başı GSYİH %16 - %46 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Arias ve Wen (2016)	ABD Kişi Başı GSYİH %15-%50 (2005 yılı sabit fiyatları, SGP)
Dünya Bankası (2013) Glawe ve Wagner (2017b)	ABD Kişi Başı GSYİH %4,5 - %45 (1990 yılı sabit fiyatları, SGP)
Wang ve Lan (2017)	ABD Kişi Başı GSYİH %5 - %45 (2010 yılı sabit fiyatları)
Soreg (2017; 2018)	Dünya Kişi Başı GSYİH Ortalamasının %50 - %200
Lee (2018)	ABD Kişi Başı GSYİH %5 - %40 (2011 yılı sabit fiyatları, SGP)

1.2. Orta Gelir Tuzağı Kavramı

Orta gelir tuzağı kavramını açıklamakta kullanılan spesifik bir tanım bulunmamakla birlikte literatürde yaygın olarak kullanılan iki tanım öne çıkmaktadır. İlk tanıma göre orta gelir tuzağı, belirli bir dönem boyunca hızlı büyüyen düşük gelirli ülkenin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra büyüme ivmesini kaybetmesiyle birlikte yüksek gelir grubuna geçmekte zorlandığı durumu ifade etmektedir (Aiyar, 2013; Egawa, 2013; Islam, 2013; Wu, 2014; Rudengreen vd. 2014; Lee ve Narjoko, 2015; Aizenman vd., 2018; Wagner, 2018). Orta gelir tuzağının diğer tanımı ise ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde yapılmaktadır. Bu tanıma göre orta gelir tuzağı, orta gelirli ülkelerin ücretlerin daha düşük olduğu, standartlaştırılmış ve emek-yoğun malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip düşük gelirli ülkeler ve teknoloji açısından gelişmiş, katma değeri yüksek bir üretim yapısına sahip yüksek gelirli ülkelerle rekabet etmekte zorlanarak yüksek gelir grubuna geçmekte başarısız olduğu durumu ifade etmektedir (Gill ve Kharas, 2007; Kharas ve Kohli, 2011; Dünya Bankası, 2013; Paus, 2017).

Gill ve Kharas (2015) literatürdeki orta gelir tuzağı tanımlarını üç grup altında ele almaktadır. Orta gelir tuzağı kavramının teorik (betimsel) çerçevede tanımlandığı ilk grupta yer alan çalışmalarda orta gelirli ülkelerin tuzağa yakalanmamaları için kendi yapısal özelliklerine uygun politika ve kurumsal değişim ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Yazarlara göre ülkeler iki sebeple tuzağa yakalanmaktadır. Bunlardan ilkinde göre düşük ücretler yardımıyla karşılaştırmalı üstünlük elde ederek emek-yoğun imalata dayalı ve ihracat odaklı büyüyen düşük gelirli ülke, orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra ücretlerin yükselmesinden dolayı karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybetmektedir. Orta gelirli ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybetmesine rağmen aynı büyüme stratejisini devam ettirmesi ise tuzağa yakalanmasına neden olmaktadır. Tuzağa yakalanan ikinci tip ülke ise gerekli kurumsal zemini oluşturmadan bilgi ekonomisine geçmeye çalışan ülkedir. Niteliksiz yükseköğretim, düşük düzeyde beşeri sermaye, düzgün işlemeyen hukuk sistemi gibi etkenler ekonomilerin inovasyon temelli ekonomi olma yolunda engeller oluşturmaktadır. Orta gelirli ülkelerde gerekli kurumsal altyapı oluşturulmadan yapılan yoğun ve erken yatırımlar gerekli kazancı sağlamayabilir.

İkinci grupta yer alan çalışmalarda orta gelir tuzağı kavramı ampirik/ekonometrik çerçevede tanımlanmaktadır. Orta gelir tuzağının bir yakınsama problemi olarak değerlendirildiği son grupta yer alan çalışmalara göre ise orta gelir tuzağı orta gelirli ülkenin gelişmiş ülkeye yakınsamakta başarısız olduğu durumu ifade etmektedir.

Orta gelir tuzağı kavramını konu edinen çalışmaları iki gruba ayıran Paus (2014)'a göre, orta gelir tuzağının büyüme yavaşlaması veya yakınsama problemi olarak değerlendirildiği ilk grupta yer alan çalışmalarda kavram teorik açıdan neoklasik büyüme modeli çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci grupta yer alan çalışmalar ise orta gelir tuzağını yapısal bir problem olarak tanımlamakta ve tuzağın temel olarak verimlilik kapasitesinin yeteri kadar gelişmiş olmamasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Paus (2014) ile yakın bir sınıflandırma yapan Kanchochat (2014)'a göre ise bir grup araştırmacı orta gelir tuzağını büyüme yavaşlaması olarak tanımlarken diğer grup ise kavramı gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yakınsayamadığı durum olarak tanımlamaktadır.

Literatürdeki orta gelir tuzağı tanımlarını teorik ve ampirik olmak üzere iki gruba ayıran Glawe ve Wagner (2016)'e göre orta gelir tuzağını teorik açıdan tanımlayan çalışmalar orta gelir tuzağını yapısal ve kurumsal reform eksikliğinin bir sonucu olarak görmektedir. Bu nedenle bu çalışmalarda orta gelirli ülkeler için gerekli yapısal ve kurumsal düzenlemelere odaklanılmaktadır. Ampirik tanımlamalar ise orta gelir aralığının belirlenmesinde tercih edilen yaklaşıma göre mutlak ve nispi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Agenor (2017), orta gelir tuzağını inceleyen çalışmaları Glawe ve Wagner (2016) ile benzer şekilde betimleyici ve ekonometrik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu iki yaklaşımda da ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığı değerlendirilirken kişi başı gelir mutlak veya nispi cinsten ifade edilmektedir.

Pruchnik ve Zowczak (2017) orta gelir tuzağı yaklaşımlarını beş kategoride ele almaktadır:

- Ampirik olmayan, betimleyici yaklaşım
- Ampirik yaklaşım (mutlak gelir yaklaşımı)
- Ampirik yaklaşım (nispi gelir yaklaşımı)

- Ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığını değerlendirmek amacıyla gelir grupları arasındaki geçiş sürelerini dikkate alan yaklaşım
- Ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığını değerlendirmek amacıyla belirli bir endeksi dikkate alan yaklaşım

Orta gelir tuzağı kavramının genel çerçevede incelenmesinden sonra bölümün devamında orta gelir tuzağı kavramı daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bağlamda literatürde orta gelir tuzağı tanımı için yapılan sınıflandırmalar dikkate alınarak (Im ve Rosenblatt (2013); Paus (2014); Kanchochat (2014); Gill ve Kharas (2015); Glawe ve Wagner (2016); Glawe ve Wagner (2017a); Engel ve Taglioni (2017); Agenor (2017)) orta gelir tuzağı; ilk olarak yapısal dönüşüm yaklaşımı çerçevesinde, sonrasında mutlak ve nispi gelir yaklaşımı çerçevesinde incelenmektedir.

1.2.1. Yapısal Dönüşüm Yaklaşımı

Orta gelir tuzağının yapısal dönüşüm yaklaşımı çerçevesinde ele alındığı çalışmalarda ülke ekonomisinin üretim yapısına ve üretim yapısının dönüşüm sürecine dikkat çekilmektedir. Orta gelir tuzağının temel sebebinin büyümeyi artırıcı (destekleyici) yapısal dönüşüm yetersizliği olarak değerlendirildiği bu yaklaşıma göre orta gelir seviyesine ulaşan ülkeler tuzağa yakalanmamak veya tuzaktan kurtulmak için büyümeyi artırıcı yapısal dönüşümü sağlamalıdır. Orta gelir tuzağını yapısal dönüşüm çerçevesinde inceleyen çalışmalar ağırlıklı olarak ampirik olmayan, betimleyici çalışmalardır.

Emek arzının verimliliğin düşük olduğu geleneksel sektörden verimliliğin yüksek olduğu modern sektöre kaydırılmasıyla, diğer bir ifadeyle ekonominin yapısal bir dönüşüm geçirmesiyle düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine ulaşan ülke, bu seviyeden sonra istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmek istiyorsa düşük katma değerli bir üretim yapısından yüksek katma değerli bir üretim yapısına geçiş yapmalıdır. Bu ülkeler için girdiye dayalı büyümeden inovasyon temelli büyümeye geçiş tuzağı aşmada kilit rol oynamaktadır (Paus, 2014; Cherif ve Hasanov, 2015).

Büyümeyi artırıcı yapısal dönüşümde ihracat yapısının önemini vurgulayan Felipe vd. (2012), orta gelir tuzağındaki ülkelerin ihracat sepetini incelemiş ve bu

ülkelerin daha az ürün çeşitliliğine sahip, standart mallardan oluşan bir ihracat sepetine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre bu ülkelerin orta gelir tuzağını aşması için uluslararası alanda rekabet gücünü artıracak, katma değeri yüksek ve ürün çeşitliliğinin fazla olduğu bir ihracat sepetine sahip olmaları gerekmektedir.

Orta gelir tuzağını yapısal dönüşüm perspektifinde ele alan çalışmalar özellikle Latin Amerika ülkeleri özelindedir. 1960'lı yılların başında orta gelir seviyesine ulaşan Latin Amerika ülkelerinin birçoğu orta gelir seviyesini aşmakta başarısız olmuştur. Tablo 1.3'de bazı Latin Amerika ülkelerinin orta gelir grubunda geçirdiği süreler yer almaktadır. Örneğin 1948 yılı itibariyle orta gelir sınıfına ulaşan Venezuela'nın 2013 yılı itibariyle orta gelir grubunda geçirdiği süre 66 yıl iken, diğer bir Latin Amerika ülkesi Brezilya'nın 2013 yılı itibariyle alt orta gelir grubunda geçirdiği süre 56 yıldır.

Tablo 1.3: Latin Amerika Ülkelerinin Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Süre

Ülke	2013 yılına kadar alt orta gelir grubunda geçirdiği süre	Ülke	2013 yılına kadar üst orta gelir grubunda geçirdiği süre
Brezilya	56	Venezuela	66
Guatemala	78		
Ekvador	60		
Peru	68		

Kaynak: Felipe, Jesus, Utsav Kumar ve Reynold Galope (2017); "Middle-income Transitions: Trap or Myth?," *Journal of the Asia Pacific Economy*, Cilt 22, Sayı 3, s. 293-301.

Çalışmalarında Doğu Asya ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerini karşılaştıran Kharas ve Kohli (2011)'ye göre düşük maliyetli emek ve sermaye yardımıyla girdi odaklı büyüyen orta gelirli ülke doğru zamanda verimlilik odaklı büyüme modeline geçiş yapamadığı takdirde orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Doğu Asya ülkeleri orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra yüksek büyüme oranlarını sürdürmüş ve yüksek gelir grubuna ulaşmış ancak Latin Amerika ülkeleri orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra yüksek gelir grubuna geçmekte başarısız olmuştur. Yazarlara göre bu durumun temel sebebi Latin Amerika ülkelerinin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra yeni bir büyüme stratejisi benimsememesidir.

Yüksek gelir grubuna yakınsayan yeni sanayileşmiş Asya ülkeleri ile orta gelir aralığında sıkışan Latin Amerika ülkelerinin karşılaştırıldığı çalışmada,

Jankowska vd. (2012)'ye göre Latin Amerika ülkelerinin orta gelir tuzağına yakalanmalarının en önemli sebebi, büyümeyi artırıcı yapısal dönüşümü gerçekleştirme noktasında başarısız olmalarıdır. Asya ülkeleri ürün çeşitlendirmesi sağlayıp yüksek katma değerli ürünler üretirken Latin Amerika ülkeleri düşük katma değerli alanlarda uzmanlaşmıştır. Bir diğer Latin Amerika ülkesi Şili'nin orta gelir tuzağına yakalanma belirtileri gösterdiğini savunan Dingemans (2016), Jankowska vd. (2012) ile benzer şekilde bu durumun ihracat ürünleri çeşitliliğinin az olmasından ve katma değeri düşük ihracat yapısından kaynaklandığını savunmaktadır.

Lin ve Treichel (2012)'e göre Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin orta gelir tuzağına yakalanmalarının sebebi, yüksek katma değerli üretimi sağlayacak yapısal dönüşümü başaramamalarıdır. Yapısal dönüşümde hükümete önemli görevler düştüğünü belirten yazarlara göre hükümet özellikle karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu sektörleri desteklemelidir. Çalışmada büyümeyi artırıcı yapısal dönüşüm için eğitim, Ar-Ge ve fiziki altyapı alanlarında yatırımın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Yılmaz (2016) orta gelir tuzağının belirleyicilerinin zayıf beşeri sermaye ve yetersiz yapısal değişim olduğunu vurguladığı çalışmasında hangi faktörün daha önemli olduğunu ampirik olarak test etmiştir. Klasik pay kayması analizinin kullanıldığı çalışmada iş gücünde meydana gelen verimlilik artışının ne kadarlık kısmının sektör içi verimlilik kazanımlardan ne kadarlık kısmının yapısal değişim (sektörler-arası) kaynaklı verimlilik kazanımlarından geldiği test edilmektedir. Analiz bulgularına göre tipik tuzak ülkesinin iş gücü verimlilik büyümesi %1,93 iken, tuzağı aşmış ülkenin iş gücü verimlilik büyümesi %4,37'dir. Tuzağı aşmış ülke için iş gücü verimlilik büyümesinin yaklaşık 3,70 puanı sektör-içi kazanımlardan, 0,67 puanı ise yapısal değişimden kaynaklıdır. Tuzakta olan ülkenin iş gücü verimlilik büyümesinin yaklaşık 1,45 puanı sektör-içi kazanımlardan, 0,48 puanlık kısmı ise yapısal değişimden kaynaklıdır. Sonuçlar tuzağı aşmış ve tuzakta olan ülkelerde iş gücü verimlilik büyüme oranları arasında önemli fark olduğunu göstermektedir. Bu farkın oluşmasını sağlayan faktör büyük oranda sektör-içi kazanımlardır. Sektör içi verimlilik kazanımlarında beşeri

sermayenin kilit öneme sahip olduğunun vurgulandığı çalışmada orta gelir tuzağını aşmada beşeri sermayenin önemine dikkat çekilmektedir.

2015 ve 2018 yılındaki çalışmasında Çin’de gerçekleşen yapısal değişim sonucunda hizmet sektörünün ekonomideki ağırlığının artışına dikkat çeken Wagner, hizmet sektöründeki verimlilik artışının imalat sektöründeki verimlilik artışından düşük olmasına vurgu yaparak, bu durumun ekonomik büyümeyi yavaşlatarak ülkenin orta gelir tuzağına düşmesine neden olabileceğini belirtmektedir.

1.2.2. Mutlak ve Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

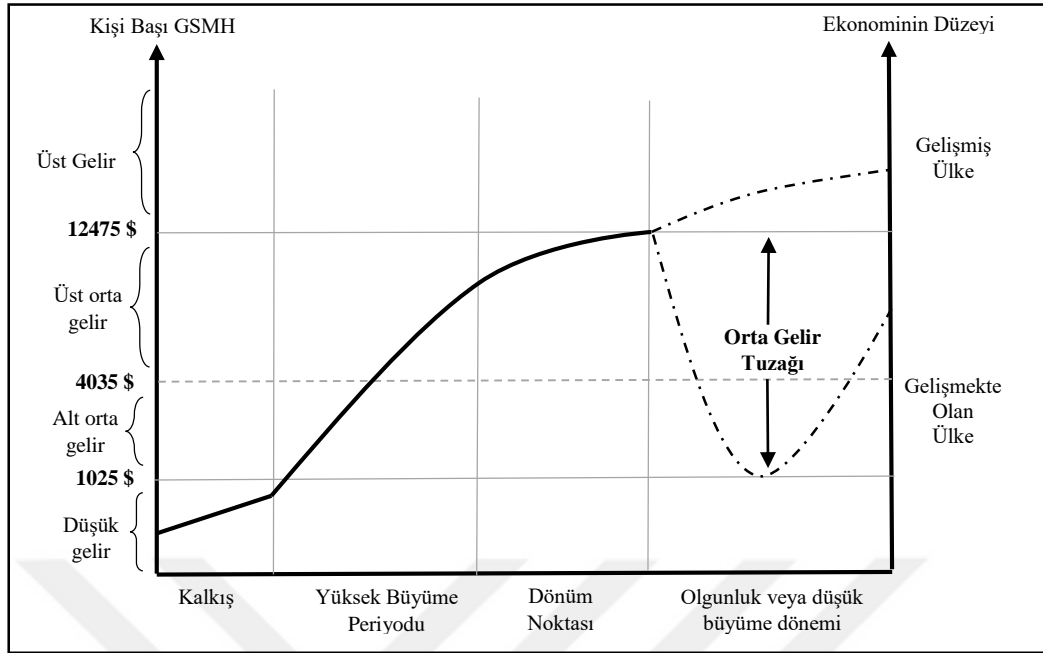
Bu bölümde ağırlıklı olarak orta gelir tuzağı literatüründe kavramı açıklamak için geliştirilen ampirik tanımlamalar üzerinde durulmaktadır. Kavram orta gelir aralığı belirlenirken tercih edilen yaklaşıma bağlı olarak mutlak ve nispi gelir yaklaşımı çerçevesinde ayrı başlıklar altında incelenmektedir.

1.2.2.1 Mutlak Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

Orta gelir aralığının mutlak gelir cinsinden belirlendiği çalışmaların genelinde orta gelir tuzağı, ekonomik büyümenin yavaşlaması olarak tanımlanmaktadır. Neoklasik büyüme modelinin benimsendiği bu çalışmalarda sermayenin azalan getirisi nedeniyle büyüme yavaşlamakta ve ekonomi nihayetinde sermaye artışıyla kişi başı geliri artırmanın mümkün olmadığı durağan durum dengesine ulaşmaktadır. (Yeldan, 2012; Paus, 2014; Hartwell, 2018).

Şekil 1.1’de tuzağın büyüme yavaşlaması olarak tanımlandığı durum gösterilmektedir. Hızlı ve istikrarlı bir büyüme dönemi sonrası düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine ulaşan ülke bu seviyeden sonra büyüme yavaşlaması sonucu tuzağa yakalanarak yüksek gelir seviyesine geçmekte başarısız olmaktadır.

Şekil 1.1: Büyüme Yavaşlaması



Kaynak: Xue, Jun (2014); “Re-Thinking of Middle Income Trap: Sources of Economic Growth,” *Economic Growth and the Middle Income Trap: An International Comparative Research Based on Field Survey*, (Der. : Jun Xue), Ngasaki University’s Academic Output Site, s. 14

Orta gelir aralığının mutlak gelir cinsinden belirlendiği ve orta gelir tuzağının büyüme yavaşlaması çerçevesinde ele alındığı çalışmada Eichengreen vd. (2011) orta gelir tuzağını ampirik açıdan tanımlamaktadırlar. Büyüme yavaşlamasının gerçekleşmesi için üç koşulun belirlendiği çalışmada bu üç koşulun birlikte sağlandığı dönem büyüme yavaşlaması dönemi olarak ifade edilmektedir. İlk koşula göre, büyüme yavaşlamasının gerçekleştiği “t” yılından önceki yedi yıllık dönemde kişi başı gelirin ortalama büyüme oranı %3,5 ya da daha fazla olmalıdır. İkinci koşula göre, büyüme yavaşlamasının ortaya çıktığı “t” yılından sonraki yedi yıllık dönemde kişi başı gelirin ortalama büyüme oranında en az %2’lik bir düşüş olmalıdır. Üçüncü koşula göre ise büyüme yavaşlaması gerçekleşen “t” yılında kişi başı gelir 10000 (2005 yılı fiyatları, SGP) dolardan fazla olmalıdır.

Eichengreen vd. (2011) ile benzer şekilde orta gelir tuzağının bir büyüme yavaşlaması problemi olarak tanımlandığı ve orta gelir aralığının mutlak gelir cinsinden belirlendiği çalışmada Aiyar vd. (2013) kavramı ampirik olarak tanımlamaktadırlar. Çalışmada ilk olarak bağımlı değişkenin kişi başı gelirdeki büyüme; açıklayıcı değişkenlerin ise gelir seviyesinin gecikmeli değeri, fiziki sermaye ve beşeri sermayeden oluştuğu regresyon analizi yapılmaktadır. Bu regresyondan elde edilen kalıntılar büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların

tespitinde kullanılmaktadır. Kalıntılar, fiili büyüme ile tahmini büyüme arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Kalıntının pozitif olması ülkenin beklenenden hızlı büyümesi, negatif olması ise beklenenden yavaş büyümesi anlamına gelmektedir. Çalışmada büyüme yavaşlamasını belirleyen koşullar şu şekildedir:

- $res_t^i - res_{t-1}^i < p(0.20)$
- $res_{t+1}^i - res_{t-1}^i < p(0.20)$

İlk koşula göre, “ t ” dönemi ile “ $t - 1$ ” dönemindeki kalıntıların farkı, bu iki dönem farkından elde edilen kalıntıların dağılımının 20. yüzdeler dilimine denk gelen kalıntısından küçük olmalıdır. İkinci koşula göre “ $t + 1$ ” dönemi ile “ $t - 1$ ” dönemindeki kalıntıların farkı, bu iki dönem farkından elde edilen kalıntıların dağılımının 20. yüzdeler dilimine denk gelen kalıntısından küçük olmalıdır.

Orta gelir aralığının mutlak gelir cinsinden belirlendiği ve orta gelir tuzağının ampirik olarak tanımlandığı bir diğer çalışmada Felipe vd. (2012), 1950-2010 döneminde 124 ülkenin gelir grupları arasındaki geçiş sürelerini inceleyerek ülkelerin tuzakta olduklarının kabul edilebilmesi için asgari bir süre belirlemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, eğer bir ülke 28 yıldan uzun süredir alt orta gelir grubundaysa ülke alt orta gelir tuzağında, 14 yıldan uzun süredir üst orta gelir grubundaysa üst orta gelir tuzağındadır. Ülkelerin alt orta gelir tuzağına yakalanmaması için yıllık ortalama en az %4,7 (28 yıl boyunca), üst orta gelir tuzağına yakalanmaması için ise yıllık ortalama en az %3,5 (14 yıl boyunca) büyümesi gerekmektedir. Felipe vd. (2017), benzer metodu kullandıkları ancak daha geniş bir zaman dilimini kapsayan çalışmalarında 28 ve 14 yıl bulgularını 55 ve 15 yıl olarak, %4,7 ve %3,5 bulgularını ise %2,37 ve %3,27 olarak revize etmişlerdir³.

Estrada vd. (2017), Felipe (2012) ile benzer şekilde 1960-2014 döneminde 107 ülkenin gelir grupları arasındaki geçiş sürelerini incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçiş süresi, alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna geçiş süresinden daha uzundur. İlgili

³ Felipe vd. (2012), orta gelir tuzağının eşik değerlerini belirlerken ülkelerin gelir gruplarında geçirdiği sürelerin ortancasını kullanmışlardır. Ancak bu durum Agenor (2017) tarafından eleştirilmiştir. Yazara göre ortanca değerinin kullanılması keyfidir. Örneğin çalışmada ortanca değeri yerine ortalama değerinin kullanılması 28 yıl olarak belirlenen süreyi 33 yıla çıkarmaktadır.

dönemde 107 ülkeden 23 tanesi alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna geçerken bu ülkelerin gelir grupları arasındaki geçiş sürelerinin ortanca değeri 15 yıldır. Aynı dönemde üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçen ülke sayısı 15 iken, bu ülkelerin üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçiş sürelerinin ortanca değeri 23 yıldır.

Mutlak gelir yaklaşımı çerçevesinde orta gelir tuzağını ampirik olarak tanımlayan Wu (2014), 1961-2010 yılları arasında (50 yıllık dönemde) orta gelir seviyesinde (1000-10000 dolar, 2005 sabit fiyatları, SGP) sıkışmış, yüksek gelir grubuna geçemeyen ülkeleri orta gelir tuzağında olarak nitelendirmektedir. Wang ve Lan (2017) ise benzer şekilde 50 yıllık süre boyunca orta gelir seviyesini (2000-15000 dolar, 2010 sabit fiyatları) aşamayan ülkelerin orta gelir tuzağında olduklarını savunmaktadırlar.

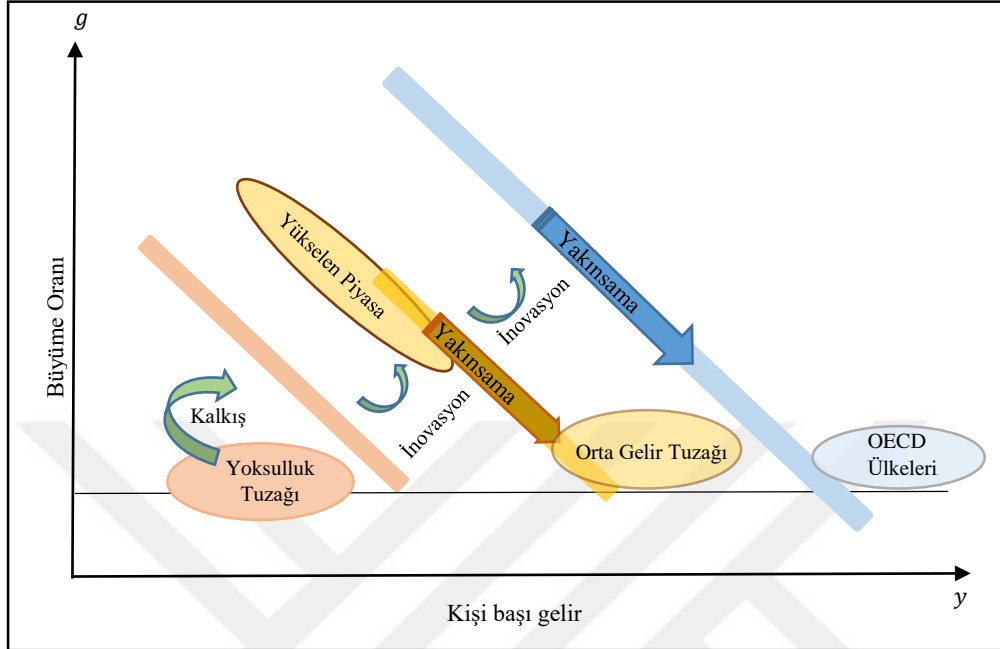
1.2.2.2. Nispi Gelir Yaklaşımı Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

Orta gelir aralığının nispi gelir cinsinden belirlendiği çalışmalarda orta gelir tuzağı genellikle bir yakınsama sorunu olarak görülmektedir. Orta gelir tuzağının bir ülkenin ABD'ye göre nispi gelir seviyesinin sürekli olarak düşük seyrettiği ve yakınsama belirtisi göstermediği durum olarak ifade edildiği bu yaklaşımda kişi başı gelir artışının nispi gelir artışı anlamına gelmediğine dikkat çekilerek nispi gelirin daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ülkenin büyüme oranı ABD'den düşük veya eşit ise ülkenin nispi geliri belirli bir seviyeyi aşamayacak ve ülke orta gelir tuzağına yakalanacaktır. Bu yaklaşımda orta gelir tuzağı nispi gelir tuzağı olarak da adlandırılmaktadır (Arias ve Wen, 2016).

Orta gelir tuzağını bir ülkenin orta gelir yakınsama patikasından yüksek gelir yakınsama patikasına sıçrayamadığı durum olarak ifade eden Ito (2017)'ya göre üretim yapısı, teknoloji seviyesi gibi özellikler bakımından birbirine benzer ülkelerden oluşan ülke grubu (OECD ülkeleri) aynı yakınsama patikasına sahipken, benzer ekonomik parametrelere sahip farklı bir ülke grubu ise (yükselen piyasa ekonomileri) farklı bir yakınsama patikasına sahiptir (bkz. Şekil 1.2). Ülkelerin yakınsama patikaları arasında sıçrama yapması, diğer bir deyişle orta gelir tuzağından kurtulması için ise gerekli teknolojik gelişmeyi teşvik edecek güçlü reformları gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Benzer şekilde orta gelir tuzağını yakınsama olgusu üzerinden açıklayan Hoddou ve Jang (2018:174)'a göre orta gelir

tuzağı, orta gelirli ülkelerin yüksek gelir seviyesine sıçrayamadığı ve orta gelir durağan dengesine yakınsadığı durumu ifade etmektedir.

Şekil 1.2: Yakınsama Tuzağı



Kaynak: Ito, Takatoshi (2017); "Growth Convergence and the Middle-Income Trap," *Asian Development Review*, Cilt 34, Sayı 1, s. 20

Orta gelir aralığının nispi gelir cinsinden belirlendiği ve orta gelir tuzağının ampirik olarak tanımlandığı çalışmada Woo (2012), 50 yıllık dönem boyunca orta gelir aralığında (ABD kişi başı gelirinin %20-%55'i) sıkışan ülkelerin orta gelir tuzağında olduklarını ifade etmektedir. Woo (2012) ile benzer şekilde orta gelir tuzağını ampirik çerçevede tanımlayan Wang ve Lan (2017)'a göre orta gelir seviyesinin alt sınırını (ABD kişi başı gelirinin %5'i) geçtikten sonraki 50 yıllık dönemde orta gelir seviyesini (ABD kişi başı gelirinin %5-%45'i) aşamayan ülke orta gelir tuzağındadır.

Orta gelir aralığının nispi gelir cinsinden belirlendiği ve orta gelir tuzağının ampirik olarak tanımlandığı çalışmada Kumagai (2014) yerel para birimi cinsinden kişi başı gelir verisini kullanarak 198 ülkenin 1960-2010 döneminde tuzakta olduğu dönemleri incelemiştir. Yazara göre en az on yıllık dönemde ortalama büyüme oranı sıfır veya negatif ise o dönem tuzak dönemidir. Elde edilen bulgulara göre tuzak dönemlerinin oranı, düşük gelirli ülke grubunda %29,8, alt orta gelir grubunda %26,8, üst orta gelir grubunda %14,7, yüksek gelir grubunda ise

%4,7'dir. Yazara göre bu sonuçlar orta gelir tuzağından ziyade yoksulluk tuzağı argümanı için kanıt oluşturmaktadır.

Robertson ve Ye (2013), orta gelir aralığını nispi gelir cinsinden belirledikleri çalışmalarında orta gelirli ülkelerin tuzakta olup olmadığını test etmek amacıyla ekonometrik bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımda ilgili ülke kişi başı geliri ile ABD kişi başı gelirin doğal logaritmalarının farkı alınarak elde edilen seriye birim kök testleri uygulanmaktadır. Serinin durağan olması durumunda ilgili ülke orta gelir tuzağındadır. 1950-2010 dönemini kapsayan çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Zivot-Andrews (ZA) ve Lumsdaine-Papel (LP) birim kök testleri kullanılarak 46 orta gelirli ülkenin tuzakta olup olmadığı test edilmiştir. Sonuçlara göre 46 orta gelirli ülkeden 23'ü orta gelir tuzağındadır.

Robertson ve Ye (2013) tarafından geliştirilen ekonometrik yaklaşım aynı zamanda ulusal literatürde sıklıkla kullanılan ampirik yöntemlerden biri haline gelmiştir. Bu çalışmalar kullandıkları birim kök testleri açısından Robertson ve Ye (2013)'nin çalışmasından ayrılmaktadır.

Koçak ve Bulut (2014), Lee ve Strazicich (2003) ve Carrion-i Silvestre vd. (2009) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testleri yardımıyla 1950-2010 döneminde Türkiye'nin tuzakta olup olmadığını test etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye orta gelir tuzağında değildir.

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Narayan ve Popp (2010) birim kök testlerinin kullanıldığı, 1950-2014 dönemini kapsayan çalışmada Ünlü ve Yıldız (2018a), 71 orta gelirli ülkeden Türkiye'nin de içinde bulunduğu 36 ülkenin orta gelir tuzağında olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Tiftikçigil vd. (2018), Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı çerçevesinde, 1969-2015 döneminde yükselen altı ekonominin (Türkiye, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika ve Brezilya) orta gelir tuzağında olup olmadığını test etmişlerdir. Im vd. (2003), Levin vd. (2002), Uçar ve Omay (2009), Demetrescu ve Hank (2012), Emirmahmutoğlu ve Omay (2014) birim kök testlerinin uygulandığı çalışmanın analiz bulguları bu ülkelerin orta gelir tuzağında olmadığına işaret etmektedir. Tıraşoğlu ve Karasaç (2018), Tiftikçigil vd. (2018) ile benzer şekilde yükselen yedi ekonominin orta gelir tuzağında olup olmadığını klasik ve yapısal kırılmalı birim

kök testlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmada Tiftikçioğlu vd. (2018)'nin aksine Endonezya ve Meksika'nın orta gelir tuzağında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

CADF (Yatay kesit bağımlılığından arındırılmış ADF) ve CIPS (yatay kesit bağımlılığından arındırılmış IPS) birim kök testi yardımıyla 28 üst orta gelirli ülkenin yüksek gelirli ülkelere yakınsayıp yakınsamadıklarını test eden Bozkurt (2014), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 15 üst orta gelirli ülkenin yüksek gelir grubuna yakınsadığını, 13 üst orta gelirli ülkenin ise yüksek gelir grubundan iraksadığı sonucuna ulaşmıştır.

Orta gelir aralığının nispi gelir cinsinden belirlendiği diğer çalışmada Bulman vd. (2014), 1960-2009 ve 1970-2009 (daha fazla veriye ulaşmak amacıyla) dönemlerinde ülkelerin gelir grupları arasındaki geçişlerini incelemişlerdir. Çalışmada 1960-2009 veya 1970-2009 döneminde %10-%50 nispi gelir aralığında sıkışmış ülke orta gelir aralığını aşamayan ülke (non escapees) olarak tanımlanmaktadır. Bulgulara göre 1960 yılında orta gelirli ülke sınıfında yer alan 41 ülkeden 7 tanesi düşük gelir seviyesine gerilemiş, 24 tanesi orta gelir seviyesinde kalmış, 10 tanesi ise yüksek gelir seviyesine ulaşmıştır. 1970 yılında orta gelir seviyesinde yer alan 58 ülkeden 8 ülke düşük gelir seviyesine gerilemiş, 41 ülke orta gelir seviyesinde kalmış, 9 ülke ise yüksek gelir seviyesine yükselmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular orta gelir tuzağını destekler nitelikte değildir ve orta gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra sistematik bir yavaşlama olmadığını göstermektedir. Orta gelir seviyesini aşıp yüksek gelir seviyesine ulaşan ülkeler hızlı ve istikrarlı bir büyüme eğilimindedir ve orta gelir tuzağı teorisinin belirttiği gibi herhangi bir seviyede büyüme yavaşlaması yaşamamaktadır. Orta gelir seviyesini aşamayan ülkeler ise bütün gelir seviyelerinde düşük büyüme eğilimindedir.

Nispi gelir çerçevesinde orta gelir tuzağını ampirik olarak tanımlayan Soreg (2017; 2018)'e göre orta gelir tuzağının gerçekleşmesi için gereken koşullar şu şekildedir:

- Ülkenin kişi başı geliri dünya ortalama kişi başı gelirinin %50'si ile %100'ü arasında olmalıdır.

- Büyüme yavaşlamasından önceki 10 yıllık dönemde kişi başı gelirin ortalama büyüme oranı yıllık en az %3 olmalıdır.
- En az 10 yıllık bir yavaşlama döneminde kişi başı gelirdeki büyüme sıfıra yakın olmalı veya yıllık en fazla %1 olmalıdır.
- Kişi başı gelirin dünya ortalamasının 2,3 katı olduğu seviye orta gelir tuzağının üst sınırı olarak kabul edilmektedir.



2. ORTA GELİR TUZAĞI: TEORİK ÇERÇEVE

Orta gelir tuzağı kavramını açıklamakta kullanılan genel kabul görmüş, spesifik bir teorik gösterim bulunmamakla birlikte kavramın teorik çerçevesi ağırlıklı olarak neoklasik büyüme modeli ve Lewis kalkınma modeli bağlamında ele alınmaktadır.

Literatürde genel olarak bu iki modele vurgu yapılırsa da kavramı açıklamaya çalışan bazı alternatif teoriler de göze çarpmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen bir grup çalışmada orta gelir tuzağı, kalkınma aşamaları kapsamında ele alınırken (Ohno, 2009; Aoki, 2011; Tho, 2013; Dewitte, 2014) diğer grup çalışmalarda ise (Agenor ve Canuto (2015) ve Dabus vd. (2016)) kavram matematiksel model yardımıyla açıklanmaktadır. Egawa (2013), Islam (2015) gibi çalışmalar ise orta gelir tuzağı kavramını gelir eşitsizliği çerçevesinde ele almaktadır.

Bu bölümde orta gelir tuzağı kavramı teorik açıdan Solow-Swan büyüme modeli, Lewis kalkınma modeli ve bazı alternatif modeller çerçevesinde incelenmektedir.

2.1. Solow-Swan Büyüme Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

Büyüme literatüründe orta gelir tuzağı yeni bir yaklaşım olmasına rağmen kavramın teorik kökenlerini neoklasik büyüme modelinden aldığı söylenebilir (Yeldan, 2012:31; Hartwell, 2018:138).

Solow-Swan büyüme modeli¹, üretim fonksiyonu ve sermaye birikim eşitliği olmak üzere iki temel eşitlik üzerine kurulmaktadır. Bu eşitliklerden ilki olan üretim fonksiyonunda sermaye girdisi (K_t) ve emek girdisi (L_t) toplam çıktıyı (Y_t) oluşturmaktadır. " β " ve " α " parametrelerinin dışsal ve veri olarak kabul edildiği fonksiyonda " β " toplam faktör verimliliğini veya zaman içerisinde değişmeyen teknolojiyi göstermektedir. " α " sermayenin marjinal getirisini, " $1 - \alpha$ " ise emeğin marjinal getirisini ifade etmektedir. Emek ve sermaye parametrelerinin alt indise (t) sahip olması bu parametrelerin zaman içerisinde değişebileceğini ifade

¹ Solow-Swan büyüme modelinin tanıtımında Sorensen vd. (2005), Aghion ve Howitt (2009) kaynaklarından yararlanılmıştır.

etmektedir. Bu çerçevede Solow-Swan modelinde üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilmektedir:

$$Y_t = \beta K_t^\alpha L_t^{1-\alpha}, \quad 0 < \alpha < 1 \quad (2.1)$$

Modelin varsayımlarından biri üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiriye sahip olmasıdır². Buna göre üretim fonksiyonunda yer alan tüm girdiler hangi oranda artar ya da azalırsa toplam üretim de o oranda artmakta ya da azalmaktadır. Modelin diğer varsayımı ise üretim faktörleri için azalan verimler yasasının geçerli olmasıdır.

Nüfus artışı ve teknolojik değişimin olmadığı varsayılan modelde büyümeyi sağlayan tek faktör sermaye birikimidir. Tüketicinin toplam gelirinin (Y) sabit oranda bir kısmını (s) tasarruf ettiği ve her yıl sermayeden belirli bir oranda (δ) yıpranma olduğu varsayılmaktadır. Sermaye stokundaki net artış toplam tasarruflar ile toplam sermaye yıpranması arasındaki farka eşit olmaktadır.

$$K_{t+1} - K_t = S_t - \delta K_t \quad (2.2)$$

$$S_t = sY_t, \quad 0 < s < 1 \quad (2.3)$$

(2.3) numaralı denklem (2.2) numaralı denklemde yerine konulduğunda (2.4) numaralı denkleme ulaşılmaktadır.

$$K_{t+1} - K_t = sY_t - \delta K_t \quad (2.4)$$

Modelin ikinci temel eşitliği olan fark denklemini ifade eden (2.4) numaralı eşitlik, sermaye birikiminin nasıl oluştuğunu ve hangi parametrelere bağlı olduğunu göstermektedir. Bu eşitliğe göre tüketicinin t dönemi ile $t + 1$ dönemi arasındaki sermaye stoku ($K_{t+1} - K_t$), t dönemi süresince yapılan toplam tasarruflar (sY_t) ile bu dönemde sermayede meydana gelen yıpranma (δK_t) arasındaki farka eşittir.

t dönemindeki emek başına çıktı y_t , emek başına düşen sermaye ise k_t ile gösterilecek olursa:

² Matematiksel ifadeyle; $F(K_t, L_t)$ fonksiyonu birinci dereceden homojen fonksiyondur ve $F(\lambda K_t, \lambda L_t) = \lambda F(K_t, L_t)$, $\lambda > 0$ olarak ifade edilmektedir.

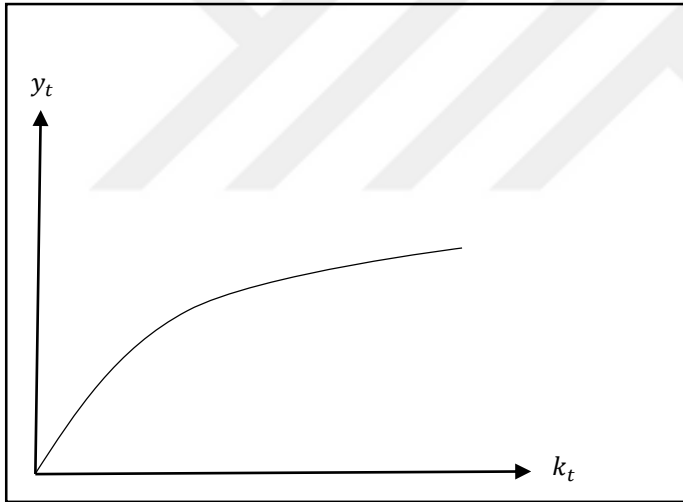
$$y_t \equiv \frac{Y_t}{L_t}, \quad k_t \equiv \frac{K_t}{L_t}$$

Solow-Swan büyüme modelinin ilk temel denklemi (2.1) numaralı eşitlikte her iki taraf L_t 'ye bölüldüğünde emek başına düşen çıktı miktarının emek başına düşen sermaye miktarına bağlı olduğunu gösteren, üretim fonksiyonunun emek başına terimlerle ifade edildiği (2.5) numaralı eşitliğe ulaşılmaktadır. Sermayenin azalan verimler yasasına tabi olduğu durumda emek başına sermaye miktarı artışı üretime pozitif katkı vermekte ancak ilave sermayenin üretime katkısı giderek azalmaktadır (bkz. Şekil 2.1).

$$\frac{Y_t}{L_t} = \frac{\beta K_t^\alpha L_t^{1-\alpha}}{L_t}$$

$$y_t = \beta k_t^\alpha \quad (2.5)$$

Şekil 2.1: Üretim Fonksiyonu



Kaynak: Sorensen, Peter Birch ve Han Jorgen Whitta-Jacobsen (2005); *Introducing Advanced Macroeconomics*, McGraw-Hill Education, Berkshire, s. 71.

Modelde nüfusun dışsal bir şekilde, n oranında arttığı varsayımı altında (2.6) numaralı eşitlik t dönemi ile $t + 1$ dönemi arasındaki emek miktarı ilişkisini göstermektedir. (2.4) numaralı eşitlik yeniden düzenledikten sonra eşitliğin sol tarafı L_{t+1} sağ tarafı $(1 + n)L_t$ 'ye bölüldüğünde temel fark denkleminin emek başına terimler cinsinden ifade edildiği (2.7) numaralı eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$L_{t+1} = (1 + n)L_t, \quad n > -1 \quad (2.6)$$

$$K_{t+1} = sY_t - \delta K_t + K_t$$

$$K_{t+1} = sY_t + (1 - \delta)K_t$$

$$\frac{K_{t+1}}{L_{t+1}} = \frac{sY_t + (1 - \delta)K_t}{(1+n)L_t}$$

$$k_{t+1} = \frac{1}{1+n} [sy_t + (1 - \delta)k_t] \quad (2.7)$$

(2.5) numaralı eşitlik (2.7) numaralı eşitlikte yerine konulduğunda (2.8) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$k_{t+1} = \frac{1}{1+n} [s\beta k_t^\alpha + (1 - \delta)k_t] \quad (2.8)$$

(2.8) numaralı eşitlikte her iki taraftan k_t terimi çıkartıldığında (2.9) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

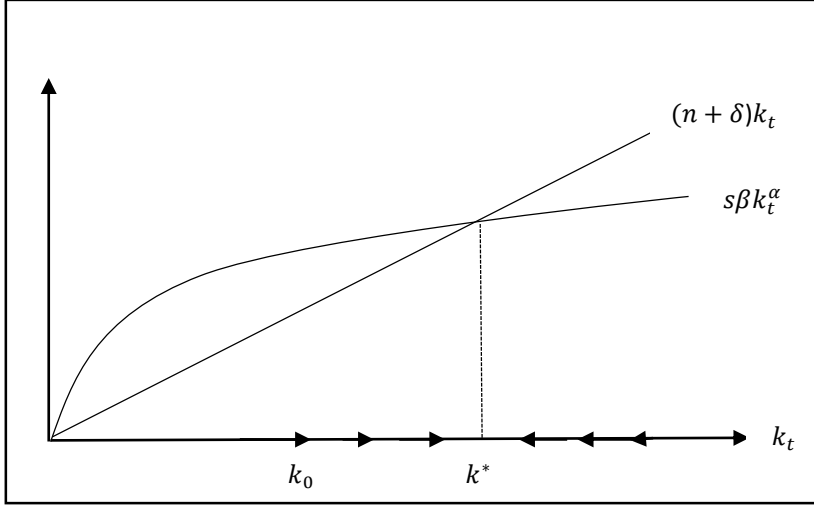
$$k_{t+1} - k_t = \frac{1}{1+n} [s\beta k_t^\alpha + (1 - \delta)k_t] - k_t$$

$$k_{t+1} - k_t = \frac{1}{1+n} [s\beta k_t^\alpha - (n + \delta)k_t] \quad (2.9)$$

(2.9) numaralı eşitlik ekonomide dönemler arasında sermaye stoku birikimini yani ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. (2.9) numaralı eşitlikte $s\beta k_t^\alpha$ sermaye stokuna yapılan eklemeleri, $(n + \delta)k_t$ ise yıpranma ve nüfus artışı nedeniyle sermaye stokunda meydana gelen eksilmeyi göstermektedir.

Şekil 2.2’de sermaye stokuna etki eden parametrelerin gösterildiği “Solow Diyagramı” yer almaktadır. Emek başına sermaye stokunun k_0 olduğu ekonomide fiili yatırım emek başına sermayeyi sabit tutmak için gereken miktardan fazla olduğundan emek başına düşen sermaye (k) artarak k^* seviyesine yakınsamaktadır.

Şekil 2.2: Solow Diyagramı



Kaynak: Sorensen, Peter Birch ve Han Jorgen Whitta-Jacobsen (2005); *Introducing Advanced Macroeconomics*, McGraw-Hill Education, Berkshire, s. 74.

Ancak sermayenin azalan getirisi sebebiyle emek başına düşen sermayenin bir üst sınırı vardır. Bu seviye “durağan durum” noktası olarak adlandırılmakta ve k^* terimi ile gösterilmektedir. Durağan durum noktasında yatırım düzeyi yıpranma ve nüfus artışı nedeniyle sermaye stokundaki azalmaya eşittir. Emek başına düşen sermaye miktarı k^* noktasına yaklaştıkça emek başına çıktı düzeyi de durağan durum seviyesine ($y^* = f(k^*)$) yakınsamaktadır. Durağan durum dengesinde çıktı ve sermaye stoku büyümeye devam etmektedir ancak bu büyüme nüfus büyümesi oranındadır. Durağan durum düzeyinin sağında ise emek başına düşen sermayeyi sabit tutmak için gereken yatırım miktarı fiili yatırımdan fazla olduğundan emek başına düşen sermaye miktarı (k) azalarak k^* değerine yakınsamaktadır.

Durağan durum noktasında $k_{t+1} = k_t = k$ olduğundan (2.9) numaralı eşitliğin sol tarafı 0'a eşit olmaktadır. Sol tarafı 0'a eşit olan (2.9) numaralı eşitlikten aşağıda gösterilen işlemler sonucunda k^* değerine ulaşılmaktadır. (2.10) numaralı eşitlik durağan durumda emek başına düşen çıktı miktarını göstermektedir.

$$0 = \frac{1}{1+n} [s\beta k_t^\alpha - (n + \delta)k_t]$$

$$(n + \delta)k_t = s\beta k_t^\alpha$$

$$\frac{(n+\delta)k_t}{k_t^\alpha} = \frac{s\beta k_t^\alpha}{k_t^\alpha}$$

$$(n + \delta)k_t^{1-\alpha} = s\beta$$

$$k_t^{1-\alpha} = \frac{s\beta}{(n+\delta)}$$

$$(k_t^{1-\alpha})^{1/1-\alpha} = \left(\frac{s\beta}{(n+\delta)}\right)^{1/1-\alpha}$$

$$k^* = \beta^{1/1-\alpha} \left(\frac{s}{n+\delta}\right)^{1/1-\alpha} \quad (2.10)$$

(2.5) numaralı eşitlikten k teriminin yerine (2.10) numaralı eşitlik konulduğunda (2.11) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$y_t = \beta \left(\beta^{1/1-\alpha} \left(\frac{s}{n+\delta}\right)^{1/1-\alpha} \right)^\alpha$$

$$y^* = \beta^{1/1-\alpha} \left(\frac{s}{n+\delta}\right)^{\alpha/1-\alpha} \quad (2.11)$$

(2.11) numaralı eşitlik Solow-Swan büyüme modelinde emek başına düşen çıktının bağlı olduğu parametreleri göstermektedir. Eşitlik ülkelerin zengin veya fakir olmalarının nedenleri konusunda ipuçları vermektedir. Buna göre daha fazla yatırım (tasarruf) ve teknoloji düzeyi, daha düşük nüfus artış hızı daha fazla kişi başı gelire olanak tanımaktadır.

Solow-Swan modelinin yayınlanmasından yaklaşık 40 yıl sonra Mankiw, Romer, Weil (1992) tarafından orijinal modelde yer alan fiziki sermaye ve nüfus değişkenlerine ek olarak modele beşeri sermaye değişkeni dâhil edilmiştir. Tasarruf ve nüfusun büyüme oranının kişi başı gelirin %50'sini açıklayabildiğini tespit eden yazarlar, beşeri sermayenin de yer aldığı genişletilmiş modelin ampirik sınamasında fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve nüfusun büyüme oranının kişi başı geliri %80 oranında açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır (Sarıbaş, 2016:174).

Beşeri sermayenin dâhil edildiği modelde³, t döneminde fiziki sermaye miktarı (K_t) ve beşeri sermaye miktarı (H_t) geçmişte yapılan birikim tarafından

³ Beşeri sermayenin dâhil edildiği modelin gösterimi için Sorensen vd. (2005,61-190)'den yararlanılmıştır.

belirlenmektedir Beşeri sermayenin dâhil edildiği üretim fonksiyonu (2.12) numaralı denklemde gösterilmektedir:

$$Y_t = K_t^\alpha H_t^\varphi (A_t L_t)^{1-\alpha-\varphi}, 0 < \alpha < 1, 0 < \varphi < 1, \alpha + \varphi < 1 \quad (2.12)$$

(2.12) numaralı üretim fonksiyonunda her iki taraf L_t 'ye bölüldüğünde üretim fonksiyonunun emek başına terimler cinsinden ifade edildiği (2.13) numaralı eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\begin{aligned} \frac{Y_t}{L_t} &= \frac{K_t^\alpha H_t^\varphi (A_t L_t)^{1-\alpha-\varphi}}{L_t} \\ y_t &\equiv \frac{Y_t}{L_t} \\ h_t &\equiv \frac{H_t}{L_t} \\ y_t &= k_t^\alpha h_t^\varphi A_t^{1-\alpha-\varphi} \end{aligned} \quad (2.13)$$

(2.13) numaralı eşitliğin önce logaritması alınıp sonrasında farkı alındığında (2.14) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\begin{aligned} \ln y_t &= \alpha \ln k_t + \varphi \ln h_t + (1 - \alpha - \varphi) \ln A_t \\ \ln y_t - \ln y_{t-1} &= \alpha (\ln k_t - \ln k_{t-1}) + \varphi (\ln h_t - \ln h_{t-1}) + (1 - \alpha - \varphi) (\ln A_t - \ln A_{t-1}) \\ g_t^y &\equiv \ln y_t - \ln y_{t-1} \text{ ise} \\ g_t^y &= \alpha g_t^k + \varphi g_t^h + (1 - \alpha - \varphi) g_t^A \end{aligned} \quad (2.14)$$

(2.14) numaralı eşitliğe göre beşeri sermayenin dâhil edildiği modelde emek başına gelir artışı, emek başına fiziki ve beşeri sermaye ile teknolojik gelişim olmak üzere üç kaynaktan sağlanmaktadır.

Üretim fonksiyonundaki $A_t L_t$ parametresi etkin emek olarak adlandırılmaktadır. Beşeri sermayenin dâhil edildiği model etkin emek cinsinden ifade edilebilir. Üretim fonksiyonunu etkin emek birimi cinsinden yazmak için (2.12) numaralı eşitliğin her iki tarafı $A_t L_t$ 'ye bölüldüğünde (2.15) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\tilde{y}_t \equiv \frac{y_t}{A_t} = \frac{y_t}{(A_t L_t)}: \text{Etkin emek başına çıktı}$$

$$\tilde{k}_t \equiv \frac{k_t}{A_t} = \frac{k_t}{(A_t L_t)}: \text{Etkin emek başına fiziki sermaye}$$

$$\tilde{h}_t \equiv \frac{h_t}{A_t} = \frac{h_t}{(A_t L_t)}: \text{Etkin emek başına beşeri sermaye}$$

$$\frac{Y_t}{(A_t L_t)} = \frac{K_t^\alpha H_t^\varphi (A_t L_t)^{1-\alpha-\varphi}}{(A_t L_t)}$$

$$\tilde{y}_t = \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi \quad (2.15)$$

Üretim fonksiyonunun etkin emek birimi cinsinden ifade edildiği (2.15) numaralı eşitlikte etkin emek başına çıktının etkin emek başına fiziki ve beşeri sermaye değişkenlerine bağlı olduğu görülmektedir. Beşeri sermayenin dâhil edildiği modelde fiziki ve beşeri sermaye birikimi oluşumu ise şu şekildedir:

$$K_{t+1} - K_t = I_t^K - \delta K_t, \quad (2.16)$$

$$H_{t+1} - H_t = I_t^H - \delta H_t, \quad (2.17)$$

Beşeri ve fiziki sermayenin aynı oranda yıprandığı varsayılmaktadır. Fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımın toplamı tasarrufa eşittir.

$$I_t^K + I_t^H = Y_t - C_t = S_t$$

Gelirin sabit oranda bir kısmı fiziki ve beşeri sermayeye ayrılmaktadır.

$$I_t^K = s_K Y_t, \quad 0 < s_K < 1, \quad (2.18)$$

$$I_t^H = s_H Y_t, \quad 0 < s_H < 1 \quad (2.19)$$

(2.16) ve (2.17) numaralı eşitliklerde I_t^K ve I_t^H terimlerinin yerine sırasıyla $s_K Y_t$ ve $s_H Y_t$ yazıldığında (2.20) ve (2.21) numaralı eşitlikler elde edilmektedir.

$$K_{t+1} - K_t = s_K Y_t - \delta K_t, \quad (2.20)$$

$$H_{t+1} - H_t = s_H Y_t - \delta H_t, \quad (2.21)$$

(2.20) numaralı eşitlik yeniden düzenlendiğinde ve her iki tarafı $A_{t+1}L_{t+1}$ 'e bölüldüğünde (2.22) numaralı denklem elde edilmektedir.

$$K_{t+1} = s_K Y_t + (1 - \delta)K_t$$

$$\frac{K_{t+1}}{A_{t+1}L_{t+1}} = \frac{s_K Y_t + (1 - \delta)K_t}{A_{t+1}L_{t+1}}, \quad L_{t+1} = (1 + n)L_t, \quad A_{t+1} = (1 + g)A_t$$

$$\tilde{k}_{t+1} = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{y}_t + (1 - \delta)\tilde{k}_t) \quad (2.22)$$

(2.15) numaralı eşitlikten faydalanarak (2.22) numaralı eşitlikte \tilde{y}_t terimi yerine $\tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi$ yazıldığında (2.23) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\tilde{k}_{t+1} = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi + (1 - \delta)\tilde{k}_t) \quad (2.23)$$

Benzer şekilde (2.21) numaralı eşitlik yeniden düzenlendiğinde ve eşitliğin her iki tarafı $A_{t+1}L_{t+1}$ 'e bölüldüğünde (2.24) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$H_{t+1} = s_H Y_t + (1 - \delta)H_t$$

$$\frac{H_{t+1}}{A_{t+1}L_{t+1}} = \frac{s_H Y_t + (1 - \delta)H_t}{A_{t+1}L_{t+1}}, \quad L_{t+1} = (1 + n)L_t, \quad A_{t+1} = (1 + g)A_t$$

$$\tilde{h}_{t+1} = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_H \tilde{y}_t + (1 - \delta)\tilde{h}_t) \quad (2.24)$$

(2.15) numaralı eşitlikten faydalanarak (2.24) numaralı eşitlikte \tilde{y}_t terimi yerine $\tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi$ yazıldığında (2.25) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\tilde{h}_{t+1} = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_H \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi + (1 - \delta)\tilde{h}_t) \quad (2.25)$$

(2.23) ve (2.25) numaralı eşitliklerin elde edilmesinin ardından durağan durumdaki etkin emek başına fiziki ve beşeri sermaye stoku ile etkin emek başına düşen çıktı miktarı bulunabilir.

Durağan durumdaki etkin emek başına düşen fiziki sermaye stokunu bulmak için (2.23) numaralı eşitliğin her iki tarafından \tilde{k}_t terimi çıkarılıp gerekli düzenlemeler yapıldığında (2.26) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\tilde{k}_{t+1} - \tilde{k}_t = \frac{(s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi + (1-\delta)\tilde{k}_t)}{(1+n)(1+g)} - \tilde{k}_t$$

$$\tilde{k}_{t+1} - \tilde{k}_t = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{k}_t) \quad (2.26)$$

Durağan durumda $\tilde{k}_{t+1} = \tilde{k}_t$ olduğundan (2.26) numaralı eşitliğin sol tarafı 0'a eşit olmaktadır.

$$0 = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{k}_t)$$

$$0 = s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{k}_t \quad (2.27)$$

Durağan durumda etkin emek başına düşen fiziki sermayeyi bulmak için (2.27) numaralı eşitlikten \tilde{k}_t terimi elde edilmektedir. (2.28) numaralı eşitlik durağan durumdaki etkin emek başına düşen fiziki sermaye stokunu vermektedir.

$$\tilde{k}^* = \left(\frac{s_K^{1-\varphi} s_H^\varphi}{n+g+\delta+ng} \right)^{1/(1-\alpha-\varphi)} \quad (2.28)$$

Durağan durumda etkin emek başına düşen beşeri sermaye miktarını bulmak için (2.24) numaralı eşitliğin her iki tarafından \tilde{h}_t terimi çıkarılıp gerekli düzenlemeler yapıldığında (2.29) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$\tilde{h}_{t+1} - \tilde{h}_t = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{h}_t) \quad (2.29)$$

Durağan durumda $\tilde{h}_{t+1} = \tilde{h}_t$ olduğundan (2.29) numaralı eşitliğin sol tarafı 0'a eşit olmaktadır.

$$0 = \frac{1}{(1+n)(1+g)} (s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{h}_t)$$

$$0 = s_K \tilde{k}_t^\alpha \tilde{h}_t^\varphi - (n+g+\delta+ng)\tilde{h}_t \quad (2.30)$$

Durağan durumda etkin emek başına beşeri sermaye miktarını bulmak için (2.30) numaralı eşitlikten \tilde{h}_t terimi elde edilmektedir. (2.31) numaralı eşitlik durağan durumda etkin emek başına düşen beşeri sermaye stokunu vermektedir.

$$\tilde{h}^* = \left(\frac{s_K^{1-\alpha} s_H^\alpha}{n+g+\delta+ng} \right)^{1/(1-\alpha-\varphi)} \quad (2.31)$$

Durağan durumdaki etkin emek başına fiziki ve beşeri sermaye miktarları (2.15) numaralı eşitlikte yerine konulduğunda durağan durumda etkin emek başına çıktı miktarı bulunmaktadır.

$$\begin{aligned}\tilde{y}^* &= \left(\frac{s_K^{1-\varphi} s_H^\varphi}{n+g+\delta+ng} \right)^{\alpha/(1-\alpha-\varphi)} \left(\frac{s_K^{1-\alpha} s_H^\alpha}{n+g+\delta+ng} \right)^{\varphi/(1-\alpha-\varphi)} \\ &= \left(\frac{s_K}{n+g+\delta+ng} \right)^{\alpha/(1-\alpha-\varphi)} \left(\frac{s_H}{n+g+\delta+ng} \right)^{\varphi/(1-\alpha-\varphi)}\end{aligned}\quad (2.32)$$

(2.32) numaralı eşitlik beşeri sermayenin dâhil edildiği modelde etkin emek başına çıktıyı etkileyen değişkenleri göstermektedir. Tasarruf (yatırım) artışı etkin emek başına düşen çıktıyı artırırken nüfus büyüme oranındaki artış ise azaltmaktadır. Temel modelden farklı olarak beşeri sermayenin de emek başına çıktıyı olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Orta gelir tuzağı kavramı Solow-Swan büyüme modeli çerçevesinde ele alınabilir. Solow-Swan büyüme modelinde sermaye için azalan verimler kanunu geçerli olduğundan ilave sermayenin üretime katkısı giderek azalmakta ve ekonomi uzun dönemde ilave sermaye ile kişi başı çıktıyı artırmanın mümkün olmadığı durağan durum dengesine ulaşmaktadır. Ekonomik büyümenin sıfır olduğu bu denge noktası orta gelir tuzağı olarak nitelendirilebilir (Yeldan vd., 2012:33).

Xu (2016), Solow-Swan modeli çerçevesinde oluşturduğu modelde orta gelir tuzağı kavramını ele almaktadır. Model sabit bir üretim maliyeti olduğunu varsaymaktadır. Modelde düşük teknoloji (z^l) ve yüksek teknoloji (z^h) olmak üzere iki tür teknoloji bulunmaktadır. Firma yüksek teknoloji kullanmayı tercih etmesi durumunda sabit bir maliyete (ε) katlanmak zorundadır. Firma yeteri kadar sermayesinin bulunmadığı durumda kârı daha yüksek olan düşük teknolojili üretim yapmayı seçecektir.

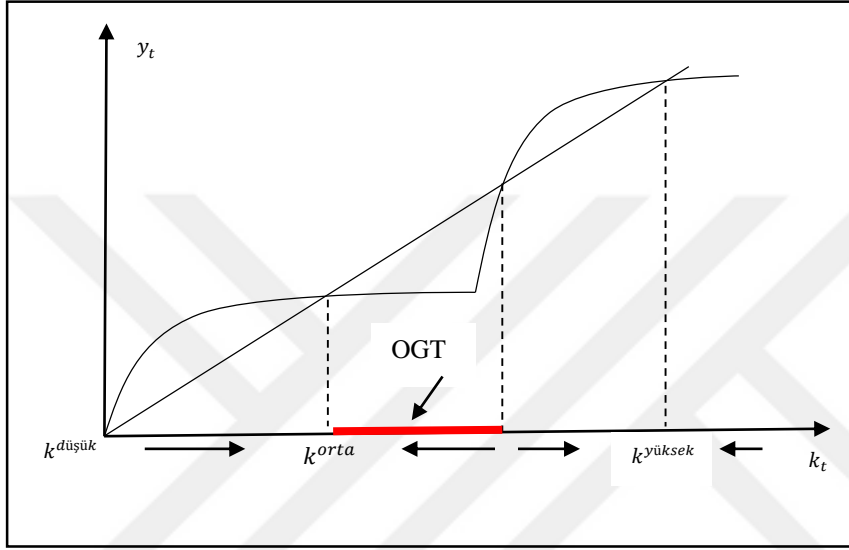
$$(1 + g + n)(k_{t+1} - k_t) = sz^l k_t^\alpha - (\delta + g + n) k_t \quad (2.33)$$

$$(1 + g + n)(k_{t+1} - k_t) = s \max\{z^h k_t^\alpha - \varepsilon, 0\} - (\delta + g + n) k_t \quad (2.34)$$

Şekil 2.3'te düşük teknoloji ile üretime başlayan ekonomi k^{orta} (durağan durum) seviyesine ulaşacaktır. Durağan durum düzeyinin ötesindeki sermaye artışı,

üretimi aşınmadan daha az artıracak ve ekonomi yeniden k^{orta} noktasına yakınsayacaktır. Ülkenin orta gelir tuzağını aşması için yüksek teknolojlili üretim yapısının öneminin vurgulandığı modelde, yüksek teknolojlili üretim yapısı ekonominin k^{orta} durağan durum dengesinden daha yüksek kişi başı geliri ifade eden $k^{yüksek}$ durağan durum dengesine sıçramasını sağlayacak ve ülke orta gelir tuzağını aşacaktır.

Şekil 2.3: Solow-Swan Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı



Kaynak: Xu, Zhiwei (2016); Lecture Notes1: Solow Growth Models, s.10, <http://www.acem.sjtu.edu.cn/ueditor/jsp/upload/file/20160221/1455993278579012666.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.12.2016)

2.2. Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma Modeli Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

Orta gelir tuzağının bir diğer teorik açıklaması “Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma Modeli (Lewis Tipi Kalkınma Modeli)” çerçevesinde yapılmaktadır. Bir yapısal değişim modeli olan model, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini geleneksel bir yapıdan modern bir yapıya dönüştürdükleri mekanizmayı incelemektedir (Todaro ve Smith, 2014: 124).

Orta gelir tuzağı ve Lewis tipi kalkınma modelini ilişkilendiren çalışmalar genellikle Çin eksenindedir. Bu çalışmalarda (Zhu ve Cai, 2012; Zhuang vd., 2012; Molvik, 2013; Xue, 2014; Cai, 2015; Hicks ve Harvey, 2018) uzun bir dönem boyunca emek arzı fazlasından yararlanarak uluslararası alanda rekabet gücü elde eden Çin'in Lewis dönüm noktasına yaklaşıp yaklaşmadığı, eğer bu noktaya ulaşırsa tuzağa yakalanmaması için hangi politikaları uygulaması gerektiği incelenmektedir.

Lewis Modeli'nde⁴ ekonomi, geleneksel (tarım) ve modern (sanayi) sektörlere oluşan ikili (dual) bir yapı ile ifade edilmiştir. Şekil 2.4'de yer alan dörtlü grafikte gösterilen modelin işleyiş mekanizmasında solda yer alan (a) ve (c) panelleri sanayi sektörünü, sağda yer alan (b) ve (d) panelleri ise tarım sektörünü temsil etmektedir.

Modelin dinamiği içerisinde (b) panelinde toplam tarımsal üretim ile emek girdisi arasındaki ilişki gösterilmektedir. Tarımsal üretim fonksiyonunda toplam üretim (TP_A), tek değişken girdi olan emek girdisi (L_A), verili sabit miktarda sermaye girdisi (\bar{K}_A) ve geleneksel üretim metodları (\bar{t}_A) tarafından belirlenmektedir. (d) panelinde ise emeğin ortalama ve marjinal ürün eğrileri (AP_{LA} , MP_{LA}) yer almaktadır. Marjinal ürünü sıfır yapan emek düzeyinden sonraki tüm emek, emek fazlası durumdadır.

Lewis modelinde tarım sektörüyle ilgili iki varsayım bulunmaktadır. İlk varsayıma göre tarım sektöründe iş gücü fazlası vardır ve emeğin marjinal verimliliği sıfırdır. İkinci varsayıma göre kırsal kesimde bütün işçiler üretimden eşit pay almaktadır. Bu sebeple reel ücret emeğin ortalama ürünü tarafından belirlenmektedir.

İşleyiş mekanizmasında (a) panelinde modern sektörün toplam ürün grafiği yer almaktadır. Toplam sanayi üretimi tek değişken girdi olan emek, verili sermaye stoku ve teknolojinin bir fonksiyonudur. (c) panelinde modern sektörde toplam üretim eğrisinden türetilen emeğin marjinal ürün eğrisi yer almaktadır. Tam rekabetçi bir emek piyasası varsayımı altında marjinal ürün eğrisi aynı zamanda emek talebi eğrisidir. (c) ve (d) panellerinde yer alan (W_A) geleneksel sektördeki geçimlik ücreti temsil etmektedir. (W_M) ise modern sektördeki reel ücreti göstermektedir. Bu ücret düzeyinde emek arzının sınırsız olduğu varsayıldığından emek arzı eğrisinin ($W_M S_L$) yataydır. Bu durumda sanayi sektöründeki işveren ücret artışı yaşamadan istediği kadar emek istihdam edebilir.

(a) panelinde sermaye stoku (K_{M1}) iken üretici (D_1) emek talebine sahiptir. Bu noktada üretici (L_1) kadar emeği (W_M) ücret düzeyinden istihdam edecektir.

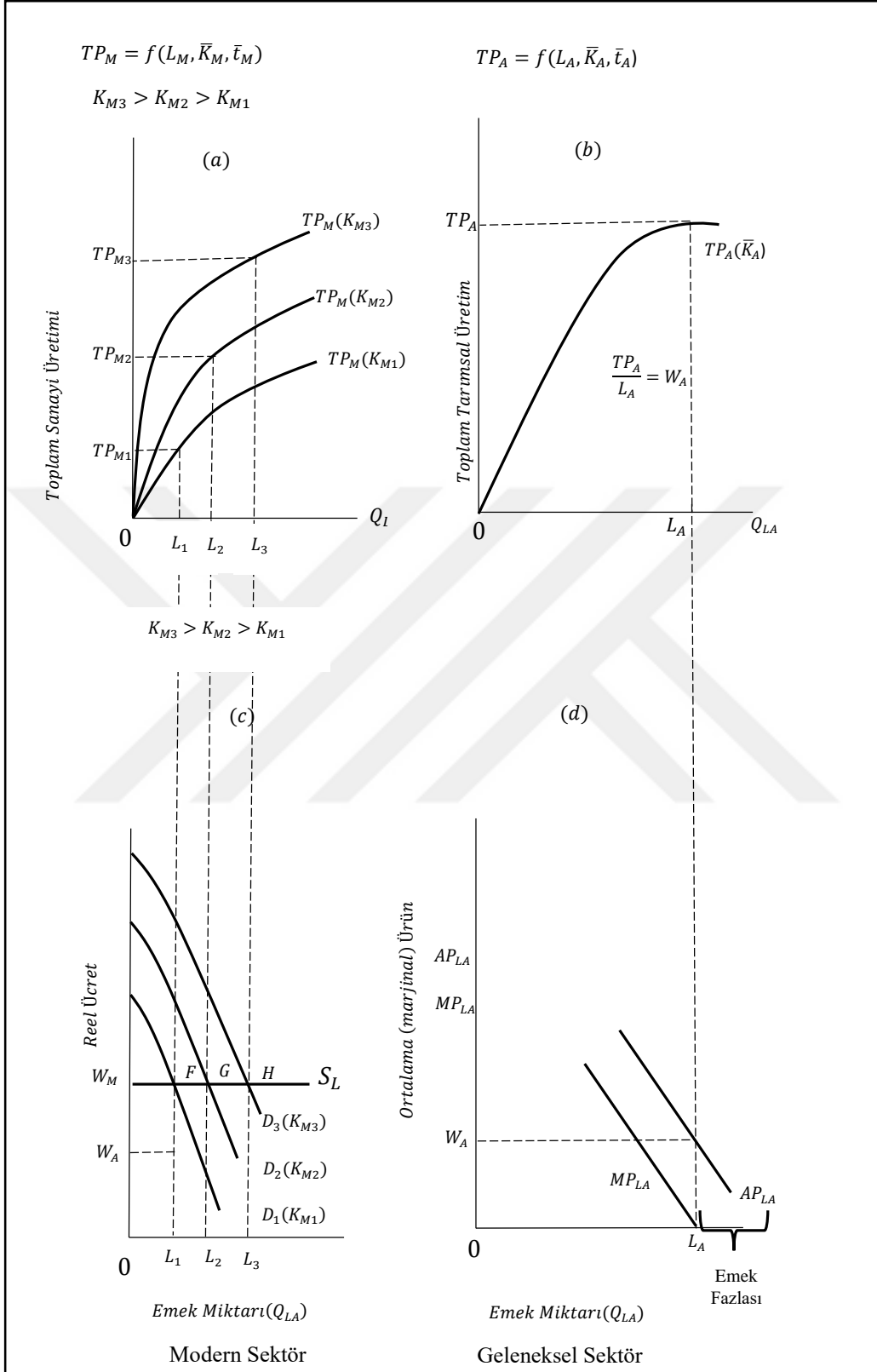
⁴ Modelin tanıtımında Todaro ve Smith (2014:124-131) kaynağından yararlanılmıştır.

Elde edilen kârın yeniden yatırıma dönüştürülmesi sonucunda modern sektördeki toplam sermaye stoku (K_{M1})’den (K_{M2})’ye yükselecek ve toplam üretim eğrisi ($TP_M(K_{M1})$)’den ($TP_M(K_{M2})$)’ye kayacak, emek talebi eğrisi de (D_1)’den (D_2)’ye kayacaktır. Bu ücret düzeyinde sonsuz emek arzı bulunduğundan emek talebindeki artışa rağmen reel ücret düzeyinde bir yükselme olmayacak ve aynı seviyede kalacaktır. Sürecin devamında üretici (L_2) kadar emeği istihdam edecek ve elde edilecek kâr tekrar yatırıma dönüştürülerek toplam sermaye stoku (K_{M2})’den (K_{M3})’ye yükselecek ve toplam üretim eğrisi ($TP_M(K_{M2})$)’den ($TP_M(K_{M3})$)’ye kayacaktır.

Modern sektörde kendi kendini besleyen büyüme ve istihdam artışı kırsal kesimdeki iş gücü arzı fazlalığı sanayi sektörü tarafından istihdam edilene kadar sürmektedir. Ancak geleneksel sektörde emek arz fazlasının tükendiği noktadan sonra modern sektörde emek talebi artışı reel ücretlerin yükselmesine yol açmaktadır. Geleneksel sektörde iş gücü fazlasının tükendiği nokta “Lewis Dönüm Noktası” olarak adlandırılmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramı Lewis tipi kalkınma modeli çerçevesinde ele alınabilir. Düşük gelirli ülkelerde kalkınmanın ilk aşamalarında emeğin düşük verimli tarım sektöründen yüksek verimli modern sektöre kaydırılmasıyla verimlilik artışı sağlanmaktadır. Bu ülkeler ithal teknoloji ve ucuz emek girdisiyle düşük maliyetli üretim yaparak uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde etmektedir. Ancak büyümenin bu şekilde sürdürülmesi mümkün değildir. Orta gelir seviyesine ulaşan ülkede kırsal kesimdeki emek arzının azalmasına bağlı olarak reel ücretler yükselmekte ve bunun sonucunda ülke uluslararası piyasalarda rekabet gücünü kaybetmektedir. Emeğin sektörler arası tahsisi ve teknoloji ithalatıyla sağlanan verimlilik artışının tükenmesine bağlı olarak ekonomik büyüme yavaşlamakta ve ülke orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Agenor, 2012: 2-3; Zhuang vd. , 2012:11). Gill ve Kharas (2015: 12)’a göre birçok ülkede Lewis dönüm noktası orta gelir seviyesinde ortaya çıkmaktadır

Şekil 2.4: Lewis Kalkınma Modeli



Kaynak: Todaro, Michael P. Ve Stephen C. Smith (2014); *Economic Development (12th Edition)*, Pearson, New Jersey, s.125

Aslında Arthur Lewis tarafından tanımlanan ikili yapı geliştirmekte olan ülkeler için Maltusyen yoksulluk tuzağı ile Solow büyüme modeli arasında bir geçiş aşamasıdır. Bu aşamada ülke, gelir artışının nüfus artışına yol açtığı, nüfus artışının da gelir düzeyini geçimlik seviyeye düşürdüğü yoksulluğun kısır döngüsünü aşmıştır. Bu kısır döngüden sonra ekonomi tarım sektöründen gelen emek arzı fazlasının modern sektör tarafından absorbe edildiği ikili yapıya geçmektedir. Ancak emek arzı fazlası Lewis dönüm noktasına kadar devam etmektedir. Emek arzının fazlasının tükendiği bu noktadan sonra ekonomi tam rekabet koşullarının geçerli olduğu, piyasanın otomatik olarak kendiliğinden temizlendiği neoklasik bir yapıya yaklaşmaktadır (Cai, 2012: 51).

Orta gelir tuzağı ile Lewis dönüm noktasını ilişkilendiren bir diğer çalışmada Gong (2016) geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinin iki aşamadan oluştuğunu ve orta gelir tuzağının bu iki aşama arasında ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Birinci aşamada emek arzı fazlası olduğundan henüz Lewis dönüm noktasına ulaşılmamıştır. Bu aşamada Kuznets eğrisinin sol tarafında yer alan düşük gelirli ülkede emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime doğru yapısal dönüşüm gerçekleşmektedir. Kuznets eğrisinin sağ tarafında yer alan ikinci aşamada ise Lewis dönüm noktasına ulaşılmış ve ülke orta gelir tuzağını atlattır. Ekonomide sermaye yoğun üretim yapısından bilgi yoğun üretime doğru bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Emek arzı fazlasının tükendiği bu aşamadan sonra kişi başı gelirdeki artış teknolojik gelişime bağlıdır. Gong (2016)'a göre orta gelir tuzağının iki aşama arasında ortaya çıkmasının iki sebebi bulunmaktadır. İkinci aşamada emek arzı fazlası tükendiği için büyümenin tek kaynağı teknolojik gelişim ve toplam faktör verimliliğindeki artıştır. Bu nedenle kalkınmanın ikinci aşamasına geçildiğinde ekonomik büyümeyi sağlamak daha zordur. Diğer sebep ise ikinci aşamada teknolojik gelişimin zor olmasıdır. İlk aşamada gelişmişlik farkı fazla olduğundan ülke kolay bir şekilde teknoloji transfer ederek bu teknolojiyi taklit edebilir. Ancak gelişmişlik seviyeleri arasındaki farkın azaldığı ikinci aşamada teknoloji ithalatı daha sınırlıdır. Bu nedenle teknolojik gelişim ülke içindeki Ar-Ge'ye bağımlı hale gelmektedir. Ar-Ge'ye bağlı yerli teknoloji gelişiminin zor olması orta gelir tuzağının temel sebebidir.

2.3. Alternatif Teoriler Çerçevesinde Orta Gelir Tuzağı

2.3.1. Ohno Yaklaşımı

Ohno (2009), Doğu Asya ülkelerinin kalkınma sürecini incelediği çalışmasında kalkınma sürecini dört aşamaya ayırmaktadır. Yazar orta gelir tuzağı kavramı için kalkınmanın ikinci aşamasından üçüncü aşamasına geçerken karşılaşılan “görünmez cam tavan (invisible glass ceiling)” benzetmesi yapmaktadır.

Ohno (2009)’ya göre Doğu Asya ülkelerinin kalkınma süreci doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girmesinden itibaren başlamaktadır. Hammaddenin ithal edildiği bu aşamada hafif sermaye malları üretilmektedir. Her alanda (üretim, pazarlama, teknoloji vs.) yabancı firmaların hâkimiyetinin mevcut olduğu bu aşamada teknoloji ve beşeri sermaye açısından zayıf durumda olan ülke, üretime vasıfsız emek girdisi ve üretimin yapılacağı araziye sağlayarak katkıda bulunmaktadır. Kalkınmanın ikinci aşamasında doğrudan yabancı yatırımların etkisi ve yerli firmaların nicelik olarak artışı yerli üretimde artışa yol açmaktadır. Üretimde kullanılacak bazı parça ve bileşenlerin yerli firmalar tarafından karşılandığı bu aşamada yerel firmaların sayısı ve rekabet gücü artmakta ise de bu artış yeterli düzeyde değildir ve üretimde yabancı hâkimiyeti devam etmektedir. Üretim sürecinin bütün aşamalarında yerli firmaların hâkimiyetinin mevcut olduğu kalkınmanın üçüncü aşaması endüstriyel beşeri sermaye birikimi ile yetenek ve bilginin içselleştirildiği aşamadır. Ülkede yaratılan iç değer önemli ölçüde arttığı bu aşamada beşeri sermaye birikimi, yerli firmaların sayısının artışı gibi etkenler dışa bağımlılığın azalmasına olanak sağlamış ve ülke yüksek kaliteli ve sofistike sanayi ürünleri ihracatçısı durumuna gelmiştir. Kalkınmanın üçüncü aşamasındaki ülke aynı zamanda gelişmiş ülkelerle rekabet edecek düzeydedir. Kalkınmanın son aşamasında ise ülke artık endüstriyel yenilikçi durumuna gelmiştir.

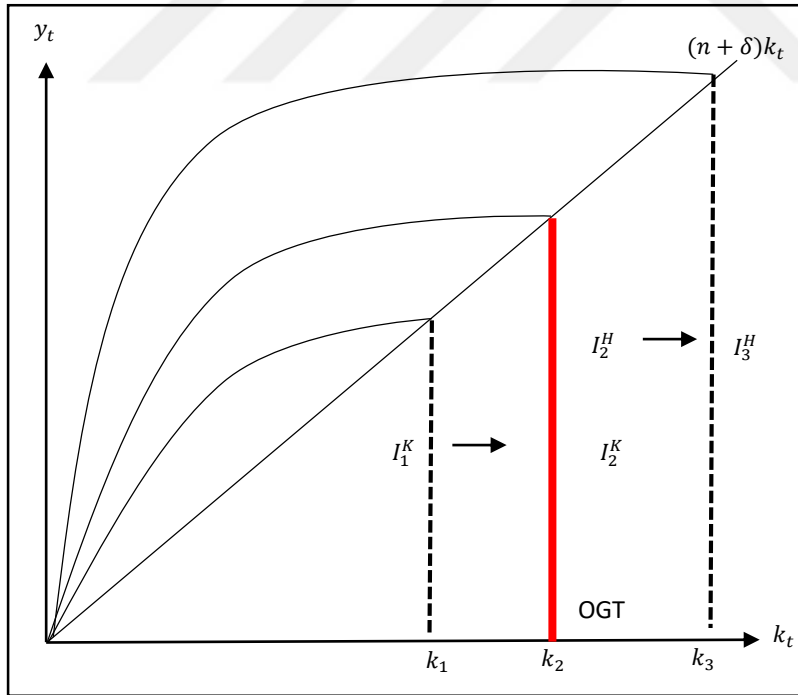
Kalkınma sürecinin başında doğrudan yabancı yatırımların etkisiyle kolay ve hızlı bir şekilde ikinci aşamaya geçen bazı ülkeler ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçmekte zorlanmakta ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Çünkü bu aşamadan sonra doğrudan yabancı yatırımların tuzağın aşılmasındaki yetersizliği beşeri sermayenin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle beşeri sermaye düzeyini artıramayan ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Ohno, 2009:64-66).

Ohno yaklaşımı beşeri sermayenin dâhil edildiği Solow-Swan büyüme modeli çerçevesinde ele alınabilir. (2.35) numaralı denklem beşeri sermayenin dâhil edildiği Solow-Swan büyüme modelinde durağan durumda emek başına çıktının bağlı olduğu parametreleri göstermektedir. Denkleme göre fiziki ve beşeri sermaye stokundaki artış durağan durum dengesinin sıçramasına neden olmaktadır.

$$\tilde{y}^* = \left(\frac{s_K}{n+g+\delta+ng} \right)^{\alpha/(1-\alpha-\varphi)} \left(\frac{s_H}{n+g+\delta+ng} \right)^{\varphi/(1-\alpha-\varphi)} \quad (2.35)$$

Ohno yaklaşımının Solow-Swan büyüme modeli çerçevesinde ele alındığı Şekil 2.5'e göre ülkeye yabancı yatırımların girişiyle birlikte ekonomide durağan durum dengesi k_1 düzeyinden k_2 düzeyine sıçramaktadır. Bu noktadan sonra ekonomide beşeri sermaye stokunun artması durumunda durağan durum dengesi k_2 düzeyinden k_3 düzeyine sıçrayacak ve ülke orta gelir tuzağını aşacaktır. Aksi durumda ülke orta gelir tuzağını temsil eden k_2 durağan durum seviyesini aşamayıp orta gelir tuzağına yakalanacaktır.

Şekil 2.5: Solow-Swan Büyüme Modeli Çerçevesinde Ohno Yaklaşımı



Kaynak: Solow diyagramı çerçevesinde tarafımızca oluşturulmuştur.

2.3.2. Aoki Yaklaşımı

Aoki (2011), Çin, Japonya ve Güney Kore'nin ekonomik kalkınma sürecini incelediği çalışmasında gelir, nüfus, nüfusun yaş grupları arasındaki dağılımı ve sektörel istihdam oranlarını dikkate alarak kalkınma sürecini beş evreye ayırmaktadır:

- M Evresi (Maltusyen)
- G Evresi (Devlet Önderliğinde)
- K Evresi (Kuznets)
- H Evresi (Beşeri Sermayeye Dayalı)
- PD Evresi (Post Demografik Dönüşüm)

Kalkınma sürecinin “Maltusyen (M)” evre olarak adlandırılan ilk aşamasında tarımsal istihdam oranı %80’den fazla, kişi başı gelir ise düşük ve durağandır. Bir sonraki evre olan “Post-Maltusyen” evresi iki alt evreye ayrılmaktadır. Kalkınmanın büyük ölçüde devlet öncülüğünde gerçekleştiği alt evrelerden ilki olan “G” evresinde makul derecede yapısal dönüşümle birlikte kişi başı gelirden makul derecede bir artış gerçekleşmektedir. Yapısal değişimin hız kazandığı sonraki evre olan “K” evresinde demografik yapıda meydana gelen değişimle birlikte iş gücündeki artış ve tarımdaki iş gücünün sanayi ve hizmet sektörüne kaymasıyla kişi başı gelir belirli bir dönem (25-50 yıl) hızla artmaktadır. Kuznets evresi sonrasındaki “H” evresinde kişi başı gelir artışının devam etmesi için sanayi ve hizmet sektöründe emek başına çıktıdaki büyüme özellikle toplam faktör verimliliği ve beşeri sermaye yatırımındaki artıştan kaynaklanmalıdır. Kalkınma sürecinin son evresi olan “PD” evresinde ise yaşanan demografik değişimlerin (nüfusun yaşlanması, düşük doğurganlık oranı gibi) olumsuz etkilerine rağmen toplam faktör verimliliğinde ve iş gücüne katılım oranında sabit bir artış, doğurganlık oranlarındaki düşüşün tersine dönmesi koşuluyla kişi başı gelir artışında devamlılık sağlanabilir. Beş aşamalı kalkınma sürecinde “K” aşamasından “H” aşamasına geçişte başarısız olan ülke orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

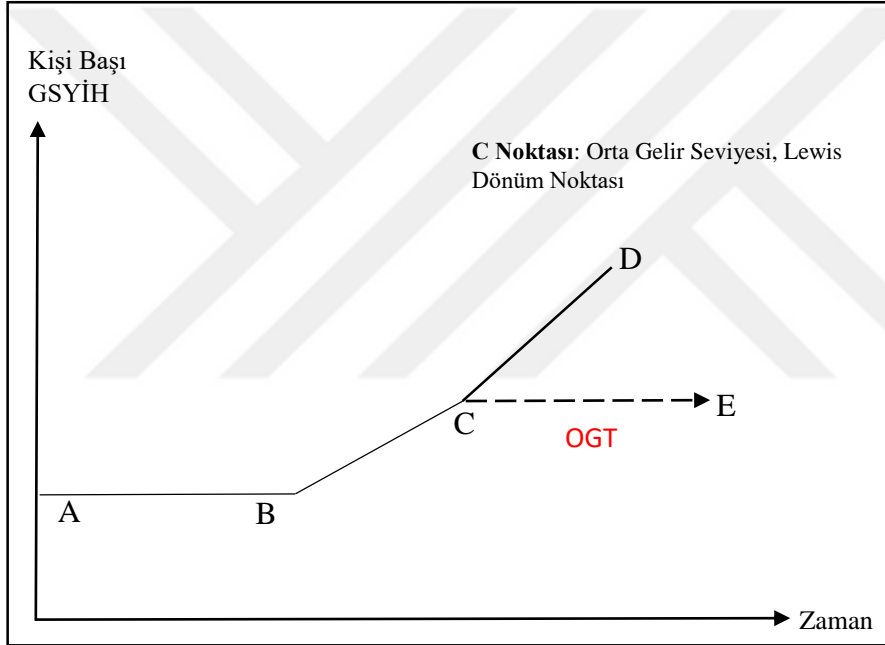
2.3.3. Tho Yaklaşımı

Orta gelir tuzağını kalkınma evreleri çerçevesinde inceleyen Tho (2013)’ya göre karşılaştırmalı üstünlükten kaynaklanan rekabet gücüne sahip ülke yoksulluk

tuzağını aşırp orta gelir (Lewis dönüm noktası) seviyesine ulaştıktan sonra gerekli yapısal dönüşümleri başarıyla gerçekleştiremediği takdirde orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

Şekil 2.6’da düşük gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçiş sürecinde beş aşamadan oluşan kalkınma süreci gösterilmektedir. Buna göre, A-B patikası az gelişmiş geleneksel toplumu, B-C patikası kalkınmanın ilk aşaması ve yoksulluk tuzağından çıkışı, C noktası orta gelir seviyesini, C-D patikası yüksek gelir seviyesine ulaşmak için istikrarlı büyümeyi, C-E patikası ise ekonomik durgunluk ve düşük büyüme diğeri bir deyişle orta gelir tuzağını temsil etmektedir.

Şekil 2.6: Tho Yaklaşımı



Kaynak: Tho, Tran Van (2013); "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations," *VNU Journal of Economics and Business*, Cilt 29, Sayı 2, s. 109.

B-C patikasında toplam üretim ve istihdam içerisinde tarım sektörünün payı giderek azalırken, sanayi ve hizmet sektörünün payı artmakta yani ülke tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru yapısal bir dönüşüm geçirmektedir. B-C patikasında C noktasına ilerledikçe emek arzı giderek azalmakta ve C noktasında kıtlığa dönmektedir. C noktası orta gelir seviyesi ve Lewis dönüm noktasını temsil etmektedir. Emek arzının giderek azalmasından dolayı C noktasına yaklaştıkça reel ücretler yükselmekte, reel ücretlerin yükselmesiyle emek-yoğun sanayide karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybeden ülkenin bu kaybını telafi edebilmesi için verimlilik artışına odaklanması gerekmektedir. C noktasından önce girdiye dayalı

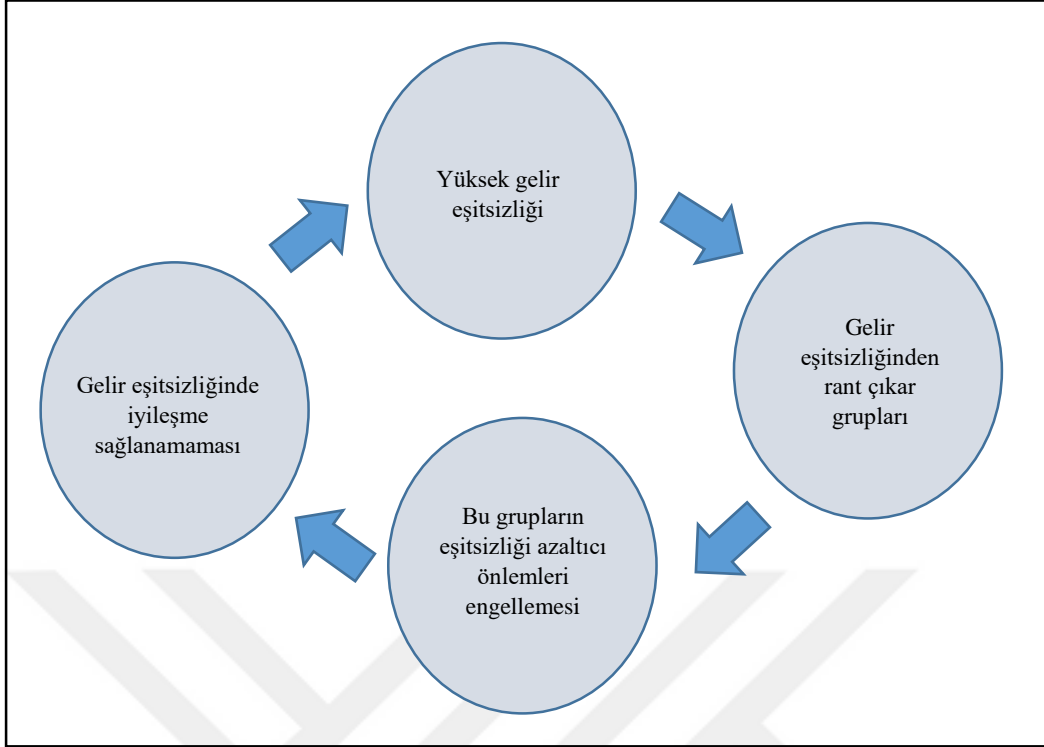
olan büyüme, bu noktadan sonra toplam faktör verimliliğindeki artışa dayalı olmalıdır. Orta gelirli ülkenin tuzağa yakalanmaması için beşeri sermaye ve kurumlarının kalitesini artırması, teknolojik altyapısını geliştirmesi ve karşılaştırmalı üstünlük yapısını değiştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ülke düşük ya da durağan büyümeyle C-E patikasını takip ederek orta gelir tuzağına yakalanacaktır.

2.3.4. Gelir Eşitsizliği Tuzağı Yaklaşımı

Kalkınmanın erken aşamalarında tarımsal üretimden sanayi üretimine dönüşüm sayesinde ülkenin geliri artmakta ancak bununla birlikte gelir dağılımı adaletsizliği de artmaktadır (Agenor, 2017:781). Orta gelir tuzağını gelir eşitsizliği bağlamında ele alan bu yaklaşıma göre gelir dağılımındaki adaletsizliğin artışı orta gelir tuzağının önemli sebeplerinden biridir.

Orta gelir tuzağını gelir eşitsizliği çerçevesinde inceleyen Islam (2015), Çin'de giderek yükselen gelir eşitsizliğine dikkat çektiği çalışmada gelir eşitsizliğinin bir tuzak haline dönüşebileceğini ve gelir eşitsizliği tuzağının orta gelir tuzağına neden olabileceğini vurgulamaktadır. Yazara göre orta gelir tuzağında olan ülkelerin gelir eşitsizliğini azaltma konusunda başarısızlıkları, orta gelir tuzağını da beraberinde getiren gelir eşitsizliği tuzağını akla getirmektedir. Yüksek gelir eşitsizliği zamanla bu eşitsizlikten rant sağlayan çıkar gruplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Statükocu bu gruplar eşitsizlikten rant sağladığı için eşitsizliği iyileştirici politikaların oluşturulmasına engel olmaktadır. Bunun sonucunda gelir eşitsizliğinde bir iyileşme sağlanamamakta ve bu durum bir tuzak haline dönüşmektedir (bkz. Şekil 2.7)

Şekil 2.7: Eşitsizlik Tuzağı



Kaynak: Islam, Nazrul (2015); "Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?," *DESA Working Paper*, Sayı 142, s.8.

Islam (2015:6-7) gelir eşitsizliği ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişkiyi aynı zamanda Kharas ve Kohli (2011) yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır. Kharas ve Kohli (2011)'ye göre düşük gelirli ülkenin orta gelir seviyesine yaklaşmasıyla birlikte ücretler de yükselmektedir. Yükselen ücretler sebebiyle düşük ücretli ürünler üreten ülkeler karşısında rekabet gücü azalan orta gelirli ülkenin bu aşamadan sonra uluslararası piyasada başarılı olması için teknolojik açıdan daha sofistike ürün üretip ihraç etmesi gereklidir. Bu ürünlerin uluslararası piyasada başarılı olabilmesi için uzun süren ürün geliştirme sürecine ve geniş bir iç pazara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak gelir eşitsizliğin yüksek olması yeni ürünlerin geliştirilmesine olanak sağlayan iç pazarın oluşmasına engel olmakta ve teknolojik ürün geliştirme konusunda başarısız olan ülke orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

Orta gelir tuzağının sebeplerinden birinin yerli inovasyon kapasitesinin yetersiz gelişimi olduğunu ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin de inovasyon kapasitesinin gelişmesinin önündeki engellerden biri olduğunu vurgulayan Paus (2017)'a göre gelir eşitsizliği inovasyon gelişimini dört kanalla etkilemektedir. İlk olarak gelir dağılımındaki eşitsizlik aynı zamanda eğitime erişimde eşitsizlik anlamına gelmektedir. Eğitime erişimde eşitsizlik inovasyon için gerekli olan beşeri

sermaye birikimi sınırlanmaktadır. Paus (2017) ile benzer şekilde Egawa (2013) ve Agenor (2017) çalışmalarında gelir dağılımındaki eşitsizliğin eğitime erişimi engelleyerek beşeri sermaye birikimini etkileyeceği ve bu durumun orta gelir tuzağına sebep olabileceğini vurgulamaktadır. İkinci olarak eğer inovasyonu geliştirecek politikalar karar alma gücünü elinde bulunduran elitlerin gücünü tehdit ediyorsa, eşitsizlik bu politikaların uygulanmasını engelleyebilir. Üçüncü kanal ise vergi kanalıdır. Devlet eğitim ve altyapı için ihtiyaç duyulan yatırımları finanse edecek vergi gelirini artırmaya ihtiyaç duyduğunda bu durum elitler üzerindeki vergi yükünü artırmayı gerektiriyorsa yüksek eşitsizlik buna engel olabilir. Son olarak eşitsizlik uzun dönemli kalkınma politikalarının uygulanmasını zorlaştıracak siyasi istikrarsızlığa sebep olabilir.

Gelir eşitsizliğinin orta gelir tuzağı olasılığına etkisi ampirik olarak da test edilmiştir. Orta gelir tuzağının belirleyicilerini ampirik olarak test eden Wang ve Lan (2017)'a göre gelir eşitsizliği orta gelir tuzağının önemli sebeplerinden biridir. Analiz sonuçlarına göre Gini endeksinde bir birimlik düşüş, orta gelir tuzağına düşme olasılığını %20-%30 oranında azaltmaktadır.

3. BÜYÜME YAVAŞLAMASI RİSKİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AMPİRİK ANALİZ

Bu çalışmanın temel amacı “*Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda bulunan bir grup ülke için büyüme yavaşlaması riskini artıran (azaltan) faktörler nelerdir?*” sorusuna cevap aramaktır. Bu bölümde öncelikle seçilmiş bir grup üst orta gelirli ülkede büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde ilgili dönemde büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar tespit edilmektedir. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların tespit edilmesinin ardından panel probit regresyon yöntemi aracılığıyla büyüme yavaşlaması olasılığını artıran veya azaltan faktörler incelenmektedir.

3.1. Büyüme Yavaşlaması Metodolojisi ve Ampirik Literatürü

3.1.1. Büyüme Yavaşlaması Yaklaşımı Metodolojisi

2011 yılında Eichengreen ve arkadaşları tarafından geliştirilen, orta gelir tuzağının bir büyüme yavaşlaması sorunu olarak görüldüğü bu yaklaşım teorik açıdan neoklasik büyüme modeline dayanmaktadır.

Hausmann vd. (2005) büyüme ivmelenmesini ampirik olarak tanımladıkları çalışmalarında büyüme ivmelenmesinin gerçekleşmesi için bazı koşullar belirlemiş ve bu koşulların birlikte gerçekleştiği durumu büyüme ivmelenmesi olarak tanımlamıştır. Eichengreen vd. (2011) ise büyüme yavaşlamasının büyüme ivmelenmesinin zıttı bir durum olmasından hareketle büyüme ivmelenmesini sağlayan koşulların simetriğini alarak büyüme yavaşlamasını sağlayan koşulları belirlemiştir.

Büyüme yavaşlaması yaklaşımına göre “*t*” yılında büyüme yavaşlamasının gerçekleşmesi için aşağıdaki üç koşulun birlikte sağlanması gerekmektedir:

- $g_{t,t-n} \geq 0,035$ (Büyüme yavaşlamasının gerçekleştiği “*t*” yılından önceki yedi yıllık dönemde kişi başı gelirin ortalama büyüme oranı %3,5 ya da daha fazla olmalıdır.)
- $g_{t,t+n} - g_{t,t-n} \geq 0,02$ (büyüme yavaşlamasının ortaya çıktığı “*t*” yılından sonraki yedi yıllık dönemde kişi başı gelirin ortalama büyüme oranında en az %2’lik bir düşüş olmalıdır)

- $y_t > \$10000$ (büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılda kişi başı gelir 10000 dolardan (2005 yılı sabit fiyatları, SGP) fazla olmalıdır)

$g_{t,t+n}$: “ t ” ile “ $t + n$ ” yılları arasındaki ortalama büyüme oranı, $n = 7$

$g_{t,t-n}$: “ t ” ile “ $t - n$ ” yılları arasındaki ortalama büyüme oranı

Literatürde büyüme yavaşlamasını belirlemek için kullanılan bu üç koşuldan özellikle üçüncü koşul 10000 dolar alt eşliğinin yüksekliği noktasında eleştiriler almaktadır (Paus, 2014; Fryer ve Cattaneo, 2014; Andrianjaka ve Rougier, 2017). Bu eleştirilerin en temel gerekçesine göre 10000 dolar alt eşığı Avustralya, Japonya, ABD gibi birçok gelişmiş ülkenin analize dâhil edilmesine sebebiyet verirken, birçok gelişmekte olan ve problemin esas muhatabı olarak görülen ülkelerin analiz dışı bırakılmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan orta gelir tuzağının özellikle üst orta gelirli (gelişmekte olan) ülkeleri ilgilendiren bir problem olduğu göz önünde bulundurulduğunda analiz örnekleminde gelişmiş ülkelerin yer alması ampirik analiz bulgularını da etkileyebilme potansiyeli taşımaktadır.

Bu çalışmada söz konusu eleştiriler doğrultusunda büyüme yavaşlaması gerçekleşmesi için kişi başı gelirin 10000 dolar üzerinde olması gerektiği koşulu dikkate alınmamış, bunun yerine literatürde en fazla kabul gören Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına bağlı kalınmıştır. Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre orta gelirli ülkeler alt orta ve üst orta gelirli ülkeler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma baz alındığında yüksek gelirli ülkeler kategorisine ulaşmaya en yakın ülke grubu üst orta gelir grubu olduğundan alt orta gelirli ülkelere ziyade üst orta gelir grubunda yer alan ülkelere orta gelir tuzağı riski/potansiyeli daha yüksektir. Bu sebeple çalışmanın analiz bölümünde örneklem olarak yalnızca üst orta gelir grubundaki ülkeler tercih edilmiştir.

Bu çalışmada revize edilen üçüncü koşulla birlikte büyüme yavaşlamasını belirleyen koşullar şu şekilde oluşmuştur:

- $g_{t,t-n} \geq 0.035$ $n = 7$,
- $g_{t,t+n} - g_{t,t-n} \geq 0.02$
- Üst orta gelirli ülkeler (Dünya Bankası Gelir Sınıflandırması).

Revize edilen üç koşul çerçevesinde orta gelir tuzağı şu şekilde tanımlanabilir: “Orta gelir tuzağı, üst orta gelirli ülkelerin yaşadığı büyüme yavaşlaması problemidir”.

3.1.2. Büyüme Yavaşlaması Metodolojisine İlişkin Ampirik Literatür

Büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmaların genelinde büyüme yavaşlamasını sağlayan koşullarından ilk ikisinin muhafaza edildiği, üçüncü koşula istinaden Eichengreen vd. (2011)’den farklı olarak, bir gelir aralığı belirlemek yerine farklı ülke örneklemelerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Büyüme yavaşlaması metodolojisini geliştiren ve orta gelir tuzağını inceleyen ampirik literatürün köşe taşı çalışması kabul edilen çalışmada Eichengreen vd. (2011), 1957-2007 döneminde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri panel probit yöntemi ile analiz etmişlerdir. Eichengreen vd. (2011)’ne göre tarım sektöründen gelen emek arzı fazlası imalat sektörüne kaydırılmakta, ithal teknolojinin de yardımı ile ülkeler yüksek büyüme oranları elde etmektedir. Ancak emek arz fazlasının bir sınırı olduğundan büyüme sürdürülebilir değildir. Bu argüman çerçevesinde imalat sektörü istihdam oranlarının büyüme yavaşlaması üzerindeki etkisinin önemini vurgulayan yazarlar öncelikle imalat sanayi istihdam verilerinin elde edilebildiği 21 ülke için büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri incelemiştir. Ulaşılan analiz bulgularına göre büyüme yavaşlaması:

- Kişi başı gelir 15000- 16000 dolar seviyesine
- ABD’ye göre nispi gelir %58 seviyesine
- İmalat sektöründeki istihdamın toplam istihdam oranı içerisindeki payı %23 seviyesine ulaştığında ortaya çıkmaktadır.

Analiz örnekleminin 21 ülkeden oluştuğu regresyon analizi bulgularına göre kişi başı gelir, nispi gelir, yavaşlama öncesi büyüme hızı ve imalat sanayi istihdam payının toplam istihdam oranı içerisindeki payındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırmaktadır. Daha geniş bir örnekleme¹ ve daha fazla açıklayıcı değişkeni kapsayan analiz bulgularına göre ise ticari açıklık ve tüketim

¹ Geniş örnekleme yer alan ülke sayısı her model özelinde farklılaşmaktadır. En dar örnekleme 92, en geniş örnekleme ise 128 ülke bulunmaktadır.

harcamalarının GSYİH içerisindeki payındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde azaltırken, kişi başı gelir, nispi gelir, yavaşlama öncesi büyüme hızı, yaşlı bağımlılık oranı, döviz kurundaki değişkenlik ve eksik değerlendirilmiş döviz kuru ise büyüme yavaşlaması olasılığını pozitif biçimde etkilemektedir.

Bir sonraki çalışmalarında daha geniş bir dönemde (1957-2010) büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri inceleyen yazarlar diğer çalışmadan farklı olarak büyüme yavaşlamasının 10000-11000 dolar ve 15000-16000 dolar olmak üzere iki farklı gelir seviyesinde ortaya çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Söz konusu çalışmada önceki çalışmadan farklı olarak beşeri sermaye ve ülkelerin ihracat yapısı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasındaki ilişki incelenmiş ve nitelikli emek gücüne sahip olan ülkelerin büyüme yavaşlamasına maruz kalma olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı arttıkça büyüme yavaşlaması olasılığının azaldığı tespit edilmiştir.

Büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği bir diğer çalışmada Aiyar vd. (2013), büyüme yavaşlamasının en önemli sebebinin toplam faktör verimliliğinde yaşanan düşüşler olduğuna dikkat çekmektedirler. Eichengreen vd. (2011) ile benzer şekilde büyüme yavaşlaması koşullarının belirlendiği çalışma 1955-2009 (5'er yıllık 11 dönem) dönemini ve 138 ülkeyi kapsamaktadır. 1125 gözlem içerisinde 123 büyüme yavaşlaması döneminin tespit edildiği çalışmada yavaşlama frekansının en yüksek olduğu bölge yüzde 17 ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika, en yüksek olduğu dönem 1980-85 dönemidir. Büyüme yavaşlaması dönemlerinin gelir grupları arasındaki dağılımını inceleyen yazarlar büyüme yavaşlaması frekansının orta gelir grubunda diğer gelir gruplarına oranla daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir deyişle orta gelir grubunda yer alan ülkeler diğer gelir grubundaki ülkelere göre daha fazla yavaşlama riskiyle karşı karşıyadır.

Çalışmada büyüme yavaşlaması dönemlerinin tespit edilmesinin ardından probit regresyon yöntemi aracılığıyla hem dünya örneklemini hem de sadece orta gelirli ülkeler örnekleminde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Demografik yapıyı temsilen bağımlılık oranı ve cinsiyet oranı (erkek sayısının kadın sayısına oranı) büyüme yavaşlaması olasılığını pozitif ve

anlamli biçimde etkilemektedir. Makroekonomik değişkenlerden ticari açıklığın, kamu borcunun, tarım ve hizmet sektörünün GSYİH içerisindeki payının artışı büyüme yavaşlaması olasılığını anlamli bir biçimde azaltmaktadır. Orta gelir grubu örneklemini ile dünya örnekleminde elde edilen analiz bulguları büyük ölçüde örtüşmektedir. İstisna olarak dünya örnekleminde altyapı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamli bir ilişki tespit edilmezken orta gelir grubu örnekleminde alt yapının gelişmesi büyüme yavaşlaması olasılığını anlamli bir şekilde azaltmaktadır.

Zampelis (2015), Eichengreen vd (2011) tarafından geliştirilen büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde 1960-2010 döneminde, 35 Latin Amerika ve Karayip ülkesi için panel probit analiz yöntemini kullanarak büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri analiz ettiği çalışmasında; kişi başı gelir, genç ve yaşlı bağımlılık oranı artışının büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığı, ticari ve finansal açıklık, yüksek teknolojik ürün ihracatı, doğurganlık oranı, okullaşma oranı, tarım ve hizmet sektörünün GSYİH içerisindeki payının artışının ise büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Giap vd. (2016), büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde 9 Güneydoğu Asya ülkesi, 33 Çin bölge ekonomisi, 32 Hindistan bölge ekonomisi, 33 Endonezya bölge ekonomisinde tüm gelir gruplarında büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri analiz ettiği çalışmalarında Eichengreen vd. (2011)'nin çalışmasından iki yönüyle ayırmaktadırlar. İlk olarak çalışmada yedi yıl yerine beş yıllık dönemdeki büyüme ortalaması dikkate alınmaktadır. İkinci olarak çalışmada panel probit regresyon modeli yerine panel lojistik regresyon modeli tercih edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre üst orta ve yüksek gelirli ülkelerden oluşan örnekleme kişi başı gelir artışı büyüme yavaşlaması olasılığını artırırken, okuma-yazma oranı, hizmet sektöründeki istihdam oranı, dışa açıklık ve sanayi sektöründe işçi başına katma değer artışı ise büyüme yavaşlaması olasılığını azaltmaktadır. Çalışma bulgularına göre alt orta gelir grubunda ise kişi başı gelir ve yaşlı bağımlılık oranı artışı büyüme yavaşlaması olasılığını artırırken, okuma-yazma oranı, doğrudan yabancı yatırım ve hizmet sektöründeki istihdam oranı artışı büyüme yavaşlaması olasılığını azaltan faktörler olarak göze çarpmaktadır.

Jayasooriya (2017), büyüme yavaşlaması metodolojisini kullanarak 1960-2014 döneminde Sri Lanka, Bangladeş, Hindistan Maldivler, Nepal, Pakistan, Butan'dan oluşan Güney Asya ülkelerinde demografik yapının büyüme yavaşlaması olasılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Demografik yapıyı temsilen kullanılan açıklayıcı değişkenlerden demografik profil (çalışan nüfusun çalışmayan nüfusa oranı), nüfus yoğunluğu ve doğurganlık oranı artışı büyüme yavaşlaması olasılığını azaltırken; bağımlılık oranındaki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını artırmaktadır.

Lee (2018), orta gelirli ülkeleri yakınsama başarısı gösteren ve gösteremeyen ülkeler olarak iki gruba ayırdığı çalışmasında bu ayrımı yaparken iki ölçüt kullanmaktadır. Eğer bir ülke ilgili dönemde orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçtiyse o ülke yakınsama başarısı göstermiş sayılmaktadır. Başarının ikinci ölçütü ise ilgili dönemde yıllık ortalama büyüme oranının %3'ten yüksek olmasıdır. Hesaplamalara göre 1960-2014 döneminde yıllık ortalama %3 büyüyen ekonominin durağan durumdaki kişi başı geliri ABD kişi başı gelirinin %40'ına ulaşmaktadır ve bu nispi gelir seviyesi yüksek gelir seviyesi için eşik değeri kabul edilmektedir. Bu kriterlerden herhangi birini sağlamayan ülke ise yakınsama başarısı gösteremeyen ülke sınıfındadır. Çalışmada orta gelir tuzağı, yakınsamada başarısız olan ülkelerin büyüme yavaşlaması dönemi olarak tanımlanmaktadır. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen dönemlerin tespitinde ise Eichengreen vd. (2011) tarafından belirlenen büyüme yavaşlaması kriterlerinin kullanıldığı çalışmada ilk koşuldaki %3,5 yerine %3 oranı referans alınmaktadır. Bunun sebebi daha önce belirtildiği üzere her yıl ortalama %3 büyüyen ülkelerin durağan durumlarında ABD nispi gelirinin %40'ına ulaşmalarıdır. İlgili kriterler baz alındığında 1960-2014 döneminde 89'u orta gelirli ülkelerde olmak üzere 152 büyüme yavaşlaması dönemi tespit edilmiştir. Orta gelirli ülkelerde gerçekleşen 89 büyüme yavaşlaması döneminden 32 tanesinin yakınsama başarısı gösteren ülkelerde, 57 tanesinin ise yakınsamada başarısız olan ülkelere ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Orta gelir tuzağı olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği regresyon sonuçlarına göre demografik değişkenlerden doğurganlık oranı ve bağımlılık oranı artışı ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanma olasılığını artırmaktadır. Büyüme

yavaşlaması olasılığını azaltan faktörler ise kamu borcunun GSYİH içerisindeki payı, yüksek teknoloji ürün ve imalat sanayi ihracatıdır.

Ulusal literatürde doğrudan büyüme yavaşlaması metodolojisi aracılığıyla büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği çalışma tarafımızca tespit edilmemiş olmakla birlikte orta gelir tuzağını etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmalar göze çarpmaktadır.

Dalgıç vd. (2014) panel probit yöntemi aracılığıyla 1990-2013 döneminde 56 orta gelirli ülke için orta gelir tuzağından çıkış olasılığını etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmada ülkenin orta gelir tuzağını aşma olasılığı "*t*" yılındaki büyüme hızının 1990-2013 dönemindeki ortalama büyüme hızının üzerine çıkmasıyla eşdeğer kabul edilmektedir. Nitel bağımlı değişken ülkenin "*t*" yılındaki büyüme hızının ortalama büyüme hızının üzerine çıkması durumunda "1" aksi durumda "0" değerini almaktadır. Analiz sonuçlarına göre brüt sermaye oluşumu, nihai tüketim harcamaları, doğrudan sermaye girişleri, yüksek teknoloji ürün ihracatı, sağlıklı kurumsal yapı ve nitelikli beşeri sermaye orta gelir tuzağını aşma olasılığını pozitif biçimde etkilerken; kamu tüketim harcaması, enflasyon ve ticari açıklık artışı orta gelir tuzağını aşma olasılığını azaltmaktadır.

Lojistik regresyon analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada Tuğcu (2015), 26 yüksek ve orta gelirli ülke örneğinde yüksek gelir grubuna geçiş olasılığını etkileyen faktörleri incelemiştir. Analiz bulguları nitelikli emek gücü, yüksek teknoloji ürün ihracatı, imalat sanayi katma değeri, iş gücüne katılım oranı ile yüksek gelir grubuna geçiş olasılığı arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu göstermektedir.

Vektör hata düzeltme modeli, Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayırıştırması analiz yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada Bal vd. (2016), 1980-2014 döneminde Türkiye'nin gelir düzeyini etkileyen değişkenleri incelemiştir. GSYİH, enflasyon, tarımın GSYİH içerisindeki payı, ihracat, Gini katsayısı ve yaş bağımlılık oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada geliri en fazla etkileyen değişkenin Gini katsayısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bozkurt vd. (2016), yakınsama ve panel veri analiz yöntemi aracılığıyla 1982-2012 döneminde 28 üst orta gelirli ülkede orta gelir tuzağını etkileyen faktörleri

inceledikleri çalışmalarında 28 ülkenin 15'inin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı, geri kalan 13'ünün ise ıraksadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada orta gelir tuzağına etkisi incelenen değişkenler; bağımlılık oranı, enflasyon, ilköğretimde okullaşma oranı, sabit sermaye stoku/GSYİH, yurtiçi tasarruf/GSYİH, dışa açıklık, özgürlük endeksidir. Panel veri analiz bulguları ele alınan değişkenlerin hem yakınsayan hem de ıraksayan ülkelerde ekonomik büyümeyi etkilediğini işaret etmektedir.

Ünlü ve Yıldız (2018b), orta gelir tuzağında olan 19 ülke ve orta gelir tuzağında olmayan 21 ülke ve yüksek gelirli 34 ülkeyi birbirinden ayıran temel faktörleri incelemiştir. Diskriminant analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen analiz bulguları orta gelir tuzağında olan ve olmayan ülkeleri birbirinden ayıran temel faktörlerin eğitim, yenilik ve kurumsal faktörlerin olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 3.1: Büyüme Yavaşlaması Metodolojisine İlişkin Ampirik Literatür

Çalışma	Dönem	Örneklem	Yöntem	Büyüme yavaşlaması olasılığını artıran faktörler	Büyüme yavaşlaması olasılığını azaltan faktörler
Eichengreen vd. (2011)	1957-2007	Dünya örnekleme	Panel Probit	Kişi başı gelir Nispi gelir Yavaşlama öncesi büyüme Doğurganlık oranı Yaşlı bağımlılık oranı İmalat sanayi istihdam oranı Döviz kuru değişkenliği Eksik değerlendirilmiş kur	Ticari açıklık (%GSYİH) Tüketim harcaması (% GSYİH)
Eichengreen vd. (2013)	1957-2010	Dünya örnekleme	Panel Probit	Kişi başı gelir Nispi gelir Yavaşlama öncesi büyüme Döviz kuru değişkenliği Eksik değerlendirilmiş kur Ortalama toplam eğitim yılı	Ticari açıklık (% GSYİH) Tüketim harcaması (% GSYİH) Ortaöğretim ve üzeri ortalama eğitim yılı Yüksek teknoloji ürün ihracatı
Aiyar vd. (2013)	1955-2009	Dünya örnekleme ve orta gelirli ülkeler	Panel Probit	Kamu kesimi büyüklüğü Regülasyonlar Bağımlılık oranı Cinsiyet oranı	Hukukun üstünlüğü Kamu borcu (% GSYİH) Tarım sektörü (% GSYİH) Servis sektörü (% GSYİH) Ticari açıklık (%GSYİH)
Zampelis (2015)	1960-2010	Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	Panel Probit	Kişi başı gelir Büyümenin gecikmesi Brüt sermaye oluşumu Genç ve yaşlı bağımlılık oranı	Ticari açıklık Yüksek teknoloji ürün ihracatı Finansal açıklık Tarım sektörü (% GSYİH) Servis sektörü (% GSYİH) Cinsiyet oranı Doğurganlık oranı
Giap vd. (2016)	1993-2013	Çin Hindistan Endonezya	Panel Lojistik	Kişi başı gelir	Okuma-yazma oranı Hizmet sektörü istihdam oranı Ticari açıklık (% GSYİH) Tüketim harcaması (% GSYİH) Ortaöğretim ve üzeri ortalama eğitim yılı Yüksek teknoloji ürün ihracatı Sanayi sek. işçi başı katma değer
Jayasooriya (2017)	1960-2014	Güney Asya ülkeleri	Panel Probit	Bağımlılık oranı	Doğurganlık oranı Nüfus yoğunluğu Demografik profil
Lee (2018)	1960-2014	Dünya örnekleme	Panel Probit	Bağımlılık oranı Doğurganlık oranı	Kamu borcu/GSYİH Yüksek teknoloji ürün ihracatı İmalat sanayi ihracatı

3.2. Ampirik Analiz

Üst orta gelir grubu örnekleminde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği iki aşamadan oluşan ampirik analiz bölümünde öncelikle büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar tespit edilmektedir. Söz konusu yılların tespit edilmesinin ardından panel probit regresyon yöntemi aracılığıyla büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörler araştırılmaktadır.

3.2.1. Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yılların Tespit Edilmesi

Çalışmanın ampirik analizinin ilk aşamasını oluşturan bu bölümde Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre 2016 yılı itibariyle üst orta gelir grubunda yer alan 45 ülkede², 1980-2015 döneminde büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar tespit edilmektedir. 2016 yılı itibariyle Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda 56 ülkenin tümünün analize dâhil edilmesi amaçlanmış ancak veri yetersizliğinden dolayı 45 ülke analize dâhil edilmiştir.

Ek 1’de 45 üst orta gelirli ülkede 1980-2015 döneminde büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıllar yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre her bir ülke için 22 gözlem (yıl) olmak üzere 45 ülke için toplam 990 gözlem içerisinde 134 yılda, 45 üst orta gelirli ülkenin 29’unda büyüme yavaşlaması tespit edilmiştir. Petrol ihraç eden ülkeler³ hariç tutulduğunda 38 ülke için 836 yıl içerisinde 114 yılda büyüme yavaşlaması tespit edilmiştir.

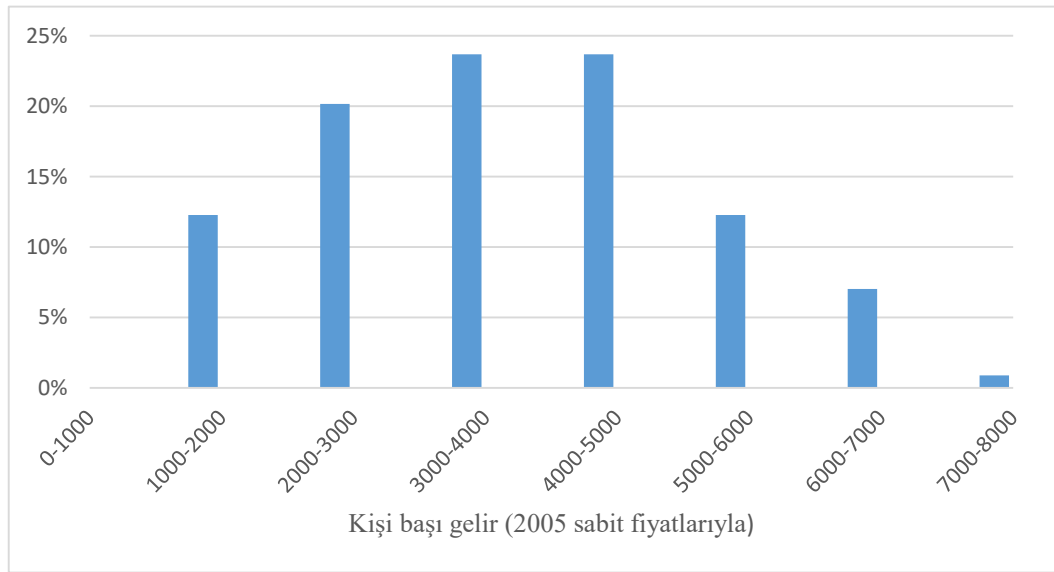
Grafik 3.1’de büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların (petrol ihraç eden ülkeler hariç) gelir dilimleri arasındaki dağılımı yer almaktadır. Grafik 3.1’e göre

² Arjantin, Arnavutluk, Belize, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Dominika, Ekvador, Ekvator Ginesi, Fiji, Gabon, Grenada, Güney Afrika, Guyana, Irak, İran, Jamaika, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Marshall Adaları, Mauritius, Meksika, Namibya, Nauru, Panama, Paraguay, Peru, Romanya, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, Surinam, Tayland, Tonga, Türkiye, Tuvalu, Venezuela.

³ Bu ülkelerde büyüme, büyümenin temel kaynaklarıyla değil, büyük oranda petrol ihracatıyla sağlanmaktadır. Petrol ihracatı da volatil olabilmektedir (Eichengreen vd., 2012; Bulman vd. 2014). Petrol ihraç eden ülkelerin belirlenmesinde Bulman vd. (2014)’nin çalışmalarında uyguladığı yöntem takip edilmiştir. Buna göre ülkenin petrol ihracatının GSYİH içerisindeki payı %30’dan fazla ise o ülke petrol ihracatçısı olarak kabul edilmektedir. Bu kritere göre 45 üst orta gelirli ülke içerisinde Cezayir, Ekvator Ginesi, Gabon, Irak, İran, Libya, Venezuela olmak üzere 7 ülke petrol ihracatçısı konumundadır.

büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların yaklaşık %12,3'ü 1000-2000 dolar aralığında yer alırken iken bu oran 2000-3000 dolar gelir aralığında yaklaşık %20,2'ye çıkmaktadır. Büyüme yavaşlamasının en yoğun olduğu gelir aralığı 3000-4000 ve 4000-5000 dolar seviyesidir. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların dağılımı bu iki gelir seviyesinde eşit ve %24,7'dir. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların gelir dilimleri arasındaki payı 5000 dolar seviyesinden sonra giderek azalırken, 5000-6000 dolar seviyesinde yaklaşık %7, 7000-8000 arasında yaklaşık %1'dir.

Grafik 3.1: Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yılların Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı



Tablo 3.2'de büyüme yavaşlaması gerçekleşen dönemlerin bölgelere göre dağılımı yer almaktadır. Tüm örneklem için yavaşlama frekansı⁴ yaklaşık %14 iken yavaşlama frekansının en yüksek olduğu bölge olarak yaklaşık %17 ile Asya-Pasifik bölgesi öne çıkmaktadır. Avrupa ve Merkez Asya bölgesi için yavaşlama frekansı yaklaşık %14, Latin Amerika ve Karayipler bölgesi için yavaşlama frekansı yaklaşık %12, Orta Doğu-Kuzey Afrika-Sahra altı Afrika bölgesi için ise yavaşlama frekansı yaklaşık %13'dür.

⁴ Yavaşlama frekansı, büyüme yavaşlaması gözlemlenen yıl sayısının toplam yıl sayısına oranıdır. Petrol ihracatçısı ülkeler dahil edilmemiştir.

Tablo 3.2: Büyüme Yavaşlaması Dönemlerinin Bölgelere Göre Dağılımı⁵

Yavaşlama Değişkeni	Doğu Asya Güney Asya ve Pasifik (10)	Avrupa ve Merkez Asya (4)	Latin Amerika ve Karayipler (19)	Orta Doğu Kuzey Afrika ve Sahra-altı (5) Afrika (5)	Toplam (38)
0	182	76	368	96	722
1	38	12	50	14	114
Toplam Gözlem (Yıl)	220	88	418	110	836
Yavaşlama Frekans (yüzde cinsinden)	17%	14%	12%	13%	14%

3.2.2. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Büyüme Yavaşlaması Riskini Etkileyen Faktörlerin Panel Probit Yöntemi ile Tespiti

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle çalışmada ekonometrik analiz yöntemi olarak kullanılan probit model hakkında bilgi verilmektedir. Probit modelin teorik açıdan incelenmesinin ardından büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörlerin araştırıldığı ekonometrik analiz bulguları sunulmaktadır. Son olarak analiz bulguları ilgili teoriler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

3.2.2.1. Probit Model

Bazı regresyon modellerinde iki veya daha fazla değer alan kukla değişkenler bağımlı değişken olarak da yer alabilmektedir. Bağımlı değişkenin iki değer (evet-hayır, var-yok vb.) olarak tercih veya karar belirttiği modeller ikili tercih modeli olarak adlandırılmaktadır. Literatürde ampirik uygulamalarda yaygın olarak kullanılan ikili tercih modelleri doğrusal olasılık, probit ve logit ve tobit modelleridir (Gujarati, 1995: 540-541; Wooldridge, 2014:459-460).

Doğrusal olasılık modelinde hata terimlerinin normal dağılmaması, hata terimlerinin sabit varyanslı olmaması, $0 \leq E(Y_i | X_i) \leq 1$ eşitliğinin sağlanamaması, R^2 'nin şüpheli olması gibi problemler mevcuttur (Gujarati, 1995: 542-545).

⁵ Ülkelerin bölgelere göre sınıflandırılmasında Dünya Bankası sınıflandırması baz alınmıştır. Örneklem içerisinde “Sahra-altı Afrika” ve “Güney Asya” bölgelerinden sadece bir ülke bulunduğundan, “Güney Asya” grubunda yer alan ülke “Doğu Asya ve Pasifik” bölgesine; “Sahra-altı Afrika” bölgesinde yer alan ülke ise “Orta Doğu ve Kuzey Afrika” bölgesine dâhil edilmiştir

Doğrusal olasılık modelinde ortaya çıkan bu problemlerden dolayı alternatif olarak probit ve logit modelleri geliştirilmiştir. Logit model ile probit model arasındaki fark, probit modelin normal birikimli dağılım fonksiyonundan türetilirken logit modelin lojistik birikimli dağılım fonksiyonundan türetilmesidir.

Normal birikimli dağılım fonksiyonuna sahip probit modeli,

$$P = (Y = 1|X) = \int_{-\infty}^{x'\beta} \phi(t) dt = \Phi(x'\beta) \quad (3.1)$$

şeklinde ifade edilmektedir. $\phi(\cdot)$ fonksiyonu standart normal dağılıma sahip fonksiyonu göstermektedir (Greene, 2003:666).

Probit model bazı varsayımlara sahiptir (Aldrich ve Nelson, 1984:49). İlk olarak Y bağımlı değişkeninin iki durumlu (binary) bağımlı değişken olduğu varsayılmaktadır. P parametresinin değeri Y değişkeninin 1'e eşit olma olasılığına eşittir ($P = P(Y = 1)$). Y değişkeninin K sayıda gözlemlenebilir değişkene bağlı olduğu varsayılmaktadır ($X_k, k = 1, \dots, K$). Bu ilişki, $P = P(Y = 1|X_1, \dots, X_k)$ veya daha basit bir şekilde $P = P(Y|X)$ şeklinde ifade edilebilir. X , K sayıda bağımsız değişken dizisini temsil etmektedir. Bir diğer varsayım bağımlı değişkene ait gözlemlerin birbirinden bağımsız olmasıdır. Otokorelasyon problemi olmamalıdır. Sonraki varsayım ise bağımsız değişkenler arasında lineer bağımlılığın olmamasıdır. Logit ve probit modelde de standart regresyon modelinde olduğu gibi çoklu doğrusal bağlantı sorunu ortaya çıkabilir. Bu varsayımlar maddeler halinde sıralanacak olduğunda:

- $Y_i \in \{0,1\} \quad i = 1, 2, 3, \dots, N$
- $P(Y_i = 1 | X_i) = \Phi(\sum b_k X_{ik})$ (birim normal birikimli dağılım fonksiyonu)
- Y_1, Y_2, \dots, Y_N ' ler istatistiksel olarak bağımsızdır.
- Bağımsız değişkenler arasında tam veya yaklaşık lineer bağımlılık yoktur.

Logit ve probit model maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu tahmin x verildiğinde y 'nin dağılımına bağlı olduğundan $\text{Var}(y|x)$ 'teki değişen varyans kendiliğinden açıklanır. n büyüklükte rassal bir örnelemeye sahip

olunduğunu varsayalım. Açıklayıcı değişkenlere koşullu olarak maksimum olabilirlik tahmincisini elde etmek için x_i verildiğinde y_i 'nin yoğunluğu gerekmektedir. Bu durum şu şekilde ifade edilebilir:

$$f(y|x_i; \beta) = [G(x_i\beta)]^y [1 - G(x_i\beta)]^{1-y}, \quad y = 0,1 \quad (3.2)$$

Basitlik amacıyla kesim katsayısını x_i vektörüne alınır. $y = 1$ olduğunda $G(x_i\beta)$ 'yi ve $y = 0$ olduğunda $1 - G(x_i\beta)$ 'yi elde ederiz. Log-olabilirlik fonksiyonu i gözlemi için parametrelerin ve (x_i, y_i) verisinin bir fonksiyonudur ve (X) denkleminin logaritması alındığında log-olabilirlik fonksiyonu elde edilebilir.

$$l_i(\beta) = y_i \log[G(x_i\beta)] + (1 - y_i) \log[1 - G(x_i\beta)] \quad (3.3)$$

n büyüklükte bir örneklem için log-olabilirlik (Y) 'nin tüm gözlemler için toplanmasıyla elde edilmektedir. $L(\beta) = \sum_{i=1}^n l_i(\beta) \cdot \beta$ 'nin $\hat{\beta}$ ile ifade edilen maksimum olabilirlik tahmincisi bu log-olabilirliği maksimize eder. $G(\cdot)$ standart normal birikimli dağılım fonksiyonu olduğunda $\hat{\beta}$ probit tahmincisidir (Wooldridge, 2014:463-464).

Probit model tahmininde bağımsız değişkenin katsayısı, direkt olarak bağımsız değişkendeki değişimin bağımlı değişkenin ortalaması (veya beklenen değeri) üzerindeki etkisi olarak yorumlanamaz. Olasılık yoğunluk fonksiyonunun daima pozitif olması sebebiyle, açıklayıcı değişkenin işareti, açıklayıcı değişken ile olayın gerçekleşme olasılığı arasındaki ilişkinin yönünü belirlemektedir. Eğer $\beta_1 < 0$ ise açıklayıcı değişkendeki artış olayın gerçekleşme olasılığını azaltmakta; $\beta_1 > 0$ ise açıklayıcı değişkendeki artış, olayın gerçekleşme olasılığını artırmaktadır (Özer, 2004:74). Modelde asıl ilgilendiğimiz, katsayının büyüklüğü veya küçüklüğü değil; katsayının işareti (yönüdür).

İkili tercih modellerinin kullanıldığı panel veri analizinde “sabit etki” veya “tesadüfi etki” modellerinden hangisinin kullanılacağı tartışmalıdır⁶. Panel probit yönteminin kullanıldığı uygulamalarda sıklıkla rassal etki modeli tercih edilmektedir. Sabit etkiler modelinin kullanıldığı ikili tercih modellerinde ortaya çıkan “tesadüfi parametre problemi” maksimum olabilirlik tahmincisini tutarsız

⁶ Tartışmalar için bkz: Maddala (1987), Green (2001a), Green (2001b), Green (2003), Green (2004), Baltagi (2005).

hale getirmektedir (Greene, 2003). Maddala (1987)'ye göre logit ve probit modelde kesit boyutu (N) zaman boyutundan (T) büyük ise sabit etkili modeli model ile tahmin, katsayıların tutarsız tahminine neden olmaktadır. Özellikle probit model için rassal etkiler modeli daha uygundur. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada rassal etkiler modeli tercih edilmiştir.

Probit model varsayımlarından biri açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmamasıdır (Aldrich ve Nelson, 1984). Regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkili olması çoklu doğrusal bağlantı problemi ortaya çıkarmaktadır. Klasik regresyon modellerinde VIF (variance inflation factor), tolerans değeri gibi parametreler yardımıyla çoklu doğrusal bağlantı varlığı incelenebilmektedir. Tolerans değeri 0,10'un altında veya VIF değerinin 10'un üzerinde olduğu durumda çoklu doğrusal bağlantı probleminden söz edilmektedir. Ancak ikili tercih modellerinde bunlara benzer istatistikler bulunmamaktadır. Bu sebeple doğrusal regresyon modelinden yararlanılması önerilmektedir (Alpar, 2017: 613). Bu çalışmada çoklu doğrusal bağlantı probleminin varlığı doğrusal regresyon modelinden yararlanarak hesaplanmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı varlığı incelenirken etkileşim değişkenleri benzer değişkenleri içerdiğinden modele dâhil edilmemiştir. Probit model varsayımlarından bir diğeri modelde otokorelasyon probleminin olmamasıdır. Modellerde otokorelasyon varlığı Wooldridge otokorelasyon testi ile incelenmiştir. Panel testlerinde sık karşılaşılan problemlerden biri de değişen varyans problemidir. Literatürde probit modelin kullanıldığı çalışmaların çoğunda değişen varyans probleminin ihmal edildiği gözlenmektedir. Probit modellerde değişen varyans probleminin olması durumunda maksimum olabilirlik tahmincisi yanlı ve tutarsız parametrelere sebep olabilmektedir (Yatchew ve Griliches, 1985). Bu çalışmada değişen varyans varlığı "Langrange Multiplier (LM)" testi kullanılarak incelenmiştir.

Her bir model için uygulanan diagnostik test sonuçlarına göre modellerin hiçbirinde çoklu doğrusal bağlantı problemi tespit edilmezken, bazı modellerde otokorelasyon bazı modellerde ise değişen varyans problemi gözlemlenmiştir⁷. Cameron ve Triverdi (2009) kısa panellerde varsayımların sağlanamaması durumunda "cluster-robust" hata terimlerinin kullanılmasını önermektedir.

⁷ Diagnostik test sonuçları Ek 2'de yer almaktadır.

Bununla birlikte yazarlar varsayımların sağlandığı durumlarda da “cluster-robust” hata terimlerinin kullanılmasının daha sağlıklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada değişen varyans ve otokorelasyona dirençli (cluster-robust) tahminci kullanılmıştır (Angrist ve Pischke, 2015).

Standart regresyon modellerinde uyum iyiliği ölçülmesinde belirlilik katsayısı (R^2) kullanılmaktadır. Modelin uyum iyiliği hakkında bilgi sağlayan belirlilik katsayısı ikili tercih modellerinde oldukça düşük değerlere sahip olduğundan uygun bir ölçü olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle bu tür modellerde R^2 yerine Pseudo R^2 kullanılmaktadır. Literatürde alternatif olarak farklı Pseudo R^2 ölçüleri (McFadden (1974), Kay ve Little (1986), Nagelkerke (1991), Estralla (1998), Cramer (1999) gibi) geliştirilmiştir⁸. Bu çalışmada uyum iyiliği ölçüsü olarak McFadden R^2 kullanılmaktadır. McFadden R^2 şu şekilde elde edilmektedir (Greene, 2003:683).

$$R_{MF}^2 = 1 - \frac{L_1}{L_0}$$

L_0 : Sadece sabit parametreye ait benzerlik oranı

L_1 : Tüm modele ait benzerlik oranı

Bu çalışmada tahmincilerin birlikte anlamlılığının test edilmesinde F testine benzeyen fakat dağılımı ki-kare olan Wald testi kullanılmaktadır (Akay, 2015:191).

3.2.2.2. Probit Model Tahmin Sonuçları

Çalışmada büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen ilgili açıklayıcı değişkenler makroekonomik, demografik ve kurumsal olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Öncelikle sadece ilgili grupta yer alan değişkenlerin yer aldığı modeller, sonrasında ise farklı kategorilerdeki değişkenlerin birlikte yer aldığı geniş model çerçevesinde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörler incelenmektedir.

3.2.2.2.1 Makroekonomik Yapı

Bir grup makroekonomik değişkenin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği bu bölümde, belirlenen temel model üzerine her bir açıklayıcı

⁸ Uyum iliği ölçüleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Green (2003)

değişken (değişkenler) ayrı ayrı dâhil edilmektedir. Böylece her bir değişkenin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi farklı bir model ile incelenmektedir.

Panel probit regresyon analizinde bağımlı değişken “1” ve “0” olmak üzere iki değer almaktadır. Kukla değişken olarak atanacak değer belirlenirken Eichengreen vd. (2011)’nin çalışmasında kullandığı yöntem izlenmiştir. Buna göre bağımlı değişken büyüme yavaşlaması gerçekleşen yıl (t), bir önceki ($t - 1$) yıl ve bir sonraki ($t + 1$) yıl olmak üzere üç yıl için “1” diğer yıllar için ise “0” değerini almaktadır.

Makroekonomik çerçevede kullanılan değişkenler: kişi başı gelir ve karesi, nispi gelir ve karesi, brüt sermaye oluşumu (% GSYİH), ticari açıklık ve karesi, kamu borcu (% GSYİH), döviz kuru ve enflasyon değişkenliği, yüksek teknoloji ürün ihracatı (% imalat sanayi ihracatı) ve ticari açıklık ve yüksek teknoloji ihracatı çarpımından oluşan etkileşim değişkenidir. Nispi gelir hesaplanırken ABD kişi başı geliri baz alınmıştır. Ticari açıklık değişkeni ihracat ve ithalat toplamının GSYİH’ye oranı ile ifade edilmektedir. Döviz kuru ve enflasyon değişkenliğine ait göstergeler serilerin standart sapmalarının hareketli ortalamaları ($(t - 7) - (t - 1)$ dönemi) alınarak hesaplanmıştır. Tablo 3.3’te değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler için kullanılan kısaltmalar yer almaktadır.

Tablo 3.3: Makroekonomik Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Kısaltma	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Kişi başı gelir	kbg	3651,403	1711,238	372,737	16052,370
Kişi başı nispi gelir	kbnsg	0,097	0,047	0,013	0,5401
Brüt Sermaye Oluşumu (% GSYİH)	ser	23,931	7,383	0,299	52,495
Ticari açıklık (% GSYİH)	opn	83,927	44,422	10,385	217,042
Kamu borcu (% GSYİH)	pd	60,743	74,961	1,027	784,351
Enflasyon değişkenliği	infvar	74,877	331,432	0,305	2857,267
Döviz kuru değişkenliği	excvar	32,259	139,987	0,000	1570,964
Yüksek teknoloji ürün ihracatı	yt	9,141	12,555	0,000	63,404
Yüksek tek. Ürün ihr.*ticari açıklık	opn*yt	905,190	1938,693	0,000	11966,880

Tablo 3.4’te farklı makroekonomik değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği probit regresyon tahmin sonuçları yer almaktadır. Her bir sütun farklı bir modeli temsil etmektedir.

Tablo 3.4'te ilk üç model kontrol değişkeni belirlemek üzere kurulmuştur. Yeldan (2012), Solow-Swan büyüme modeli çerçevesinde durağan durum dengesinin ortaya çıktığı noktayı orta gelir tuzağı şeklinde nitelendirmektedir. Durağan durum dengesine doğru kişi başı gelir ve büyüme yavaşlaması olasılığının artması varsayımından hareketle büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen en önemli faktörün kişi başı gelir olduğu düşünülmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, orta gelir tuzağı kavramını ele alan literatür incelendiğinde kişi başı gelirin mutlak veya nispi cinsten ifade edildiği gözlenmektedir. Kontrol değişkeni olarak mutlak ve nispi gelir arasından seçim yapmak amacıyla Eichengreen vd. (2011) ile benzer bir yol izlenmektedir. İlk olarak kişi başı gelir ve karesinin birlikte yer aldığı (1) numaralı model oluşturulmuştur. (1) numaralı modelden elde edilen bulgular kişi başı gelir artışının büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırdığını göstermektedir. Nispi gelir ve karesinin yer aldığı (2) numaralı modelde nispi gelir %1, nispi gelirin karesi ise % 5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Mutlak gelirle benzer şekilde nispi gelir artışı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (2) numaralı modelden elde edilen bulgulara göre üst orta gelir grubu ülke örneğinde büyüme yavaşlaması ABD'ye göre nispi gelir %22 seviyesine ulaştığında ortaya çıkmaktadır. Kişi başı gelir ve nispi gelir arasından seçim yapmak amacıyla oluşturulan (3) numaralı modelden elde edilen bulgular sadece nispi gelir ve karesinin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın devamında kontrol değişkeni olarak nispi gelir ve karesi kullanılmaktadır.

Tablo 3.4: Makroekonomik Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
kgb	0,001 ^c (0,000)		-0,001 (0,001)					
kgb ²	-0,000 (0,000)		0,0000 (0,000)					
kbng		74,188 ^a (22,547)	123,467 ^a (46,382)	74,140 ^b (31,595)	64,281 ^c (37,248)	59,341 ^c (31,759)	65,809 ^b (33,223)	52,560 (47,906)
kbng ²		-165,480 ^b (79,862)	-315,471 ^b (158,856)	-218,165 (135,228)	-119,031 (169,043)	-165,596 (133,555)	-186,581 (148,398)	-50,368 (192,539)
ser				0,097 ^a (0,023)	0,083 ^a (0,025)	0,112 ^a (0,020)	0,121 ^a (0,023)	0,125 ^a (0,025)
opn					0,094 ^a (0,032)			0,010 (0,009)
opn ²					-0,000 ^a (0,000)			
pd						-0,003 ^a (0,001)		
excvar							-0,074 (0,075)	
infvar							-0,001 ^b (0,000)	
yt								0,056 (0,034)
opn*yt								-0,001 ^c (0,000)
(AIC)	772,598	732,391	729,498	548,614	512,952	500,458	437,763	346,938
Log-L.	-382,299	-362,196	-358,749	-269,307	-249,476	-244,229	-211,881	-165,469
Wald	26,66 ^a	52,46 ^a	56,53 ^a	86,97 ^a	87,47 ^a	74,94 ^a	70,38 ^a	58,75 ^a
R ²	0,029	0,078	0,087	0,036	0,067	0,036	0,035	0,073

Not: Değişen varyans ve otokorelasyondan etkilenmeyen (cluster-robust) standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. a, b ve c üst indisleri, katsayıların sırasıyla %1, %5, %10 güven aralığında anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

(4) numaralı temel modelde kontrol değişkeni olarak belirlenen nispi gelir ve karesiyle birlikte brüt sermaye oluşumu değişkeni yer almaktadır. Temel modelden elde edilen bulgular büyüme yavaşlaması olasılığının brüt sermaye oluşumundan pozitif biçimde etkilendiğini göstermektedir. Bu bulguya göre üst orta gelirli ülkelerde brüt sermaye oluşumunun GSYİH içerisindeki payı arttıkça büyüme yavaşlaması olasılığı anlamlı bir biçimde artmaktadır. Ticari açıklık ve karesi (5) numaralı modele sırasıyla pozitif ve negatif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde girmektedir. Bu sonuca göre üst orta gelir grubu ülke örnekleminde ticari açıklıktaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını artırmaktadır.

(6) numaralı modelde kamu borcunun GSYİH içerisindeki payının büyüme yavaşlaması olasılığını negatif ve anlamlı biçimde etkilediği görülmektedir. Üst orta gelirli ülkelerde kamu borcunun GSYİH içerisindeki payı arttıkça büyüme yavaşlaması olasılığı azalmaktadır. Enflasyon ve döviz kuru değişkenliğinin büyüme yavaşlaması üzerindeki etkisinin varlığının ve yönünün araştırıldığı (7) numaralı model tahmin sonuçlarına göre ise enflasyon belirsizliğindeki artış büyüme yavaşlaması olasılığını negatif ve anlamlı biçimde etkilemekteyken döviz kuru belirsizliğinin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinde yüksek teknoloji ürün ihracatının diğer bir deyişle ihracat yapısının etkisini değerlendirmek için ticari açıklık ile yüksek teknoloji ürün ihracatı (% imalat sanayi ihracatı) çarpımından oluşan etkileşim değişkeni oluşturulmuştur. Yüksek teknoloji ürün ihracatının ve bu değişkenin ticari açıklıkla etkileşiminin dâhil edildiği (8) numaralı model tahmin sonuçlarına göre yüksek teknoloji ürün ihracatı düzey değeriyle büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değilken etkileşim değişkeni ise negatif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Makroekonomik çerçevede oluşturulan modellerde parametrelerin birlikte anlamlılığını Wald testi ile sorgulanmıştır. Wald testi bulgularına göre tüm modellerde parametreler birlikte anlamlıdır.

3.2.2.2.2. Demografik Yapı

Ülkelerin demografik yapısının büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği bu bölümde demografik yapıyı temsilen genç ve yaşlı bağımlılık oranı, doğurganlık oranı, cinsiyet oranı, kentsel nüfus (% toplam nüfus), ortalama toplam eğitim yılı ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı değişkenleri kullanılmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı, yaşlı bağımlı nüfusun (64 yaş ve üzeri), çalışma çağındaki (15-64 yaş) nüfusa oranını; genç bağımlılık oranı, genç bağımlı nüfusun (15 yaş ve altı) çalışma çağındaki nüfusa oranını temsil etmektedir. Doğurganlık oranı, bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49 yaş) boyunca doğurabileceği çocuk sayısını göstermektedir. Cinsiyet oranı erkek sayısının kadın sayısına oranıdır. Tablo 3.5'te demografik değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3.5: Demografik Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı	2,652	0,837	0,948	4,968
Ortalama toplam eğitim yılı	7,711	1,558	4,090	11,184
Cinsiyet oranı	1,053	0,021	1,030	1,170
Kentsel nüfus (% toplam nüfus)	54,177	19,230	19,213	100
Yaşlı bağımlılık oranı	9,641	3,923	4,781	25,983
Genç bağımlılık oranı	54,750	14,983	19,200	95,734
Doğurganlık oranı	2,910	0,969	1,090	6,965
Nüfus yoğunluğu	146,342	186,304	1,450	1206,667

Tablo 3.6’da demografik değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerine etkilerinin incelendiği probit model tahmin sonuçları yer almaktadır.

(1) numaralı temel modelden elde edilen bulgulara göre cinsiyet oranı ve kentsel nüfus değişkenleri sırasıyla pozitif ve negatif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Cinsiyet oranındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını artırırken, kentleşme ise büyüme yavaşlaması olasılığını azaltmaktadır.

Nüfusun yaş yapısını temsil eden yaşlı ve genç bağımlılık oranı değişkenleri (2) numaralı modele pozitif katsayıyla dâhil olurken bu değişkenlerden yalnızca yaşlı bağımlılık oranı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre üst orta gelirli ülkelerde yaşlı bağımlılık oranının artışı orta gelir tuzağı riskini artırmaktadır.

(3) ve (4) numaralı modellerde doğurganlık oranı ve nüfus yoğunluğu değişkenlerinin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenmiş ve anlamlı bir etkiye rastlanmamıştır.

Beşeri sermayeyi temsilen ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı ile ortalama toplam eğitim yılı değişkenlerinin dâhil edildiği (5) numaralı model tahmin sonuçlarına göre ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını azaltırken, ortalama toplam eğitim yılındaki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını artırmaktadır. Ancak sonuçlar istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 3.6: Demografik Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Nispi gelir	63,915 ^b (26,779)	50,290 ^b (24,750)	65,618 ^b (29,324)	62,879 ^b (27,511)	81,377 ^b (37,140)
Nispi gelir ²	-162,774 (107,680)	-119,177 (99,147)	-167,927 113,568	-159,765 (109,076)	-266,942 (163,144)
Cinsiyet oranı	31,331 ^a (9,041)	24,935 ^a (8,531)	32,244 ^a (11,001)	31,017 ^a (8,971)	33,404 ^a (8,724)
Kentsel nüfus	-0,028 ^b (0,013)	-0,033 ^b (0,014)	-0,028 ^b (0,014)	-0,028 ^b (0,013)	-0,026 (0,016)
Yaşlı bağımlılık oranı		0,118 ^b (0,046)			
Genç bağımlılık oranı		0,001 (0,014)			
Doğurganlık oranı			0,043 (0,242)		
Nüfus yoğunluğu				0,000 (0,001)	
Ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı					-0,344 (0,470)
Ortalama toplam eğitim yılı					0,234 (0,244)
AIC	264,252	258,828	266,183	266,228	203,193
Log -L.	-126,126	-121,414	-126,092	-126,114	-93,597
Wald	19,87 ^a	25,02 ^a	19,54 ^a	19,94 ^a	16,600 ^a
R²	0,012	0,012	0,021	0,019	0,018

Not: Değişen varyans ve otokorelasyondan etkilenmeyen (cluster-robust) standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. a, b ve c üst indisleri, katsayıların sırasıyla %1,%5,%10 güven aralığında anlamlı olduğunu göstermektedir.

3.2.2.2.3. Kurumsal Yapı

Üst orta gelirli ülkelerde kurumsal yapının büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği bu bölümde, kurumsal yapıyı temsilen altı farklı politik risk bileşeni kullanılmaktadır. Her değişken için düşük değerler daha yüksek bir politik riski ifade ederken, yüksek değerler ise daha düşük bir politik riski ifade etmektedir (Howell, 2014:3).

Kurumsal yapıyı temsilen bürokratik kalite, yolsuzluk, yatırım profili, demokratik hesap verilebilirlik ve askeriye'nin siyasete etkisi, kanun ve düzen

olmak üzere 6 politik risk bileşeni kullanılmaktadır. Tablo 3.7’de kurumsal değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3.7: Kurumsal Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Bürokratik Kalite	1,997	0,809	0	4
Yolsuzluk	2,751	1,004	0	6
Yatırım profili	6,910	2,157	1,083	11,500
Demokratik hesap verilebilirlik	3,915	1,309	0	6
Askeriyenin siyasete etkisi	3,868	1,572	0	6
Kanun ve düzen	3,270	1,200	1	6

Yatırım Profili indeksi diğer politik, ekonomik ve finansal risk bileşenlerinin kapsamadığı yatırım riskini etkileyen faktörlerin bir değerlendirmesidir. Yatırım profili indeksi sözleşmelerin uygulanabilirliği/kamulaştırma, kârların dışarı transferi, ödeme gecikmeleri olmak üzere üç alt bileşenden oluşmaktadır. Yolsuzluk indeksi, siyasi sistem içerisindeki yolsuzluğun bir değerlendirmesidir. Siyasette Ordunun Etkisi indeksi, ordunun hiç kimse tarafından seçilmediğini ve dolayısıyla ordunun siyasete katılımının demokratik hesap verebilirliği azaltmasını göstermektedir. Daha düşük risk derecesi siyasete daha fazla askeri katılım ve daha yüksek politik risk düzeyini göstermektedir. Ülkede tam anlamıyla askeri rejimin var olması en büyük riski oluşturmaktadır. Kanun ve düzen indeksi “kanun” ve “düzen” olmak üzere iki alt bileşenden oluşmaktadır. Kanun bileşeni, hukuk sisteminin gücü ve tarafsızlığını göz önünde bulundururken, düzen bileşeni ise kanunların gözetilmesini dikkate almaktadır. Bürokratik kalite indeksi bürokrasinin kurumsal gücü ve kalitesini ölçmektedir. Bürokrasinin kurumsal gücü ve kalitesi yüksek olduğunda hükümet değişikliklerinde sert politika değişiklikleri düşük olma eğilimindedir. Bu nedenle, devlet hizmetlerinde sert değişiklikler olmadan yönetme gücüne sahip bürokrasinin olduğu ülkelere yüksek puan verilmektedir. Demokratik hesap verilebilirlik indeksi ise hükümetin halkına ne kadar hesap verebilir olduğunun ölçüsüdür.

Tablo 3.8’de kurumsal değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği probit model tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.8: Kurumsal Yapı Probit Model Tahmin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Nispi gelir	88,054 (68,115)	98,908 ^b (39,796)	82,226 ^b (36,972)	78,054 ^b (38,374)	81,057 ^b (37,277)	93,951 ^b (44,831)
Nispi gelir ²	-159,794 (288,664)	-227,793 (169,730)	-163,486 (150,104)	-142,948 (155,620)	-158,067 (150,499)	-162,590 (184,096)
Bürokratik kalite	0,606 (0,421)					
Yolsuzluk		0,251 (0,247)				
Yatırım profili			0,046 (0,103)			
Demokratik hesap verilebilirlik				0,158 (0,185)		
Askeriyenin siyasete etkisi					0,137 (0,255)	
Kanun ve Düzen						0,565 ^a (0,185)
AIC	392,513	400,253	404,539	402,024	403,963	372,606
Log L.	-191,257	-195,126	-197,270	-196,012	-196,981	-181,303
Wald	47,89 ^a	44,02 ^a	43,13 ^a	44,43 ^a	41,86 ^a	59,81 ^a
R²	0,133	0,121	0,111	0,118	0,112	0,138

Not: Değişen varyans ve otokorelasyondan etkilenmeyen (cluster-robust) standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. a, b ve c üst indisleri, katsayıların sırasıyla %1,%5,%10 güven aralığında anlamlı olduğunu göstermektedir

Analiz sonuçlarına göre kurumsal çerçevede büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen değişkenlerden sadece kanun ve düzen değişkeni ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak değişkenin katsayısının işareti beklenen yönde değildir. Bürokratik kalite, yolsuzluk, yatırım profili, demokratik hesap verilebilirlik ve askeriye nin siyasete etkisi değişkenleri ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

3.2.2.2.4. Geniş Model

Makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenlerin birlikte büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği bu bölümde bir geniş model oluşturulmuştur. Geniş model oluşturulurken genelden özele yaklaşımı

çerçevesinde öncelikle bütün değişkenler modele dâhil edilmiş, sonrasında ise istatistiksel olarak anlamsız olan değişkenler modelden çıkarılarak nihai modele ulaşılmıştır.

Tablo 3.9: Probit Model Tahmin Sonuçları (Geniş Model)

	(1)
Nispi gelir	87,806 ^b (41,542)
Nispi gelir ²	-118,391 (185,102)
Brüt sermaye oluşumu (% GSYİH)	0,188 ^a (0,031)
Ticari açıklık (% GSYİH)	0,029 ^a (0,009)
Kamu Borcu (% GSYİH)	-0,023 ^b (0,012)
Enflasyon değişkenliği	-0,003 ^a (0,001)
Ortalama toplam eğitim yılı	0,898 ^b (0,448)
Ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı	-3,140 ^a (0,864)
Yaşlı bağımlılık oranı	0,334 ^a (0,090)
Kanun ve düzen	1,016 ^b (0,439)
AIC	167,877
Log L.	-71,938
Wald	42,90 ^a
R²	0,065

Not: Değişen varyans ve otokorelasyondan etkilenmeyen (cluster-robust) standart hatalar parantez içerisinde gösterilmiştir. a, b ve c üst indisleri, katsayıların sırasıyla %1,%5,%10 güven aralığında anlamlı olduğunu göstermektedir.

Oluşturulan geniş modelden elde edilen bulgulara göre büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı şekilde etkileyen makroekonomik değişkenler brüt sermaye oluşumu, ticari açıklık, kamu borcu ve enflasyon değişkenliğidir. Sermaye oranı ve ticari açıklıktaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını artırırken, kamu borcu ve enflasyon değişkenliğindeki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını azaltmaktadır.

Demografik modellerde büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı etkisi gözlemlenmeyen ortalama toplam eğitim yılı ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı değişkenleri geniş modellere sırasıyla pozitif ve negatif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde dâhil olmaktadır. Ortalama toplam eğitim yılındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir biçimde artırırken, ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir biçimde azaltmaktadır. Bir diğer demografik değişken yaşlı bağımlılık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında beklendiği şekilde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Geniş modelden elde edilen probit model tahmin sonuçlarına göre üst orta gelirli ülkelerde büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı şekilde etkileyen tek kurumsal değişken kanun ve düzen değişkenidir.

Makroekonomik çerçevede oluşturulan, makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenlerin yer aldığı geniş modelde parametrelerin birlikte anlamlılığını Wald testi ile sorgulanmıştır. Wald testi bulgularına göre geniş modelde parametreler birlikte anlamlıdır.

3.2.2.3. Değerlendirme ve Tartışma

Bu bölümde makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği analiz sonuçları ilgili iktisadi teoriler çerçevesinde tartışılmakta ve bulgular orta gelir tuzağı kavramını büyüme yavaşlaması metodolojisi kapsamında inceleyen ampirik literatürdeki sonuçlarla karşılaştırılmaktadır.

3.2.2.3.1. Makroekonomik Yapı

Makroekonomik çerçevede ele alınan değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin değerlendirmesinden önce kontrol değişkeni olarak kullanılan kişi başı nispi gelirin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenmektedir.

Büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde orta gelir tuzağı olasılığını etkileyen faktörlerin analiz edildiği çalışmaların çoğunda kontrol değişkeni olarak kişi başı gelir veya nispi gelir tercih edilmektedir. Bu çalışmada ise kontrol değişkeni olarak nispi gelir ve karesi tercih edilmiştir. Orta gelir tuzağı kavramı ilk

kez gündeme geldiğinde orta gelir düzeyi ABD'ye göre nispi gelirin %20'si kabul edilmektedir (Eğilmez, 2012). Eichengreen vd. (2011)'nin çalışmasında ulaşılan analiz bulguları büyüme yavaşlamasının nispi gelirin %58 seviyesine ulaştığında ortaya çıktığını gösterirken, bu çalışmada elde edilen bulgular ise Eichengreen vd. (2011)'nin hesapladığı %58 değerine oldukça uzak olup literatürdeki ilk görüşü destekler niteliktedir. Ulaştığımız analiz bulgularına göre üst orta gelir grubu ülke örneğinde büyüme yavaşlaması ABD'ye göre nispi gelir %22 seviyesine ulaştığında ortaya çıkmaktadır. Bu durum Eichengreen vd. (2011)'nin analiz örneğinde Avustralya, Belçika, ABD gibi yüksek gelirli ülkelerin bulunması ile açıklanabilir.

Makroekonomik çerçevede büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen ilk değişken brüt sermaye oluşumudur. Analiz bulguları sermaye artışının büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırdığını göstermektedir. Solow-Swan büyüme modelinde durağan durum dengesine yaklaştıkça büyüme yavaşlaması olasılığının arttığı ve durağan durum dengesinin orta gelir tuzağı seviyesi olarak kabul edildiği varsayımından hareketle sermaye miktarı artışı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasındaki pozitif yönlü ilişki açıklanabilir. Bu çerçevede elde edilen bulgulara göre brüt sermaye oluşumundaki artış üst orta gelirli ülkeleri durağan durum dengelerine yaklaştırmak suretiyle bu ülkelerde büyüme yavaşlaması olasılığını artırmaktadır.

Makroekonomik çerçevede büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen diğer değişken ticari açıklıktır. 1970'li yılların sonlarına doğru, neoliberal politikalar izleyen Doğu ve Güneydoğu Asya dışındaki birçok gelişmekte olan ülkede büyümede durgunluk gözlemlenmiştir. Bu durgunluk ise özellikle 1980'li yıllardan sonra korumacı ticaret politikası uygulayan gelişmekte olan ülkelerin dışa açık ticaret politikası benimsemesine yol açmıştır. Bu bağlamda ticari serbestleşme, hükümet müdahalelerinin neden olduğu ticaret akımlarındaki bozulmayı azaltacak hükümet politikası değişimlerini ifade etmektedir. Bu tür politika değişimleri iki grupta incelenebilir. İlk grupta, tarife, vergi, gümrük vergisi gibi fiyat kontrolleri; ikinci grupta ise kota, lisans hakları gibi tarife dışı engeller bulunmaktadır (Li, 2004:560).

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi açık ekonomide Solow modeli⁹ çerçevesinde incelenebilir. Sermaye hareketliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi Cobb-Douglas üretim fonksiyonu üzerinden açıklanabilir:

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha}, \quad 0 < \alpha < 1 \quad (3.4)$$

Emek başına çıktı (y) ve emek başına sermaye (k) ile ifade edilecek olursa

$$Y = Y/L, \quad K = K/L \quad (3.5)$$

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu emek başına terimler cinsinden yeniden ifade edilecek olursa;

$$y = Ak^\alpha \quad (3.6)$$

Sermayenin marjinal ürünü,

$$MPK = \frac{\partial Y}{\partial K} = \alpha AK^{\alpha-1} L^{1-\alpha} = \alpha Ak^{\alpha-1} \quad (3.7)$$

Sermayenin marjinal ürününü gösteren (3.7) numaralı eşitliğe göre emek başına sermaye ile sermayenin marjinal ürünü arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Sermaye girdisi tam rekabet piyasasında sermayenin marjinal ürününün kiralama maliyetine (r) eşit olduğu seviyede kiralanmaktadır.

$$r = MPK = \alpha Ak^{\alpha-1} \quad (3.8)$$

Sermaye akışkanlığının tam olduğu durumda kiralama maliyetinin düşük olduğu ülkelerden kiralama maliyetinin yüksek olduğu ülkelere doğru sermaye akışı gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda yurtiçi sermaye kiralama maliyeti (r) ile dünya sermaye kiralama maliyeti (r_w) eşitlenmektedir.

$$r = r_w \quad (3.9)$$

$$r_w = \alpha Ak^{\alpha-1} \quad (3.10)$$

(7) nolu eşitlik k^* için çözüldüğünde,

$$k^* = (\alpha A / r_w)^{1/(1-\alpha)} \quad (3.11)$$

(3.11) numaralı eşitliğe göre, durağan durum emek başına sermaye (k^*), kapalı ekonomi varsayımının bulunduğu temel Solow modelinde olduğu gibi

⁹ Modelin tanıtımında Sorensen (2005) ve Ünsal (2007) kaynaklarından faydalanılmıştır.

tasarruf miktarına bağılı değildir. Sermaye akışkanlığının tam olduğu ekonomide durağan durum emek başına sermaye dünya sermaye kiralama maliyetine bağılıdır. (3.11) numaralı eşitlik (3.6) nolu eşitlikte yerine konulduğunda:

$$y^* = A(k^*)^\alpha = A[(\alpha A/r_w)^{1/(1-\alpha)}]^\alpha = A^{1/(1-\alpha)} (\alpha/r_w)^{\alpha/(1-\alpha)} \quad (3.12)$$

(3.12) numaralı eşitliğe göre açık ekonomide emek başına çıktı dünya sermaye kiralama haddine bağılıdır. Kapalı modelde “tasarruf haddi yüksek olan ekonomilerin durağan durum emek başına çıktıları yüksek olur” savı açık ekonomi modelinde geçerli değildir. Düşük tasarruf haddine sahip olan ülke, sermaye girişinden faydalanarak uzun dönemde daha yüksek durağan durum emek başına çıktı seviyesine ulaşabilir.

Yeni içsel büyüme modellerinde ise dışa açıklık derecesi büyümeyi aşağıda belirtilen kanallar aracılığıyla etkilemektedir (Harrison, 1996; Ateş, 1998):

- Mal ve yatırımların ülkelerarası dolaşımı bilginin de dolaşmasına olanak tanır. Bilginin pozitif dışsallığı sayesinde ekonomilerin üretken kapasitesi artar.
- Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde uzmanlaşmasını sağlayarak ekonomiye olumlu katkıda bulunur.
- Uluslararası ticaret ölçek ekonomilerin oluşmasını sağlar.
- Ticari açıklık yeni teknoloji içeren ithal girdilere ulaşımı sağlar.
- Yeniliğin kârlılığını artıran etkin piyasa büyüklüğünü artırır.
- Ülkelerin araştırmaya dayalı üretimde uzmanlaşmasına etki eder.

Serbest ticaretin ekonomik büyümeye olumlu katkısı olduğu görüşünün yanında ticari serbestleşmeye yönelik bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Serbest ticaret karşıtı eleştiriler şu şekilde sıralanabilir (Gürak, 2006:287):

- “Genç” endüstrilerin kurulmasını (gelişmesini) engeller.
- Beşeri sermaye ve teknolojik gelişmişlik seviyesindeki fark nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde ticaret hadleri olumsuz etkilenir.
- Beşeri sermaye ve teknolojik gelişmişlik seviyesindeki fark nedeniyle gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş (sanayileşmiş) ülkelere bağımlı hale getirir.

- Gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi olumsuz yönde bozulabilir.

Büyüme modelleri çerçevesinde ticari açıklık ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında beklenen ilişki, ticari açıklık artışının büyüme yavaşlaması olasılığını azaltması yönündedir. Ancak bu çalışmada elde edilen analiz bulguları ticari açıklıktaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle çalışma bulgularına göre üst orta gelirli ülkeler ticari açıdan daha dışa açık hale geldikçe bu ülkeler için orta gelir tuzağı riski artmaktadır.

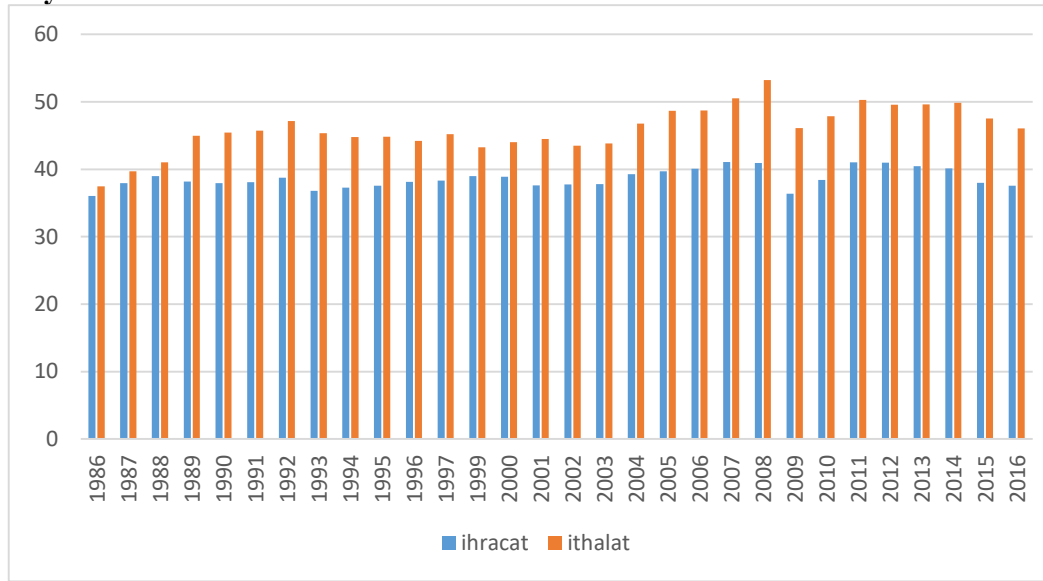
Grafik 3.2’de 1986-2015 dönemi için analiz örneklemini oluşturan 38 üst orta gelirli ülkenin ithalat ve ihracatının GSYİH içerisindeki paylarının ortalaması yer almaktadır. Grafikte görüldüğü üzere analize konu örneklem olan üst orta gelirli ülkelerde ticari açıklığı oluşturan ihracat ve ithalat toplamı göz önünde bulundurulduğunda, ticari açıklık oranı içerisinde ithalatın payı daima daha yüksektir. Dolayısıyla bu ülkelerde ticari açıklık artışı büyük oranda ithalattan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu ülkelerde üretim (ihracat) yapabilmek için hammadde ve ara malına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde ticari açıklık artışının büyüme yavaşlaması olasılığını artırması beklenebilir.

Ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığını hangi yönde etkilediği bir yönüyle dış ticaret yapısı ve ihracat kompozisyonuyla ilgilidir. Örneğin bir ülkenin toplam ihracatı içerisinde yüksek teknoloji ürün ihracatının payı yüksekse dışa açıklıktaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını azaltması beklenebilir. Ancak gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin üretim yapısı gereği ihracata konu ürünlerinin genel olarak katma değeri yüksek olmayan, görece emek yoğun ve geleneksel ürünlerden oluştuğu göze çarpmaktadır.

Ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığı üzerindeki etkisinde ihracat kompozisyonunun etkisinin test edilmesi amacıyla yüksek teknoloji ürün ihracatının (% imalat ihracatı) toplam ihracat içerisindeki payı ile dışa açıklık değişkenleri çarpımından oluşan etkileşim değişkeni oluşturulmuştur. Analiz bulgularına göre etkileşim değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve negatif katsayıdır. Bu sonuç ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin yönünün ihracat yapısına bağlı olarak değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Analiz bulguları üst orta gelirli ülkelerde tek başına ticari açıklıktaki artışın büyüme

yavaşlaması olasılığını artırdığını ancak bu ülkelerde yüksek teknolojlü ürünlerin üretildiği (ihraç edildiği) bir üretim yapısına doğru dönüşüm sağlandıkça ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığı üzerindeki etkisinin terse döndüğünü göstermektedir. Bu bulguya göre üst orta gelirli ülkelerde yüksek teknolojlü ürünlerin toplam ihracat içerisindeki payı arttıkça dışa açıklıktaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını azaltmaktadır.

Grafik 3.2: Üst Orta Gelirli Ülkelerde İthalat ve İhracatın GSYİH İçerisindeki Payı



Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Eichengreen vd. (2011; 2013)'nin çalışmalarında elde edilen bulgular ticari açıklık artışının büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığı yönündedir. Ancak yazarların ele aldığı analiz örneğinde gelişmekte olan ülkelerle birlikte gelişmiş ülkeler de yer almaktadır. Bu çalışmadan elde edilen ve Eichengreen vd.'nin bulgularıyla çelişki gösteren sonuçlar bütün gelir gruplarında ticari açıklığın büyümeye (büyüme yavaşlamasına) etkisi aynı olmayabileceğini de ortaya koymaktadır. Literatürde bu savı destekleyen ve ticari açıklığın her gelir seviyesinde büyümeyi aynı yönde etkilemediğini gösteren ampirik çalışmalar (Dowrick ve Golley, 2004; Ackah ve Morrissey, 2007; Kim, 2011; Kim vd., 2011) mevcuttur. Ackah ve Morrissey (2007) dış ticaret politikalarının düşük ve yüksek gelir grubundaki ülkeleri hangi yönde etkilediklerini ampirik olarak test etmiştir. 44 gelişmekte olan ülke için 1980-1999 döneminde dinamik panel regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular ticari serbestleşmenin görece daha zengin ülkelerde büyümeyi olumlu etkilediğini göstermektedir. Kim

(2011), 1960-2010 döneminde 61 ülke için ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında ticari açıklık artışının gelişmiş ülkelerde büyümeyi pozitif, az gelişmiş ülkelerde ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Ticari açıklık sonrasında büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen diğer değişken kamu borcunun GSYİH içerisindeki payıdır. Kamu borcunun hem kısa hem uzun dönemde ekonomik büyümeye önemli etkileri bulunmaktadır. Geleneksel görüşe göre kamu borcu, kısa dönemde toplam talep ve üretimi tetikleyebilmekte ancak uzun dönemde ise sermayeyi dışlama etkisi yaratarak ekonomi üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır (Kumar ve Woo, 2010:5). Yüksek kamu borcu; uzun dönemli faiz oranları, yüksek saptırıcı vergileme, belirsizlik artışı, yüksek enflasyon, krizler karşısında zayıflık gibi kanallarla büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Kumar ve Woo, 2010; Cecchetti vd., 2011).

Özellikle son dönemde kamu borcunun ekonomik büyümeye etkisinin incelendiği ampirik çalışmalarda elde edilen bulgular bu büyüklüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin borcun gelir içerisindeki payının (Kamu borcu/GSYİH) yüksekliğine göre değiştiğini göstermektedir. Reinhart ve Rogoff (2010) 20 gelişmiş ve 24 gelişmekte olan ülkede kamu borcu/GSYİH ile GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında kamu borcu/GSYİH oranını % 30'dan düşük, %30 ile %60 arası, %60 ile %90 arası ve %90 ve üzeri olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Yazarlara göre, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kamu borcu/GSYİH oranı ile büyüme oranı arasında belirli bir kamu borcu/GSYİH düzeyine kadar net bir ilişki gözlemlenmezken bu oran %90'ı geçtiğinde ortalama ve ortanca büyüme oranı önemli şekilde düşmektedir. Kumar ve Woo (2010) panel regresyon analiz yöntemini kullanarak 1970-2007 döneminde 38 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için kamu borcu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz bulguları kamu borcu/GSYİH oranının %90'ı aştığı durumda kamu borcunun ekonomik büyümeye olumsuz etkisinin daha fazla olduğunu göstermektedir. 1980-2010 döneminde 18 OECD ülkesi için kamu borcu ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmada Cecchetti vd. (2011) kamu borcu/GSYİH oranının %85 seviyesine ulaştıktan sonra büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Berke

(2016), 13 Avrupa Birliği ülkesi için 1970-2011 döneminde panel regresyon yöntemiyle kamu borcu/GSYİH ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında kamu borç stokunun GSYİH'ye oranının %90'ı aşması durumunda büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular kamu borcu/GSYİH oranı artışının üst orta gelirli ülkelerde büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığını göstermektedir. Ulaşılan bu sonuç Aiyar vd. (2013)'nin çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir. Kamu borcunun ekonomik büyümeye etkisinin yönü kamu harcamalarının verimlilik artışı sağlayıp sağlayamadığına bağlıdır. Makroekonomik istikrar koşullarında, teşvik edici ekonomi politikalarıyla birlikte makul bir kamu borcu seviyesi ile beşeri sermayeyi güçlendirecek, teknoloji seviyesini geliştirecek alanlarda yapılacak kamu harcaması verimlilik artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi sağlayabilir (Pattillo vd., 2004).

Makroekonomik çerçevede büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen diğer değişken döviz kuru değişkenliğidir. Bretton Woods sisteminin terkedilmesinden sonra (1973) sanayileşmiş ülkelerin paralarının dolar karşısında dalgalanmaya bırakılması sonucu kurlardaki değişkenlik artmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra döviz kurundaki değişkenlik artışının dış ticaret üzerindeki etkisi araştırmacılar tarafından hem teorik hem ampirik olarak incelenen bir konu olmuştur. Ancak döviz kuru değişkenliğindeki artışın dış ticareti hangi yönde etkilediği konusunda bir görüş birliği sağlanamamıştır (Saatcioğlu ve Karaca, 2004:183). Bu konuyu ele alan ampirik çalışmaların çoğunda döviz kurundaki değişkenliğin (belirsizliğin) dış ticaret üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılsa da bazı çalışmalarda (Klein (1990), Mc Kenzie ve Brooks (1997)) döviz kuru belirsizliğinin dış ticaret üzerinde olumlu etkisinin varlığına dikkat çekilmiştir.

Asafu-Adjaye (1999), Fiji için 1981:01-1997:06 döneminde reel döviz kuru değişkenliği ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Hata düzeltme ve kointegrasyon yönteminin kullanıldığı çalışmada reel döviz kuru değişkenliğinin ihracattaki artış üzerinde hem kısa hem uzun dönemde negatif etkisi göze çarpsa da elde edilen sonuçlar istatistiki olarak anlamsızdır. Acaravcı ve Öztürk (2002), Türkiye'de 1981:01-2002:08 döneminde ihracat ile döviz kuru değişkenliği arasında negatif ilişki tespit etmiştir. Yöntem olarak eşbütünleşme ve hata düzeltme

modelinin kullanıldığı çalışmada, Saatçioğlu ve Karaca (2004) Türkiye için 1981-2000 döneminde (üçer aylık) döviz kuru belirsizliği ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiş ve döviz kuru belirsizliğinin uzun ve kısa dönemde ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tarı ve Yıldırım (2009), 1989-2007 döneminde Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde sadece uzun dönemde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mc Kenzie ve Brooks (1997) ise döviz kuru belirsizliğini ARCH modeliyle belirledikleri çalışmalarında 1973:4-1992:9 döneminde döviz kurundaki belirsizliğin Almanya-ABD ikili ticaretine olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada elde ulaşılan bulgular döviz kuru değişkenliği ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Döviz kuru değişkenliği ile birlikte büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen diğer değişken enflasyon değişkenliğidir. İkinci Dünya Savaşı öncesi fiyat değişimlerinin çok yüksek boyutlarda olmaması, dönemin hâkim anlayışı olan Keynesyen yaklaşım çerçevesinde enflasyonun önemli bir problem olarak görülmemesini sağlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan enflasyon ve enflasyon belirsizliğindeki artışla birlikte, bu olgu bir problem olarak görülmeye başlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren içsel büyüme teorilerinin gelişimiyle konu hakkındaki tartışmalar da artmıştır (Artan, 2008:115). Friedman (1977)’a göre enflasyon artışı, bir maliyet olarak enflasyon belirsizliğindeki artışı da beraberinde getirmektedir. Enflasyon belirsizliğin artışı ise fiyat mekanizmasını bozarak kaynakların etkin dağılımını engelleyecektir. Bu durum ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

Literatürde enflasyon değişkenliği ile büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği birçok ampirik çalışma mevcuttur. Fountas vd. (2002), Japonya için 1961:1-1999:12 döneminde enflasyon belirsizliği ile büyüme arasında negatif yönlü ilişki tespit etmiştir. Artan (2008) 1987:1-2003:3 döneminde Türkiye için enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında enflasyonun ve enflasyon belirsizliğinin büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak yazara göre enflasyon belirsizliğinin büyümeye olumsuz etkisi görece daha fazladır. Jha ve Dang (2012) 1961-2009 döneminde 182 gelişmekte ve 31 gelişmiş ülke için enflasyon değişkenliğinin büyüme üzerindeki etkisini

inceledikleri çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranının %10'u aştığı koşullarda enflasyon değişkenliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği, gelişmiş ülkelerde ise enflasyon değişkenliğinin büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Bu çalışmada ulaşılan analiz bulgularına göre enflasyon değişkenliğindeki artış büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde azaltmaktadır. Literatürde hâkim görüş enflasyon belirsizliğindeki artışın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği yönünde olsa da tersi durumu vurgulayan çalışmalar da mevcuttur. Enflasyon belirsizliği ile enflasyon arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele alan Holland (1995)'a göre enflasyon belirsizliğindeki artış enflasyonun düşmesine neden olmaktadır. Yazara göre enflasyon artışından kaynaklı enflasyon belirsizliğinin arttığı dönemde merkez bankası sıkı para politikası uygulayarak enflasyon belirsizliğini düşürmekte ve dengeleyici bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede analiz bulguları Holland (1995)'in çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir.

3.2.2.3.2. Demografik Yapı

Orta gelir tuzağı literatüründe sıklıkla ülkelerin demografik yapısında meydana gelen değişimlerin ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanma olasılığını etkilediği vurgulanmaktadır (Eichengreen vd., 2011; Aiyar vd., 2013; Rudengren vd., 2014; Cook, 2014; Ha ve Lee, 2018; Mirjalili vd., 2018).

Demografik özellikler ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Kişi başı gelir artışı; sermaye birikimi, teknolojik gelişim ve iş gücü artışı olmak üzere üç temel kaynaktan sağlanmaktadır. Ülkelerin demografik yapısında meydana gelen değişimler özellikle toplam iş gücü arzını artırmak veya azaltmak suretiyle ülkelerin büyüme performanslarını etkilemektedir (Tansel, 2012).

Demografik çerçevede özellikle nüfus (artışı) ile ekonomik büyüme ilişkisi uzun yıllardır tartışılabilen konulardan biridir. Araştırmacıların nüfus artışının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği hakkındaki görüşleri ise zamanla farklılaşmıştır. Nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini savunması yönüyle “kötümser” olarak anılan ekolün öncülerinden Thomas Malthus'a (1798) göre nüfus geometrik bir biçimde artarken, gıda stoku ise

aritmetik biçimde artmaktadır. Bu nedenle bir süre sonra gıda stoku nüfus için yetersiz kalacak ve buna bağlı olarak kişi başı gelir de azalarak geçimlik düzeye inecektir. Yazara göre bu düzeyin üzerine çıkılması için ise nüfus artışının kontrol altına alınması gerekmektedir. Nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini savunan “iyimser” ekolün önemli temsilcilerinden Kuznets’e göre nüfus artışı, büyümeye olumlu katkıda bulunabilecek bir faktör olarak kalifiye beşeri sermaye birikimini de beraberinde getirecektir. 1980’li yılların ortasında bu görüşün de etkisini kaybetmesiyle, nüfus artışının büyümeye “olumsuz” ya da “olumlu” katkı sağlamayacağı görüşünü savunan “tarafsız” ekol ortaya çıkmıştır (Bloom vd. 2003; Tansel, 2012).

Yakın döneme kadar nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda, nüfusun yaş yapısı gibi oldukça önemli bir husus göz ardı edilmiştir (Bloom vd., 2003). Ancak son zamanlarda hem spesifik olarak orta gelir tuzağının (Eichengreen vd., 2011; 2013; Aiyar, 2013; Wang ve Lan, 2017; Ha ve Lee, 2018) hem daha genel çerçevede demografik yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda (Bloom ve Williamson, 1998; Higgins, 1998; Bloom vd. 2001; 2003; Mason, 2003; Tansel, 2012; Rosado ve Sanchez, 2017) nüfus büyümesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinden ziyade demografik geçiş süreci ile birlikte değişen yaş yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dikkat çekilmektedir.

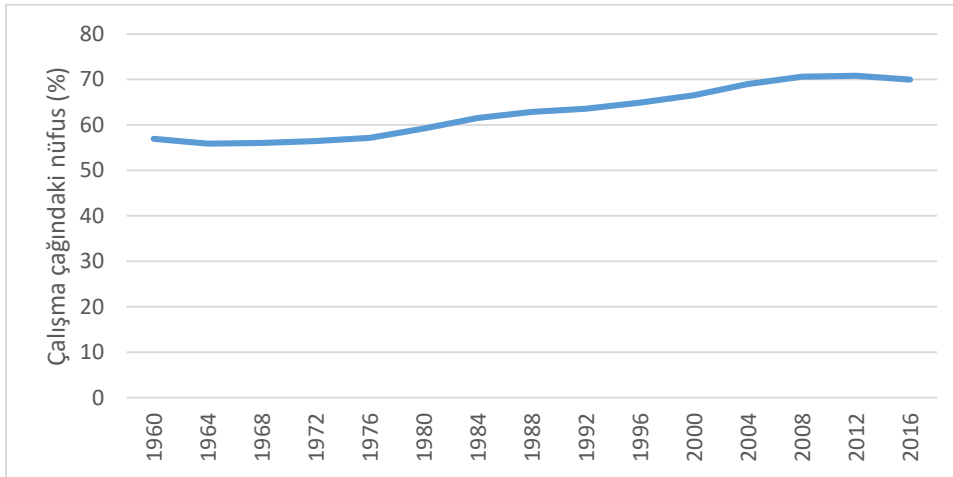
Demografik geçiş, geleneksel toplumlara özgü olan yüksek oranlı doğum ve ölüm durumundan, modern veya sanayileşmiş toplumlara özgü düşük oranlı doğum ve ölüm durumuna geçişi ifade etmektedir (Berber, 2011:239). Ülkelerin yaşadığı demografik geçiş süreci üç aşamada incelenebilir. Sürecin birinci aşamasında, kaba doğum ve kaba ölüm hızları yüksek seviyededir. İkinci aşamada kaba doğum ve kaba ölüm hızları düşmektedir ancak kaba ölüm hızı daha hızlı bir düşüş göstermektedir. Son aşamada ise kaba doğum ve kaba ölüm hızı düşük seyretmektedir (Hoşgör ve Tansel, 2010:51; Tansel, 2012: 33).

Demografik geçiş süreci beraberinde bazı avantaj ve dezavantajlar getirmektedir. Bu avantajlardan biri ülkenin çalışma çağındaki nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranının artmasıdır. Nüfusun büyüme hızının azalması; çalışma çağındaki nüfusun artarak yüksek sayılara ulaşması “Demografik Fırsat Penceresi”

olarak adlandırılmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus giderek artarak en yüksek seviyeye ulaştıktan sonra azalmaya başladığından ülkeler bu fırsatla sadece bir kez karşılaşmakta ve bu fırsat penceresi bir kez açılıp, sonrasında kapanmaktadır. Demografik fırsat penceresi, genç nüfusun ağırlıkta olduğu demografik geçiş sürecinin ilk aşamasını takiben orta aşamada meydana gelmektedir. Bu aşamada çalışma çağındaki nüfus ağırlıkta iken son aşamada ise yaşlı nüfus ağırlıktadır. Orta evrede çalışma çağındaki nüfusun oranı yüksek ve bağımlılık oranı düşüktür. Çalışma çağındaki nüfusun fazla olmasının ekonomiye olumlu katkıları bulunduğundan, bu durum bir fırsat olarak görülmektedir (Tansel, 2012).

Bloom vd. (2001; 2003)'e göre, demografik fırsat üç farklı mekanizma ile ülke ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Bunlardan ilki demografik fırsat penceresinin çalışma çağındaki nüfusu artırmasıdır. Bu durum bağımlılık oranının düşmesine sebep olmaktadır. Grafik 3.3'te üst orta gelirli ülkelerde çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş), toplam nüfus içerisindeki payı yer almaktadır. Görüldüğü gibi üst-orta gelirli ülkelerde çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artan bir seyir izlemektedir. Bu noktada kritik olan durum ise emek piyasasının söz konusu iş gücü arzını emebilmesidir ki kişi başına üretim artışı da ancak emek piyasasının artan iş gücü arzını emebildiği varsayımı altında sağlanabilir.

Grafik 3.3: Üst Orta Gelirli Ülkelerde Çalışma Çağındaki Nüfus



Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İkinci mekanizma ise tasarruflar yoluyla gerçekleşmektedir. Çalışma çağına olmayan genç ve yaşlı nüfus, çalışma çağına olan nüfusun aksine ürettiğinden fazla tüketmektedir. Çalışma çağındaki nüfus ise daha fazla tasarruf eğilimindedir.

Tasarruf artışı yatırıma dönüşerek ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunmaktadır. Üçüncü mekanizma ise beşeri sermaye mekanizmasıdır. Çalışma çağındaki nüfusun fazla olması normal yatırımın artmasının yanında eğitim için yapılan yatırımı da etkilemektedir. Eğitime yapılan yatırım artış sayesinde emeğin verimliliğinde sağlanacak artış ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada nüfusun yaş yapısını temsilen yaşlı ve genç bağımlılık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasındaki ilişki incelenmiş ancak sadece yaşlı bağımlılık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına dair kanıtlara ulaşılabilmektedir. Analiz bulguları yaşlı bağımlılık oranı artışının büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırdığına işaret etmektedir. Bu sonuç teoriyle örtüşmekte ve ilgili değişkenin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği diğer çalışmalarda (Eichengreen vd. (2011); Aiyyar vd. (2013); Zampelis (2015); Jayasooriya (2017); Lee (2018)) elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir.

Analizde demografik yapıyı temsilen kullanılan diğer değişken doğurganlık oranıdır. Nüfusun yaş yapısının değişmesini sağlayan en önemli faktör olan doğurganlık oranı uzun dönemde emek arzının büyüklüğünü belirleyen en önemli faktördür. Şimdiki nesillerin doğurganlık tercihleri gelecekteki toplam iş gücü arzını belirlemektedir (Tansel, 2012:28).

Doğurganlık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasındaki ilişki hem pozitif hem negatif yönlü olabilir. Doğurganlık oranı, emek gücü olarak değerlendirildiğinde, doğurganlık oranındaki artışa bağlı olarak iş gücündeki artış büyümeye pozitif katkı sağlayabilir. Ancak, doğurganlığın nüfusun yaş yapısı üzerindeki etkisi dikkate alındığında büyüme yavaşlaması olasılığı ile doğurganlık oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki de beklenebilir. Doğurganlık oranındaki artış genç bağımlılık oranını artırarak (çalışma çağındaki nüfusta iş gücüne katılım değişmediği takdirde) büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Yaş yapısındaki bu değişim insanların davranışlarını da etkilemektedir. Düşük ölüm oranı ve uzun yaşam beklentisi emeklilik ve tasarruf kararlarını etkileyebilir. Doğurganlıktaki azalma, çocuk bakım süresinin azalmasına bağlı olarak kadın emek arzını (iş gücüne katılım oranını) aynı zamanda her bir çocuk

için eğitim ve sağlık yatırımını artırabilir (Bloom vd., 2003; Bloom vd., 2009). Doğurganlık oranındaki değişim aynı zamanda kadınların iş gücüne katılımlarını etkileyerek de büyümeyi etkileyebilir.

Büyüme yavaşlaması metodolojisi kapsamında büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen demografik faktörleri inceleyen çalışmalar, doğurganlık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasındaki ilişkinin yönü açısından farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bazı çalışmalar (Eichengreen vd. (2011); Lee (2018)) doğurganlık oranı artışının büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığı sonucuna ulaşırken; bazı çalışmalar ise (Zampelis (2015); Jayasooriya (2017)) doğurganlık oranı artışının büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada doğurganlık oranı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında pozitif yönlü ancak istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir.

Çalışmada büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen diğer değişken cinsiyet oranıdır. Ulaştığımız bulgular erkek/kadın oranındaki artışın üst orta gelir grubu ülke örnekleminde büyüme yavaşlaması riskini artırdığını göstermektedir. Büyüme yavaşlaması olasılığı ve cinsiyet oranı arasındaki pozitif yönlü bu ilişki Aiyar vd. (2013)'nin çalışmasıyla örtüşmektedir. Cinsiyet oranı bir yönüyle cinsiyet yanlılığını yansıtmaktadır (Aiyar, 2013:8). Cinsiyet yanlılığı, yüksek çocuk ölüm oranı ve yüksek doğurganlık kanallarıyla ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Örneğin; cinsiyet yanlılığının yol açtığı artan doğurganlık oranı, bağımlılık oranının artmasına yol açarak toplam tasarrufu azaltmak suretiyle büyümeyi etkileyebilir. Bunun yanında cinsiyet yanlılığı ortalama beşeri sermaye seviyesini de etkileyebilmektedir. Örneğin; cinsiyet yanlılığına bağlı olarak eğitimdeki cinsiyet eşitsizliği, kız çocuklarının erkek çocuklarla eşit seviyede eğitim almasını engelleyerek kız çocuklarının beşeri sermayeye yapacağı katkıyı azaltabilir (Abu-Ghaida ve Klasen, 2004).

Demografik çerçevede büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen bir diğer değişken kentleşmedir. Kentleşme, en genel anlamıyla, kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının artışı olarak ifade edilebilir. Literatürde hâkim görüş, kentleşme ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündedir. Kentleşme iktisadi büyümeyi farklı kanallarla etkileyebilir. Kentleşme insanların şehirlerde daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti almasını sağlayarak beşeri sermayeye

katkıda bulunmaktadır. Kentleşme sonucu işletme ve insanların belirli bir bölgede yığılması işlem maliyetlerini düşürerek büyümeyi olumlu etkilemektedir. Kentleşme, kalifiye emek gücünün şehirlere göçüne sebep olarak bilginin yayılmasını sağlamakta ve pozitif dışsallık ortaya çıkarmaktadır. Kentleşme ticaret için de önemli bir faktördür. Bu bağlamda kentleşme, finansmana kolay ulaşım sağlayarak yeni iş fikirlerini teşvik edecek ve ticaret için daha geniş bir yerel piyasa sağlayacaktır. Bu sayede kentleşmedeki artış büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir (Nguyen ve Nguyen, 2018: 318-319). Bu çalışmanın kentleşme oranının büyüme yavaşlaması olasılığı üzerindeki etkileri bağlamında ulaşılan sonucu teorik beklentiyle uyumlu olarak, kentleşmenin büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığı yönündedir.

Demografik çerçevede oluşturulan modellerde beşeri sermayeyi temsilen Eichengreen vd. (2013) ile benzer şekilde ortalama toplam eğitim yılı ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı değişkenlerini kullanılmıştır. Regresyon bulguları ortalama toplam eğitim yılı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında pozitif yönlü, ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

3.2.2.3.3. Kurumsal Yapı

Büyüme literatüründe özellikle 1990'lı yıllardan sonra, ülkelerin gelir farklılıklarının açıklanmasında iktisadi faktörlerin yanı sıra, iktisadi olmayan faktörlere dikkat çekilmektedir. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri de kurumsal yapıdır. Bu dönemden günümüze kurumsal yapı büyüme ilişkisini inceleyen literatür (Hall ve Jones, 1999; Acemoğlu vd., 2003; Acemoğlu vd. 2005; Acemoğlu vd. 2008; Rodrik, 2009; Acemoğlu ve Robinson 2014) ise gelişmeye devam etmektedir.

İnsanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren ve yine insanlar tarafından getirilen kısıtlamalara olarak tanımlanan kurumlar, hem formel (yazılı hukuk, uluslararası antlaşmalar gibi) hem de informel (davranış kuralları, töreler gibi) olabilmektedirler (North, 2010:9-13). Ekonomide karar vericiler, iktisadi karar alma süreçlerinde sözleşmelerin uygulanabilirliği, mülkiyet haklarının güvencesi benzeri kurumları dikkate alarak karar vermektedir. Dolayısıyla kurumların

oluşturduğu yapı bu kararlara etki ederek ekonomik büyümeyi belirlemektedirler (Arslan, 2007:38-39). Bu bağlamda düzgün işlemeyen bir kurumsal yapı, inovasyonu caydırabilir, kaynak tahsisinin etkinliğini engelleyebilir ve girişimciliğe dönüşü azaltabilir (Aiyar, 2013:13).

Acemoğlu ve Robinson (2014) ülkeler arasındaki refah farkının temel nedeninin ekonomik kurumlar arasındaki farklılıklar olduğunu vurguladıkları çalışmalarında kurumları “kapsayıcı” ve “dışlayıcı” kurumlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yazarlara göre mülkiyet haklarını koruyan ve güçlendiren, eşit rekabet koşulları sağlayan ve teknoloji seviyesini yükseltecek yatırımları teşvik eden kapsayıcı kurumlar; ekonomik büyüme konusunda çoğunluğun kaynaklarının küçük gruplar tarafından sömürülmesi amacıyla oluşturulan, mülkiyet haklarını koruyamayan ve ekonomik faaliyetleri teşvik etmeyen sömürücü kurumlardan daha elverişlidir (Acemoğlu ve Robinson, 2014: 407).

İktisadi büyümenin açıklanmasında kurumsal yapının önemine 20. yüzyıl başlarından itibaren dikkat çekilmeye başlansa da kurumsal yapının iktisadi büyüme etkisinin ampirik olarak incelendiği çalışmalar özellikle 1990’lı yıllardan başlamaktadır. Çalışmalarda kurumsal yapıyı temsilen yaygın olarak kullanılan değişkenler; hukukun üstünlüğü, yolsuzluk, demokrasi, bürokratik kalite, mülkiyet hakları, demokrasi, siyasi istikrarsızlık gibi faktörlerdir.

Alesina vd. (1992), 1950-1982 döneminde, 113 ülkeyi kapsayan örnekleme siyasi istikrarsızlık ve kişi başı GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular, siyasi istikrarsızlığın büyümeyi azalttığını göstermektedir. Bununla birlikte, demokratik ülkeler ve demokratik olmayan ülkeler benzer bir büyüme performansı sergilemektedir.

Barro (1994), 100 ülkeyi kapsayan örnekleme, 1960-1990 döneminde demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelendiği çalışmada hukukun üstünlüğü, serbest piyasa, düşük hükümet harcamaları ve yüksek beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte çalışmada demokrasi ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, büyümenin ilk aşamalarında düşük düzeyde bir

demokrasi seviyesi söz konusuysen, ekonomik gelişme arttıkça demokrasinin düzeyi de yükselmektedir.

Asteriou ve Price (2000), 1961-1997 dönemini kapsayan çalışmada İngiltere özelinde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte siyasi istikrarsızlık ekonomik belirsizliği ise pozitif yönde etkilemektedir.

Akçay (2002), 54 ülkeden oluşan örnekleme yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Mauro (1995) yolsuzluğun yatırım oranını düşürmek suretiyle ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Narayan ve Smyth (2006), Çin özelinde demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme metodu ile inceledikleri çalışmalarında, uzun dönemde demokrasinin eksikliği reel gelirden azalışa neden olduğu, bununla birlikte kısa dönemde demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada kurumsal yapıyı temsilen kullanılan altı değişkenden sadece kanun ve düzen değişkeni ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Ancak ilişkinin yönü beklenildiği yönde değildir. Analiz bulguları üst orta gelir grubu ülke örnekleminde hukuk sistemindeki iyileşmenin büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığına işaret etmektedir. Bu bulgu hukukun muntazam bir şekilde işlediği ve kuralların katı bir biçimde uygulandığı ülkelerde yatırımcının katı bürokrasiyle uğraşmaktan çekinmesi ile açıklanabilir. Bu durumda yabancı yatırımcılar yatırım kararı alırken yasal engellere takılmadan kolay ve hızlı şekilde iş yapabilecekleri, bürokratik engellerin hukuk dışı yollarla aşılabildiği, hukuksal yaptırımların görece güçsüz olduğu ortamı tercih edebilmektedir (Öz, 2018:151).

Kurumsal yapıyı temsilen ele alınan kanun ve düzen değişkeni dışındaki beş kurumsal gösterge ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu yönüyle analiz bulguları üst orta gelirli

ülkelerde kurumsal yapının tek başına büyüme yavaşlamasını açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

3.2.2.3.4. Geniş Model

Geniş model makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığını birlikte nasıl etkilediklerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur.

Geniş modelde yer alan diğer değişkenlerin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin yönü; makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenlerin ayrı ayrı yer aldığı modellerde tespit edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Bu durumun istisnası ise ortalama toplam eğitim yılı ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı değişkenlerinin büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi noktasındadır. Sadece demografik değişkenlerden oluşan modellerde ortalama toplam eğitim yılı ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız iken geniş modelde ortalama toplam eğitim yılındaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırdığı, ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artışın ise büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde azalttığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu sonuç Eichengreen vd. (2013)'nin analiz bulguları ile örtüşmektedir.

Demografik çerçevede oluşturulan modellerde fiziki sermaye, emek gücü (bağımlılık oranı) gibi büyümenin temel kaynaklarını oluşturan ekonomik kontroller eksiktir. Dolayısıyla büyümenin temel kaynaklarının yokluğunda beşeri sermayenin anlamlı etkisi açığa çıkmayabilecektir. Ancak geniş modelde nispi gelir, fiziki sermaye, emek gibi büyümeyi açıklayan daha fazla ekonomik kontrollerin varlığında beşeri sermayenin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerindeki anlamlı etkisinin ortaya çıkması olasıdır.

Ortalama toplam eğitim yılındaki artış büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırırken ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artışın ise bu olasılığı yine anlamlı biçimde azaltması, Eichengreen vd. (2013)'nin görüşleri çerçevesinde açıklanabilir. Bu görüşe göre temel düzeyde eğitime sahip görece emek-yoğun ve katma değeri düşük endüstrilerde çalışan vasıfsız emek gücü

artışı düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçişte bir avantaj sağlayabilir. Vasıfsız emek gücü ve düşük ücretler yardımıyla büyüme sıçraması yaşayarak düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine yükselen ülke, orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra geç sanayileşen ülkelerdeki düşük ücretli emek gücüyle rekabet edemez hale gelir. Bu durum orta gelirli ülkeleri orta gelir tuzağına karşı savunmasız hale getirebilir. Bu seviyeden sonra temel eğitimden ziyade yükseköğretim daha önemli bir rol oynayacak, orta gelirli ülkelerin daha sofistike ve katma değeri yüksek mal ve hizmet üretmesine yardımcı olarak orta gelir tuzağına düşmesini engelleyebilecektir.

3.2.2.3.5. Heterodoks Yaklaşımlar

Orta gelir tuzağı ana akım iktisadın bir tezi olsa da kavramın heterodoks yaklaşım çerçevesinde incelenmesinin okuyucuya farklı perspektif sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu bölümde orta gelir tuzağı kavramı Marksist yaklaşım ve bağımlılık teorisi olmak üzere iki heterodoks yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çin’de son dönemdeki büyüme yavaşlamasına dikkat çekilen çalışmada Gaulard (2015), orta gelir tuzağı sebeplerini Çin özelinde incelediği çalışmasında kavramı Marksist bir perspektifle ele almaktadır. Emek arzı fazlasından kaynaklanan düşük ücret sayesinde uluslararası piyasada kazanılan rekabet gücü, emek arzının azalmasına bağlı olarak ücretlerin yükselmesiyle birlikte zayıflamaktadır. Yazara göre rekabet gücünün azalması orta gelir tuzağının sebeplerinden biri olmakla birlikte temel sebebi değildir. Hatta ücretlerin yükselmesinin olumlu bir etkisinden bile bahsedilebilir. Yazara göre ücretlerin yükselmesi uluslararası piyasada rekabet gücünü azaltsa da gelir dağılımındaki eşitsizliğin azalmasına neden olur. Gelir dağılımındaki iyileşme ise orta gelir tuzağından uzaklaşmaya yardımcı olabilecektir.

Gaulard’a göre Çin’in ekonomik büyümesi için tehlike oluşturacak durum ülke içinde ücretlerin yükselmesinden ziyade sermaye verimliliğindeki düşüş ve güncel teknolojiyi yakalama problemleridir. Yazarın hesaplamalarına göre Çin’de 1990’lı yılların başından 2006 yılına kadar sermaye verimliliğinde sürekli bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu çerçevede yazar, Çin’in iki nedenden dolayı yüksek gelir grubuna geçmekte zorluk yaşayacağını belirtmektedir. Bunlardan ilki gelişmiş

ülkelerle arasındaki teknoloji açığı iken diğer önemli neden ise zaman içerisinde kârlılığın kapitalist üretim ilişkilerinin doğası gereği düşecek olmasıdır. Diğer taraftan bu Marksist yaklaşıma göre sermaye verimliliğindeki düşüş de sadece orta gelir tuzağında olan veya orta gelir tuzağı riskiyle karşı karşıya olan ülkelere özgü değil, kapitalist üretim ilişkilerinin doğasında var olan bir özelliktir.

Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Konseyi bünyesindeki ekonomistler tarafından geliştirilen bağımlılık teorilerinin öncüleri arasında, A. G. Frank, C. Furtado, D. Santos, P. Baran, S. Amin, I. Wallerstein gibi isimler yer almaktadır (Berber, 2011:296). Geleneksel Marksist ve yapısalcı düşüncelerden etkilenerek Latin Amerika'da ortaya çıkan bağımlılık teorisinin temel savlarından ilki merkez ülkelerdeki gelişmenin çevre ülkelerin az gelişmişliği pahasına olmasıdır. Buna göre merkezdeki refah ve ekonomik gelişme, çevre ülkelere aktarılan kaynağa (artığa) bağlıdır. Diğer bir deyişle gelişmiş ülkelerde birikim sürecini kolaylaştıran temel faktör, az gelişmiş ülkelere aktarılan kaynaklardır. Ekolün önde gelen temsilcilerinden P. Baran'a göre az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları gelişmiş ülkelerin çıkarlarıyla çelişmektedir. Bu yaklaşıma göre gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki iş bölümünde az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülke şirketlerine hammadde, kâr ve yatırım alanları sağlamakla mükelleftir. Dolayısıyla az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma belirli bir seviyeden sonra bu uluslararası iş bölümünü bozabilecektir. Bu çerçevede bağımlılık teorisine göre gelişmiş ülkeler, kaynak ülkeleri olarak adlandırılan az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına karşı çıkmakta ve bunu önlemek için her türlü engeli ortaya koyabilmektedir (Karaş, 2017: 250).

Bağımlılık okulunun kalkınma ile ilgili ortaya attığı başlıca hipotezler şu şekilde sıralanabilir (Reyes, 2001:8):

- Çevre ülkelerin kalkınması için merkez ülkelerin kurallarına uyması gerekmektedir.
- Çevre ülkeler, merkeze olan bağlarının en zayıf olduğu durumda en büyük ekonomik kalkınma deneyimini yaşayacaktır.
- Çevre ülkelerdeki sanayileşme, merkez krizden kurtulduğunda ve merkezle yeniden ticari ilişkiler kurulduğunda baskı altına girecektir.

Ana akım neoklasik yaklaşım orta gelir tuzağının uygun iktisadi politikalar yardımıyla aşılabileceğini savunmakta, heterodoks yaklaşımda ise orta gelir tuzağı mevcut üretim ilişkilerinin veya uluslararası ekonomi politığın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda heterodoks yaklaşımlardan Marksist düşünceye göre kârların düşmesine bağlı olarak ülkeler ya da firmalar kaçınılmaz olarak krize sürüklenmektedir. Dolayısıyla orta gelir tuzağı herhangi bir coğrafya veya gelir grubunun problemi değil, kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak göze çarpmaktadır. Bir diğer heterodoks yaklaşım olan bağımlılık okuluna göre ise az gelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının en önemli sebebi merkez ve çevre ülkeler olarak adlandırılan ülkeler arasındaki ve yoğunlukla merkez ülkelerin çıkarına olan uluslararası ekonomik ilişkilerdir.



SONUÇ

Orta gelir tuzağının kavramsal, teorik ve ampirik açıdan incelendiği bu çalışmada, Eichengreen vd. (2011) tarafından geliştirilen büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde “Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubunda yer alan bir grup ülkede büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörler nelerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramı ilk olarak Gill ve Kharas tarafından yazılan ve 2007 yılında yayımlanan “*An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*” isimli Dünya Bankası raporunda yer almıştır. Literatürde orta gelir tuzağı kavramı için sıklıkla kullanılan iki tanım dikkat çekmektedir. Bu tanımlardan ilkinde göre orta gelir tuzağı uzun süredir orta gelir aralığında sıkışan ülkelerin yüksek gelir grubuna geçmekte zorlandığı durumu ifade etmektedir. Ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğe vurgu yapılan diğer tanıma göre ise orta gelirli ülkeler hem düşük ücretli (yoksul) ülkeler hem de teknolojik açıdan gelişmiş zengin ülkelerle rekabet etmekte zorlanmakta ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramını açıklamakta kullanılan spesifik bir teorik gösterim bulunmamakla birlikte kavram ağırlıklı olarak neoklasik büyüme teorisi ve Lewis tipi kalkınma modeli çerçevesinde açıklanmaktadır. Sermayenin azalan verimler kanununa uygun olarak tanımlandığı neoklasik büyüme modelinde ilave sermayenin üretime katkısı azalmakta ve ekonomi sonunda büyüme oranının sıfır olduğu uzun dönem dengesine ulaşmaktadır. Sermayeyi artırmak suretiyle kişi başı çıktıda iyileşmenin mümkün olmadığı bu durağan durum dengesi ise orta gelir tuzağı şeklinde tasvir edilmektedir. Orta gelir tuzağı kavramı Lewis tipi kalkınma modeli çerçevesinde ise şu şekilde açıklanmaktadır. Kalkınmanın erken aşamasında emek arzı fazlasının tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırılmasıyla sağlanan verimlilik artışı sayesinde ülke hızlı bir şekilde büyümekte, aynı zamanda ithal teknoloji ve ucuz iş gücü sayesinde rekabet gücü elde etmektedir. Ancak orta gelir seviyesine yaklaşıldıkça emek arzı fazlası erimekte ve reel ücretler yükselmektedir. Verimlilik artışı ve ucuz iş gücünün tükenmesine bağlı olarak büyüme yavaşlamakta ve ülke orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

2007 yılından itibaren popülerliği giderek artan kavram izleyen birkaç yıl içerisinde ağırlıklı olarak betimsel çerçevede ele alınmıştır. 2011 yılında ise ampirik literatürün köşe taşı çalışması olarak kabul edilen Eichengreen ve arkadaşlarının ses getiren çalışması yayınlanmıştır. Eichengreen ve arkadaşları çalışmalarında orta gelir tuzağını büyüme yavaşlaması olarak tanımlamış ve büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörleri incelemiştir. Yazarlara göre büyüme yavaşlamasının gerçekleşmesi için üç koşulun birlikte sağlanması gerekmektedir. Bu koşullardan biri ise büyüme yavaşlamasının gerçekleştiği yılda kişi başı gelirin 10000 dolar üzerinde olmasıdır. Eichengreen vd.'nin çalışması bu koşula bağlı olarak orta gelir seviyesini uzun zaman önce aşmış birçok gelişmiş ülkenin analize dâhil edilmesi ve konunun asıl muhatabı olan bazı gelişmekte olan ülkelerin ise analiz dışı bırakılması noktalarında literatürde ciddi eleştiriler (Paus, 2014; Fryer ve Cattaneo, 2014; Andrianjaka, 2017) almıştır. Bu çalışmada ise söz konusu eleştiriler doğrultusunda büyüme yavaşlaması gerçekleşmesi için kişi başı gelirin 10000 dolar üzerinde olması gerektiği koşulu dikkate alınmamış, bunun yerine bir gelir aralığı belirlemekten ziyade orta gelir tuzağı riskinin/potansiyelinin en yüksek olduğu üst orta gelirli ülkeler örneğine yoğunlaşmıştır.

İki temel araştırma sorusu çerçevesinde oluşturulan bu çalışmada esas olarak; “Orta gelir tuzağına en yakın ülke grubu olarak değerlendirilebilecek üst orta gelir grubunda büyüme yavaşlaması riskini artıran (azaltan) makroekonomik, demografik ve kurumsal faktörler nelerdir?”, ve “Eichengreen vd. (2011)’nin analiz örneğine gelişmiş ülkeleri dâhil etmesinin analiz sonuçlarına etkileri nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır.

Bu araştırma soruları çerçevesinde seçilmiş bir grup üst orta gelirli ülkede büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin incelendiği analiz bölümü iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada büyüme yavaşlaması metodolojisi çerçevesinde, 1980-2015 döneminde, Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre 45 üst orta gelirli ülkede büyüme yavaşlaması yaşanan yıllar tespit edilmiştir. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen yılların tespit edilmesinin ardından uygulamanın ikinci aşamasında panel probit regresyon analizi aracılığıyla üst orta gelir grubu ülke örneğinde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen makroekonomik, demografik ve kurumsal değişkenler incelenmiştir.

45 üst orta gelirli ülkeden oluşan örnekleme 1980-2015 yılları arası verilerle büyüme yavaşlaması yaşanan yılların araştırıldığı bölümde, söz konusu 45 ülkeden 29'unda büyüme yavaşlamasının varlığına dair bulgulara ulaşılmıştır. Büyüme yavaşlaması dönemlerinin en yoğun olduğu gelir aralığı 3000-5000 dolar (2005 yılı sabit fiyatları, SGP) seviyesidir. Büyüme yavaşlaması gerçekleşen dönemler bölgesel ölçekte incelendiğinde yavaşlama sıklığının en yüksek olduğu bölge olarak %17 ile Asya-Pasifik bölgesi öne çıkmaktadır.

Üst orta gelirli ülkelerde büyüme yavaşlaması olasılığını etkileyen faktörlerin probit regresyon yöntemi aracılığıyla incelendiği ikinci bölümde açıklayıcı değişkenler makroekonomik, demografik ve kurumsal olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Makroekonomik gösterge değişkenlerin kullanıldığı modelde büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen değişkenlerden nispi gelir, brüt sermaye oluşumu, ticari açıklık artışı büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde artırırken, kamu borcu ve enflasyon belirsizliğindeki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde azaltmaktadır. Demografik yapıyı temsilen kullanılan değişkenlerden yaşlı bağımlılık oranı, cinsiyet oranı, ortalama toplam eğitim yılı değişkenleri ile büyüme yavaşlaması olasılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Demografik değişkenlerden kentsel nüfus ve ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artış ise büyüme yavaşlaması olasılığını anlamlı bir şekilde azaltmaktadır. Kurumsal yapıyı temsilen ise büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen altı değişkenden sadece “kanun ve düzen” değişkeninin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmıştır.

Çalışmanın öne çıkan bulgularından biri üst orta gelir grubunda büyüme yavaşlamasının ortaya çıktığı gelir düzeyidir. Eichengreen vd. (2011)'nin çalışmasında elde edilen bulgular büyüme yavaşlamasının ABD'ye göre nispi gelir seviyesinin %58'ine ulaştığında ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte bu sonucun elde edildiği analiz örneklemini sadece imalat sanayi istihdam verilerinin elde edilebildiği ve birçoğu gelişmiş olan ülkelere aittir. Analiz örneklemini tuzak potansiyelinin en yüksek olduğu üst orta gelir grubunda yer alan ülkelerin oluşturduğu bu çalışmada elde edilen bulgular ise büyüme yavaşlamasının nispi gelirin (ABD'ye göre) % 22 seviyesine ulaşmasıyla ortaya çıktığını göstermektedir. Orta gelir tuzağı yaklaşımı ilk kez ortaya atıldığında ABD'ye göre

nispi gelirin yaklaşık %20'si orta gelir tuzağı ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, gerçekleştirilen analizle literatürdeki hâkim görüşün ekonometrik bulgularla desteklenmiş olması orta gelir tuzağı literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda çalışmanın araştırmaya sorularından biri olan Eichengreen vd. (2011)'nin analiz örneğine gelişmiş ülkeleri dâhil etmesinin analiz sonuçlarına etkileri nelerdir?" sorusuna cevap niteliğindedir. Eichengreen vd. (2011)'nin büyüme yavaşlamasını sağlayan üçüncü koşula istinaden analiz örneğine gelişmiş ülkeleri dâhil etmesinin büyüme yavaşlamasının ortaya çıktığı gelir düzeyini etkilediği görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer sonuç ise ticari açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığına etkisidir. Eichengreen vd. (2011)'nin çalışmasında elde edilen bulgular ticari açıklıktaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığını gösterirken, bu çalışmada elde edilen bulgular üst orta gelirli ülkelerde tek başına ticari açıklıktaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığını göstermektedir. Bu ülkeler üretim yapıları gereği ihracat yapabilmek için hammadde ve ara malına ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir deyişle bu ülkelerdeki ihracat artışı ithalat artışını da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda ihraç edilen ürünler genel olarak katma değeri yüksek olmayan, görece emek-yoğun ürünlerdir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde ticari açıklık artışının büyüme yavaşlaması olasılığını artırması beklenebilir. Bununla birlikte üst orta gelirli ülkelerde dışa açıklığın büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin yönünün ihracat yapısına bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı arttıkça, dışa açıklıktaki artışın orta gelir tuzağı riskini azalttığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kurumsal kalite yönünden elde edilen bulguları, üst orta gelirli ülke grubunda kurumsal yapının tek başına büyüme yavaşlaması olasılığını açıklama noktasında yetersiz kaldığını göstermektedir. Kurumsal yapıyı temsilen büyüme yavaşlaması olasılığına etkisi incelenen altı değişkenden sadece kanun ve düzen değişkeninin büyüme yavaşlaması olasılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Literatür ve bu çalışmanın analiz bulgularından hareketle ülkelerin orta gelir tuzağını aşmaları veya orta gelir tuzağı riskinden kaçınmaları için uygulamaları gereken politikalar şu şekilde sıralanabilir:

Orta gelir tuzağını aşmak isteyen ülkelerin uygulaması gereken temel politikalarından biri düşük katma değerli üretim yapısından yüksek katma değerli üretim yapısına geçmeleridir. Girdiye dayalı büyümenin sonuna geldiği bu ülkelerde teknolojiye iyileşme toplam faktör verimliliğinde artışa yol açarak bu ülkelerin yüksek gelir sınıfına sıçramasını sağlayacaktır. Emek gücünün tarım sektöründen imalat sektörüne kaydırılması sonucu ortaya çıkan verimlilik artışından yararlanan ülke, ithal teknoloji ve ucuz emek gücü sayesinde hızlı bir şekilde orta gelir sınıfına yükselmektedir. Ancak orta gelir seviyesine ulaşılmasıyla ülkede reel ücretler de artmakta ve ülke ucuz iş gücünden kaynaklı rekabet gücünü kaybetmektedir. Diğer taraftan artık gelişmiş ülkelerle arasındaki seviye farkı daha az olduğundan teknoloji ithalatı daha sınırlıdır. Sonuç olarak orta gelir seviyesine yükselerek söz konusu avantajlarını kaybeden ülke orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Orta gelir tuzağını aşmak isteyen ülkelerin ucuz emek gücüne dayalı, düşük teknoloji ve katma değeri düşük bir üretim ve ihracat yapısından yüksek katma değerli ve ileri teknolojiye dayalı bir üretim ve ihracat yapısına geçiş yapması gerekmektedir. Bu teori/politika aynı zamanda bu çalışmada ulaşılan ampirik bulgularla da desteklenmektedir. Analiz bulguları orta gelir tuzağı potansiyelinin en yüksek olduğu üst gelir grubunda sermaye artışının orta gelir tuzağı riskini artırdığını ve ticari açıklığın ülke ekonomilerine olumlu etkisinin katma değeri yüksek ihracat yapısına bağlı olduğunu göstermektedir. Yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji ürün üretme noktasında Ar-Ge faaliyetleri çok kilit bir konumdadır. Dünya Bankası verilerine göre 2015 yılı itibarıyla üst orta gelirli ülke grubunda GSYİH içerisinde Ar-Ge harcamalarının payı %1,7 iken yüksek gelir grubunda ise %2,6'dır. Orta gelirli ülkelerde öncelikle milli gelirden Ar-Ge harcamalarına ayrılan pay artırılmalı ve bu artış sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel olmalıdır. Diğer taraftan söz konusu ülkelerde Ar-Ge faaliyetlerinin düşük teknoloji gerektiren alanlarda değil yüksek teknoloji gerektiren alanlarda yoğunlaşması gerekmektedir.

Orta gelirli ülkelerin katma değeri yüksek bir üretim yapısına geçmesi, yüksek teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerde rekabet gücü kazanabilmesinin yolu beşeri sermayelerini artırmalarından geçmektedir (Ohno, 2009; Aoki, 2011, Tho, 2013; Eichengreen vd., 2013; Dalgıç vd, 2014; Bayar, 2016). Orta gelir tuzağı olasılığını etkileyen faktörlerin ampirik açıdan incelendiği çalışmaların genelinde beşeri sermayedeki iyileşmenin orta gelir tuzağı riskini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Eichengreen vd., 2013; Dalgıç, 2014; Giap vd., 2016; Ünlü ve Yıldız, 2018b). Ucuz iş gücü yardımıyla düşük teknoloji ürünler üreterek uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanan ülkeler kolay bir şekilde düşük gelir sınıfından orta gelir sınıfına yükselmektedir. Bu ülkelerin düşük teknoloji ürün üretebilmesi için temel eğitim yeterli olabilmektedir. Ancak ülkelerin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra uluslararası piyasalarda tekrar rekabet gücü kazanabilmesi için yüksek teknoloji ürün üretmeleri zorunlu hale gelmektedir. Ülkeler ancak bu sayede uluslararası piyasalarda tekrar rekabet gücü elde edebilirler. Teknoloji üretebilen bir üretim yapısı ise yüksek nitelikli insan gücü sayesinde mümkündür. Temel eğitimin artık yeterli olmadığı bu ülkelerde orta ve yükseköğretime önem verilmelidir. Bu çalışmada ulaşılan ortalama toplam eğitim yılındaki artışın büyüme yavaşlaması olasılığını artırdığı, ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılındaki artışın ise büyüme yavaşlaması olasılığını azalttığı sonucu bu teoriyi/politikayı destekler niteliktedir. Bu noktada orta ve yükseköğretimdeki niceliksel gelişmenin orta gelir tuzağını aşmada tek başına yeterli olmadığını ve eğitimde niceliksel gelişmeyle paralel olarak niteliksel gelişmenin de sağlanması gerektiğini vurgulamak gerekmektedir.

Ülkelerin demografik yapıları orta gelir tuzağını aşmada kilit öneme sahip olan tasarruf, beşeri sermaye ve teknoloji düzeyini doğrudan etkilediğinden orta gelir tuzağı literatüründe demografik yapının önemi sıklıkla vurgulanmaktadır (Eichengreen , 2011; Eichengreen vd., 2011; Aiyar vd., 2013; Rudengren vd., 2014; Cook, 2014; Ha ve Lee, 2018; Mirjalili vd., 2018). Demografik yapı özelinde özellikle nüfusun yaş yapısına (bağımlılık oranı) dikkat çekilen çalışmalarda elde edilen bulgular bağımlılık oranındaki artışın orta gelir tuzağı riskini anlamlı bir şekilde artırdığını göstermektedir (Eichengreen vd. 2011; 2013, Aiyar vd. 2013; Jayasooriya, 2017; Lee, 2018). Üst orta gelirli ülkelerde demografik yapının orta büyüme yavaşlaması olasılığına etkisinin incelendiği bu çalışmada literatürle

paralel şekilde yaşı bağımlılık oranı artışının büyüme yavaşlaması riskini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Dünya Bankası verilerine göre üst orta gelirli ülkelerde çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı 2012 yılına kadar sürekli yükselmiş ve yaklaşık %71'e ulaşmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun artışıyla demografik fırsat penceresinin açıldığı bu ülkeler için söz konusu fırsatın iyi değerlendirilmesi uygulanacak eğitim ve istihdam politikalarına bağlıdır. Çalışma çağındaki nüfusun nitelikli bir eğitim alması ve katma değeri yüksek sektörlerde istihdam edilmesi durumunda demografik fırsat penceresi bu ülkelerin büyümelerine katkıda bulunacak, aksi takdirde ise işsizlik ve sosyal problemlere yol açacaktır.



KAYNAKÇA

- Abbas, Ali S., Nazim Belhocine, Asmaa ElGanainy ve Mark Horton (2010); “A *Historical Public Debt Database*,” <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/A-Historical-Public-Debt-Database-24332>, (Erişim Tarihi: 20.07.2016)
- Abu-Ghaida, Dina ve Stephan Klasen (2004); “The Costs of Missing the Millennium Development Goal on Gender Equity,” *World Development*, Cilt 32, Sayı 7, s. 1075-1107.
- Acaravcı, Ali ve İlhan Öztürk (2002); “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma,” *Review of Social, Economic & Business Studies*, Cilt 2, s. 197-206.
- Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson (2014); *Ulusların Düşüşü: Güç Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (Çev.: Faruk Rasim Velioglu), Doğan Kitap, İstanbul.
- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson (2005); “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth,” *Handbook of Economic Growth Volume 1A*, (Der.: Philippe Aghion ve Steven N. Durlauf), North Holland, Amsterdam, s. 385-472.
- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson ve Pierre Yared (2008); “Income and Democracy,” *The American Economic Review*, Cilt 98, Sayı 3, s. 808-842.
- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson ve Yunyong Thaicharoen (2003); “Institutional Causes, Macroeconomics Symptoms: Volatility, Crisis and Growth,” *Journal of Monetary Economics*, Cilt 50, Sayı 1, s. 49-123.
- Ackah, Charles ve Oliver Morrissey (2007); “Trade Liberalisation is Good for You If You are Rich,” CREDIT Research Paper, Sayı 07/01, s. 1-47.
- Agenor, Pierre-Richard (2017), “Caught in the Middle? The Economics of Middle-Income Traps,” *Journal of Economic Surveys*, Cilt 31, Sayı 3, s. 771-791.
- Agenor, Pierre-Richard, Otaviano Canuto (2015); “Middle-Income Growth Traps,” *Research in Economics*, Cilt 69, Sayı 4, s. 641-660.
- Agenor, Pierre-Richard, Otaviano Canuto ve Michael Jelenic (2012); “Avoiding Middle-Income Growth Traps,” *Economic Premise*, Sayı 98, s. 1-7.
- Aghion, Philippe ve Peter Howitt (2009); *The Economics of Growth*, The MIT Press, Massachusetts.
- Aiyar, Shekhar, Romain Duval, Damien Puy, Yiqun Wu ve Longmei Zhang (2013); “Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap,” *International Monetary Fund Working Paper*, Sayı 13/71, s. 1-63.

- Aizenman, Joshua, Barry Eichengreen ve Donghyun Park (2018); "Overcoming the Middle-Income Challenge," *Emerging Markets Finance and Trade*, Cilt 54, Sayı 6, s. 1205-1207.
- Akay Çağlayan, Ebru (2015); "Panel Nitel Tercih Modelleri," *Stata ile Panel Veri Modelleri*, (Der.: Selahattin Güriş), Der Yayınları, İstanbul, s. 175-190.
- Akçay, Selçuk (2002); "Corruption and Economic Growth: Across-National Study," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 1, s. 1-13.
- Alesina, Alberto, Sule Özler, Nouriel Roubini ve Phillip Swagel (1992); "Political Instability and Economic Growth," *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 4173, s. 1-49.
- Aldrich, John ve Forrest Nelson (1984); *Linear Probability, Logit, and Probit Models*, Sage Publications, Iowa.
- Alpar, Reha (2017); *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Andrianjaka, Riana R. ve Eric Rougier (2017), "What Difference Does It Make (When A Middle-Income Country Is Caught in The Trap)? An Evidence-Based Survey Analysis of the Determinants of Middle-Income Traps" *Working papers of GRETHA*, Sayı 16, s. 1-21.
- Angrist, Joshua D. ve Jörn-Steffen Pischke (2015); *Mastering Metrics*, Princeton University Press, New Jersey.
- Aoki, Masahiko (2011); "The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan," *Asian Development Bank Institute*, Sayı. 340, s. 1-32.
- Arias, Maria ve Yi Wen (2016); "Relative Income Traps," *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Cilt 98, Sayı 1, s. 41-60.
- Arslan, Ünal (2007); "Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Artan, Seyfettin (2008); "Türkiye'de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 113-138.
- Asafu-Adjaye, John (1999); "Exchange Rate Variability and Export Growth in Fiji," *Asia Pacific School of Economics and Management Working Papers*, Sayı 99-4, s. 1-13.
- Asteriou, Dimitrios ve Simon Price (2000); "Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence," *Scottish Journal of Political Economy*, Cilt 48, Sayı 4, s. 383-399.

- Ateş, Sanlı (1998); “Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bal, Harun, Neşe Algan, Müge Manga ve Esra Ballı (2016); “Orta Gelir Tuzağının Belirleyenleri: Türkiye Örneği,” *International Conference on Eurasian Economies*, s. 404-411.
- Baltagi, Badi (2005); *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, West Sussex.
- Barro, Robert J. (1994); “Democracy and Growth,” *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 4909, s. 1-30.
- Barro, Robert J. ve Xavier Sala-i Martin (2004); *Economic Growth*, The MIT Press, London.
- Barro, Robert J. (2016); “Economic Growth and Convergence, Applied Especially to China,” *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 21872, s. 1-23.
- Barro-Lee Educational Attainment Dataset (2016); <http://www.barrolee.com/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2016)
- Berber, Metin (2011); *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Berke, Burcu (2016); “Avrupa Birliği’nde Kamu Borç Stokunun Ekonomik Büyüme Etkisi: Panel Veri Analizi,” *Sosyoekonomi*, Cilt 24, Sayı 27, s. 121-137.
- Bloom, David E. ve Jeffrey G. Williamson (1998); “Demographic Transition and Economic Miracles in Emerging Asia,” *Oxford University Press*, Cilt 12, Sayı 3, s. 419-455.
- Bloom, David E., David Canning ve Jaypee Sevilla (2003); *The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, RAND, Santa Monica.
- Bloom, David E., David Canning, Günther Fink ve Jocelyn E. Finlay (2009); “Fertility, Female Labor Force Participation, and the Demographic Dividend,” *Journal of Economic Growth*, Cilt 14, Sayı 2, s. 79-101.
- Bloom, David E., David Canning ve Jaypee Sevilla (2001); “Economic Growth and the Demographic Transition,” *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 8685, s. 1-87.
- Bozkurt, Eda (2014); “Orta-Gelir Tuzağı: Türkiye ve Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Araştırma,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Bozkurt, Eda, Haktan Sevinç ve Erol Çakmak (2016); “Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi,” *Ege Akademik Bakış*, Cilt 16, Sayı 2, s. 379-394.
- Bulman, David, Maya Eden ve Ha Nguyen (2014); “Transitioning from Low-Income Growth to High-Income Growth: Is There a Middle Income Trap?,” *World Bank Policy Research Working Paper*, Sayı 7104, s. 1-36.
- Cai, Fang (2012); “Is There a “Middle-income Trap”? Theories, Experiences and Relevance to China,” *China and World Economy*, Cilt 20, Sayı 1, s. 49-61.
- Cai, Fang (2015); “How to Tackle the Slowdown of Potential Growth Rate in China?,” *China Finance and Economic Review*, Cilt 3, Sayı 2, s. 1-12.
- Cameron, A. Colin ve Pravin K. Trivedi (2009); *Microeconometrics Using Stata*, A Stata Press Publication, Texas
- Cass, David (1965); “Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation,” *Review of Economic Studies*, Cilt 32, Sayı 3, s. 233-240.
- Cecchetti, Stephen G., M. S. Mohanty ve Fabrizio Zampolli (2011); “The Real Effects of Debt,” *BIS Working Papers*, Sayı 352, s. 1-33.
- Cherif, Reda ve Fuad Hasanov (2015); “The Leap of the Tiger: How Malaysia Can Escape the Middle-Income Trap,” *International Monetary Fund Working Paper*, Sayı 15/131, s. 1-25.
- Cook, Damon J. (2014); “Will China be Caught in the Middle-Income Trap? The Economic Path of South Korea and Malaysia may Help Provide the Answer,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California.
- Cramer, Jan Salomon (1999); “Predictive Performance of the Binary Logit Model in Unbalanced Samples,” *Journal of the Royal Statistical Society*, Cilt 48, Sayı 1, s. 85-94.
- Dabus, Carlos, Fernando Tohme ve M. Angeles Caraballo (2016); “A Middle Income Trap in a Small Open Economy: Modeling the Argentinean Case,” *Economic Modeling*, Cilt 53, s. 436-444.
- Dalgıç, Başak, Pelin Varol İyidoğan ve Eda Balıkçioğlu (2014); “Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Hangi Faktörler?,” *Maliye Dergisi*, Sayı 167, s. 116-125.
- Gujarati, Damodar N. (1995); *Basic Econometrics*, McGraw-Hill, Boston.
- Dewitte, Ruben (2014); *Middle Income Trap an Export Sophistication: Assessment and Economic Policy Implications*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Universiteit Gent, Gent.
- Dingemans, Alfonso (2016); “Trying to Stay ahead of the Curve in Chile’s Economic Development: Exploring A Way out of the Middle-Income Trap through Pragmatic Export Development,” *Development Policy Review*, Cilt 34, Sayı 5, s. 643-669.

- Domar, Evsey D. (1946); "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment," *Econometrica*, Cilt 14, Sayı 2, s. 137-147.
- Dowrick, Steve ve Jane Golley (2004); "Trade Openess and Growth: Who Benefits," *Oxford Review of Economic Policy*, Cilt 20, Sayı 1, s. 38-56.
- Egawa, Akio (2013); "Will Income Inequality Cause a Middle-Income Trap in Asia," *Bruegel Working Paper*, s. 1-26.
- Eğilmez, Mahfi (2012); "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye," <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 10.12.2017)
- Eichengreen, Barry, Donghyun Park ve Kwanho Shin (2011); "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China," *The National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 16919.
- Eichengreen, Barry, Donghyun Park ve Kwanho Shin (2013); "Growth Slowdown Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap," *The National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 18673.
- Eichengreen, Barry, Donghyun Park ve Kwanho Shin (2017); "The Landscape of Economic Growth: Do Middle-Income Countries Differ?," *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, Sayı 517, s. 1-31.
- Engel, Jakob ve Daria Taglioni (2017); "The Middle-Income Trap and Upgrading Along Global Value Chains," *Global Value Chain Development Report*, s.119-139.
- Estrada, Gemma, Xuehui Han, Donghyun Park ve Shu Tian (2017); "Asia's Middle-Income Challenge: An Overview," *Asian Development Bank Working Paper Series*, Sayı 525, s. 1-20.
- Estralla, Arturo (1998); "A New Measure of Fit for Equations with Dichotomous Dependent Variables," *Journal of Business & Economic Statistics*, Cilt 16, Sayı 2, s. 198-205.
- Felipe, Jesus, Arnelyn Abdon ve Utsav Kumar (2012); "Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?," *Levy Economics Institute*, Sayı 715, s. 429-453.
- Felipe, Jesus, Utsav Kumar ve Reynold Galope (2017); "Middle-Income Transitions: Trap or Myth?," *Journal of the Asia Pacific Economy*, Cilt 22, Sayı 3, s. 293-301.
- Feng, Yingjie ve Yang Yao (2015); "The Middle-Income Trap and China's Growth Prospects," *Deepening Reform for Chins's Long Term Growth and Development*, (Der. : Ligang Song, Ross Garnaou, Cai Fang), Australian National University Press, Canberra, s. 133-158.

- Fountas, Stilianos, Menelaos Karanasos ve Jinki Kim (2002); "Inflation and Output Growth Uncertainty and Their Relationship with Inflation and Output Growth," *Economics Letters*, Cilt 45, Sayı 3, s. 293-301.
- Foxley, Alejandro ve Fernando Sosso (2011); "Making the Transition: From Middle-Income to Advanced Economies," *The Carnegie Papers*, s. 1-35.
- Friedman, Milton (1977); "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment," *The Journal of Political Economy*, Cilt 85, Sayı 3, s. 451-472.
- Fryer, David ve Nicolette Cattaneo (2014); "Structural Change, Productivity and the Middle-Income Trap: South Africa in Comparative Perspective," *BRICS Academic Forum*, s. 1-15.
- Garrett, Geoffrey (2004); "Globalization's Missing Middle," *Foreign Affairs*, Cilt 83, Sayı 6, s. 84-96.
- Giap, Tan Kee, Lian Xiao ve Xie Teleixi (2016); "Growth Slowdown Analysis for Greater China Economies," *Journal of Economics and Development Studies*, Cilt 4, Sayı 2, s. 129-144.
- Giap, Tan Kee, Luu Nguyen Trieu Duong ve Lian Xiao (2017); "Empirical Analysis of Growth Slowdown in ASEAN," *The Journal of Developing Areas*, Cilt 51, Sayı 3, s. 363-376.
- Gill, Indermit S. ve Homi Kharas (2007); *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank, Washington DC.
- Gill, Indermit S. ve Homi Kharas (2015); "The Middle-Income Trap Turns Ten," *World Bank Policy Research Working Paper*, Sayı 7403, s. 1-27.
- Glawe, Linda ve Helmut Wagner (2016); "The Middle-Income Trap: Definitions, Theories and Countries Concerned-A Literature Survey," *Comparative Economic Studies*, Cilt 58, Sayı 4, s. 507-538.
- Glawe, Linda ve Helmut Wagner (2017a); "The People's Republic of China in the Middle-Income Trap?," *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 749, s. 1-40.
- Glawe, Linda ve Helmut Wagner (2017b); "The Deep Determinants at More Subtle Stages of Development-The Example of the Middle-Income Trap Phenomenon," *SSRN Electronic Journal*, s. 1-56.
- Gong, Gang (2016), "Two Stages of Economic Development," *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 628, s. 1-40.
- Greene, H. William (2001a); "Estimating Econometric Models with Fixed Effects," *New York University, Leonard N. Stern School Finance Department Working Paper Series*, s. 1-14.

- Greene, H. William (2001b); "Fixed and Random Effects in Nonlinear Models," *New York University, Leonard N. Stern School Finance Department Working Paper Series*, s. 1-48.
- Greene, H. William (2003); *Econometric Analysis*, Prentice Hall, New Jersey.
- Greene, H. William (2004); "The Behaviour of the Maximum Likelihood Estimator of Limited Dependent Variable Models in the Presence of Fixed Effects," *The Econometrics Journal*, Cilt 7, Sayı 1, s. 98-119.
- Gürak, Hasan (2006); *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ha, Joonkyung ve Sang-Hyop Lee (2018); "Population Aging and the Possibility of a Middle-Income Trap in Asia," *Emerging Markets Finance and Trade*, Cilt 54, Sayı 6, s. 1225-1238.
- Hall, Robert E. Ve Charles I. Jones (1999); "Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?," *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 114, Sayı 2, s. 83-116.
- Harrison, Any (1996); "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis for Developing Countries," *Journal of Development Economics*, Cilt 48, Sayı 2, s. 419-447.
- Harrod, Roy Forbes (1939); "An Essay in Dynamic Theory," *The Economic Journal*, Cilt 49, Sayı 193, s. 14-33.
- Hartwell, Christopher A. (2018); "Old Wine and New Bottles: A Critical Appraisal of the Middle-Income Trap in BRICS Countries," *Russian Journal of Economics*, Cilt 4, Sayı 2, s. 133-154.
- Hausmann, Ricardo, Lant Pritchett ve Dani Rodrik (2004); "Growth Accelerations," *The National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 10566, s. 1-30.
- Hicks, John ve Claire Harvey (2018); "The Lewis Turning Point in China and its Implication for the Emergence of a Middle Income Trap: Evidence from Provincial Data," *Proceedings of International Academic Conferences*.
- Higgins, Matthew (1998); "Demography, National Savings, and International Capital Flows," *International Economic Review*, Cilt 39, Sayı 2, s. 343-369.
- Hoddou, Abdenour ve Ji Young Jang (2018); "Convergence or Divergence: Middle Income Trap of China," *Journal of China Studies*, Cilt 21, Sayı 2, s. 165-176.
- Holland, A. Steven (1995); "Inflation and Uncertainty: Test for Temporal Ordering," *Journal of Money, Credit and Banking*, Cilt 27, Sayı 3, s. 827-837.
- Hoşgör, Şeref ve Aysıt Tansel (2010); "2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar," *TÜSİAD Yayınları*, Sayı. 2010/11/505.

- Howell, Llewellyn (2014); "International Country Risk Guide Methodology," *The PRS Group*, 1-17.
- ICRG (2014); <https://epub.prsgroup.com/prepared-icrg-datasets>, (Erişim Tarihi: 15.09.2016)
- Im, Fernando Gabriel ve David Rosenblatt (2013); "Middle-Income Traps: A Conceptual and Empirical Survey," *World Bank Policy Research Working Paper*, Sayı 6594, s. 1-38.
- Islam, Nazrul (2013); "Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country Can China Become?," *United Nations ve International Center for the Study of East Asian Development*, Cilt 2013-20, s. 1-26.
- Islam, Nazrul (2015); "Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?," *DESA Working Paper*, Sayı 142, s.1-25.
- Ito, Takatoshi (2017); "Growth Convergence and the Middle-Income Trap," *Asian Development Review*, Cilt 434, Sayı 1, s. 1-27.
- Jankowska, Anna, Arne Nagengast ve Jose Ramon Perea (2012); "The Product Space and The Middle-Income Trap: Comparing Asian and Latin American Experiences," *OECD Development Centre*, Sayı 311, s. 1-70.
- Jayasooriya, Sujith (2017). "Growth Slowdowns, Middle-Income Trap, and Demographic Profile in South Asia," *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 736, s. 1-18.
- Jha, Raghendra ve Tu Dang (2012); "Inflation Variability and the Relationship between Inflation and Growth," *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, Cilt 5, Sayı 1, s. 3-17.
- Jitsuchon, Somchai (2012); "Thailand in a Middle-Income Trap," *TDRİ Quarterly Review*, Cilt 27, Sayı 2, s. 13-20.
- Xue, Jun (2014); "Re-Thinking of Middle Income Trap: Sources of Economic Growth," *Economic Growth and the Middle Income Trap*, (Der.: Jun Xue), Ngasaki University's Academic Output Site s. 11-39.
- Kanchoochat, Veerayooth (2014); "The Middle-Income Trap Debate: Taking Stock, Looking Ahead," *National Graduate Institute for Policy Studies*, Sayı 633, s. 1-19.
- Karaş, Göksel (2017); "Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı," *International Journal of Public Finance*, Cilt 2, Sayı 2, s. 245-263.
- Kay, Richard ve Sarah Little (1986); "Assesing the Fit of the Logistic Model: A Case Study of Children with the Haemolytic Uraemic Syndrome," *Journal of the Royal Statistical Society*, Cilt 35, Sayı 1, s. 16-30.

- Kharas, Homi ve Harinder Kohli (2011); "What Is the Middle Income Trap, Why do Countries Fall into it, and How Can It Be Avoided?," *Global Journal of Emerging Market Economies*, Cilt 3, Sayı 3, s. 281-289.
- Kim, Dong-Hyeon (2011); "Trade, Growth and Income," *The Journal of International Trade & Economic Development*, Cilt 20, Sayı 5, s. 677-709.
- Kim, Dong-Hyeon, Shu-Chin Lin ve Yu-Bo Suen (2011); "Nonlinearity between Trade Openness and Economic Development," *Review of Development Economics*, Cilt 15, Sayı 2, s. 279-292.
- Klein, Michael W. (1990); "Sectoral Effects of Exchange Rate Volatility on United States Exports," *Journal of International Money and Finance*, Cilt 9, Sayı 3, s. 299-308.
- Koçak, Emrah ve Ümit Bulut (2014); "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama," *Maliye Dergisi*, Sayı 167, s. 1-21.
- Koopmans, Tjalling C. (1965); *On the Concept of Optimal Economic Growth, The Econometric Approach To Development Planning*, North Holland, Amsterdam.
- Kumagai, Sataru (2014); "The Middle-income Trap from the Viewpoint of Trade Structures," *Institute of Developing Economies Discussion Paper*, Sayı 482, s. 1-28.
- Kumar, Manmohan S. ve Jaejoon Woo (2010); "Public Debt and Growth," *International Monetary Fund Working Paper*, Sayı 174, s. 1-46.
- Lee, Cassey ve Dionisius Narjoko (2015); "Escaping the Middle-Income Trap in Southeast Asia: Micro Evidence on Innovation, Productivity, and Globalization," *Asian Economic Policy Review*, Cilt 10, Sayı 1, s.124-145.
- Lee, Jong-Wha (2018); "Convergence Success and the Middle-Income Trap," *European Bank for Reconstruction and Development*, s. 1-47.
- Li, Xiangming (2004); "Trade Liberalization and Real Exchange Rate Movement," *Palgrave Macmillan Journals*, Cilt 51, Sayı 3, s.553-584.
- Lin, Justin Yifu ve Volker Treichel (2012); "Learning from China's Rise to Escape the Middle-Income Trap: A New Structural Economics Approach to Latin America," *World Bank Policy Research Working Paper*, Sayı 6165, s. 1-61.
- Lucas, Robert E. (1988); "On the Mechanics of Economic Development," *Journal of Monetary Economics*, Cilt 22, Sayı 2, s. 3-42.
- Maddala, Gangadharrao Soundalyarao (1987); "Limited Dependent Variable Models Using Panel Data," *The Journal of Human Resources*, Cilt 22, Sayı 3, s.307-338.

- Manga, Müge (2018); “*Ekonomik Büyüme, Sanayileşme ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi: İnovasyon Temelli Çıkış Stratejileri Üzerine Ampirik Analizler,*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Mankiw, Gregory, David Romer ve David Weil (1992); “A Contribution to the Empirics of Economic Growth,” *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 107, Sayı 2, s. 407-437.
- Mason, Andrew (2003); “Population Change and Economic Development: What Have We Learned from East Asia Experience?,” *Applied Population and Policy*, Cilt 1, Sayı 1, s. 3-14.
- Mauro, Paolo (1995); “Corruption and Growth,” *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 110, Sayı 3, s. 681-713.
- McFadden, Daniel (1974); “The Measurement of Urban Travel Demand,” *Journal of Public Economics*, Cilt 3, Sayı 4, s. 303-328.
- McKenzie, Michael D. ve Robert D. Brooks (1997); “The Impact of Exchange Rate Volatility on German-US Trade Flows,” *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, Cilt 7, Sayı 1, s. 73-87.
- Mirjalili, Seyyed Hossein, Amin Mohseni Cheraghlou ve Hossein Sa’adat (2018); “Avoiding Middle-Income Trap in Muslim Majority Countries: The Effect of Total Factor Productivity, Human Capital, and Age Dependency Ratio,” *International Journal of Business and Development Studies*, Cilt 10, Sayı 1, s. 5-21.
- Molvik, Eivind (2013); “*Developmental Challenges in China,*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aarhus University Business and Social Science, Aarhus.
- Nagelkerke, N.J.D. (1991); “A Note on General Definition of the Coefficient of Determination,” *Biometrika*, Cilt 78, Sayı 3, s. 691-692.
- Narayan, Kumar Paresh ve Russell Smyth (2006); “Democracy and Economic Growth in China: Evidence from Cointegration and Causality Testing,” *Review of Applied Economics*, Cilt 2, Sayı 1, s. 81-98.
- Nguyen, Ha Minh ve Le Dang Nguyen (2018), “The Relationship between Urbanization and Economic Growth: An Empirical Study on ASEAN Countries,” *International Journal of Social Economics*, Cilt 45, Sayı 2, s. 316-339.
- Nielsen, Lynge (2011); “Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done,” *International Monetary Fund Working Paper*, Sayı 11/31, s.1-45.
- North, Douglass C. (2010); *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev.: G. Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Ohno, Kenichi (2009), "The Middle Income Trap Implications for Industrialization Strategies in East Asia and Africa," *Grips Development Forum*.
- Öz, Damla (2018); (2018); "Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerine Etkisi," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Özer, Hüseyin (2004); *Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Park, Cyn-Young ve Rogelio Mercado (2017); "Economic Convergence, Capital Accumulation, and Income Traps: Empirical Evidence," *Trinity Economic Papers*, Sayı 1117, s. 1-30.
- Pattillo, Catherine, Helene Poirson ve Luca Ricci (2004); "What are the Channels Through Which External Debts Affects Growth?," *International Monetary Fund Working Paper*, Sayı, 15, s. 1-33.
- Paus, Eva (2014); "Latin America and the Middle-Income Trap," *ECLAC Financing for Development Series*, Sayı 250, s. 1-57.
- Paus, Eva (2017); "Escaping the Middle-Income Trap: Innovate or Perish," *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 685, s. 1-31.
- Penn World Table 7.1. (2012); <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/pwt-releases/pwt-7.1>, (Erişim Tarihi: 15.07.2016)
- Pruchnik, Kamil ve Jakub Zowczak (2017); "Middle-Income Trap: Review of the Conceptual Framework," *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 760, s. 1-35.
- Ramsey, Frank P. (1928); "A Mathematical Theory of Saving," *The Economic Journal*, Cilt 38, Sayı 152, s. 543-559.
- Reinhart, Carmen M. Ve Kenneth S. Rogoff (2010); "Growth in a Time Debt," *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Sayı 15639, s. 1-25.
- Reyes, Giovanni (2001); "Four Main Theories of Development: Modernization, Dependency, World-Systems, and Globalization", *University of Pittsburgh Graduate School of Public and International Affairs*.
- Robertson, Peter E. ve Longfeng Ye (2013); "On the Existence of a Middle Income Trap," *The University of Western Australia Discussion Paper*, Sayı 13/12, s. 1-22.
- Rodrik, Dani (1999); *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev.: Neşenur Domaniç), Efil Yayınevi, Ankara.
- Romer, Paul M. (1986); "Increasing Returns and Long-Run Growth," *The Journal of Political Economy*, Cilt 94, Sayı 5, s. 1002-1037.

- Rosado, Joel Alejandro ve Maria Isabel Alvarado Sanchez (2017); "From Population Age Structure and Saving Rate to Economic Growth: Evidence from Ecuador," *International Journal of Economics and Financial Issues*, Cilt 7, Sayı 3, s. 352-361.
- Rudengren Jan, Lars Rylander ve Claudia Rives Casanova (2014); "It's Democracy Stupid: Reappraising the Middle-Income Trap," *Institute for Security & Development Policy*, s.1-31.
- Saatcioğlu, Cem ve Orhan Karaca (2004); "Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği," *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 183-195.
- Sarıbaş, Hakan (2016); "Ana Akım Büyüme Modeli ve Yakınsama Hipotezlerinin Analizi: Panel Veri Yaklaşımı," *Sosyoekonomi*, Cilt 24, Sayı 30, s. 169-186.
- Solow, Robert M. (1956); "A Contribution to the Theory of Economic Growth," *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 70, Sayı 1, s. 65-94.
- Soreg, Krisztina (2017); "Theoretical Approaches of Income Traps," *Scientia Iuventa*, s. 401-411.
- Soreg, Krisztina (2018); "Long-term Growth Dynamics of Emerging Economies in Light of Janossy's Trendline Theory," *International Journal of Social Sciences*, Cilt 4, Sayı 1, s. 571-590.
- Sorensen, Peter Birch ve Han Jorgen Whitta-Jacobsen (2005); *Introducing Advanced Macroeconomics*, McGraw-Hill Education, Berkshire.
- Spence, Michael (2011); *The Next Convergence*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Swan, Trewor W. (1956); "Economic Growth and Capital Accumulation," *The Economic Record*, Cilt 32, Sayı 2, s. 334-361.
- Tansel, Aysıt (2012); 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış, *TÜSİAD Yayınları*, Sayı. 2012/11/536
- Tarı, Recep ve Durmuş Çağrı Yıldırım (2009); "Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama," *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 2009, Sayı 2, s. 95-105.
- Tho, Tran Van (2013); "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations," *VNU Journal of Economics and Business*, Cilt 29, Sayı 2, s. 107-128.
- Tıraşlıoğlu, Muhammed ve Fatih Karasaç (2018); "Orta Gelir Tuzağı: Yapısal Kırılmalar Altında E7 Ülkeleri İçin Ampirik Bir İnceleme," *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s. 337-361.
- Tiftikçigil Yavuz, Burcu, Burak Güriş ve Yaşar Serhat Yaşgöl (2018); "Does Middle Income Trap Exist?: Evidence from Emerging Economies: E7

- Countries for 1969-2015,” *Revista Galega de Economía*, Cilt 27, Sayı 1, s. 145-162.
- Todaro, Michael P. Ve Stephen C. Smith (2014); *Economic Development (12th Edition)*, Pearson, New Jersey.
- Tuğcu, Can Tansel (2015); How to Escape the Middle Income Trap: International Evidence from a Binary Dependent Variable Model,” *Theoretical and Applied Economics*, Cilt 22, Sayı 1, s. 49-56.
- United Nations Statistics Division (2016); <https://unstats.un.org/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2016)
- Ünlü, Fatma ve Rıfat Yıldız (2018a); “Orta Gelir Tuzağının Belirlenmesi: Ekonometrik Analiz,” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 1-20.
- Ünlü, Fatma ve Rıfat Yıldız (2018b); “Orta Gelir Tuzağının Belirleyicileri: Diskriminant Analizi,” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, s. 45-64.
- Ünsal, Erdal M. (2007); *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Wagner, Helmut (2015); “Structural Change and Mid-Income Trap- Under Which Conditions Can China Succeed in Moving Towards Higher Income Status?,” *The European Journal of Comparative Economics*, Cilt 12, Sayı 2, s. 165-188.
- Wagner, Helmut (2018); “Structural Change, Rebalancing, and the Middle-Income Trap in China,” *BOFIT Policy Brief*, Sayı 6, s. 1-24.
- Wang, Chen ve Jiajun Lan (2017); Inequality, Aging and the Middle Income Trap,” *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, Sayı 785, s.1-19.
- Woo, Wing Thye (2012); “China Meets the Middle-income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-up,” *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Cilt 10, Sayı 4, s. 313-336.
- Wooldridge, Jeffrey (2014); *Introduction to Economics*, Cengage Learning, Boston.
- World Bank (2013); *China 2030: Building a Modern Harmonious, and Creative Society*, World Bank, Washington DC.
- World Bank Development Indicators (2016); <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, (Erişim tarihi: 09.10.2016)
- Wu, Yanrui (2014); “Productivity, Economic Growth and the Middle Income Traps: Implications for China,” *Frontiers of Economics in China*, Cilt 9, Sayı 3, s. 460-483.

- Xu, Zhiwei (2016). "Lecture Notes 1: Solow Growth Model," <http://mis.acem.sjtu.edu.cn/ueditor/jsp/upload/file/20160221/1455993278579012666.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2016).
- Yao, Zhizhong (2015); "How Can China Avoid the Middle Income Trap?," *China & World Economy*, Cilt 23, Sayı 5, s. 26-42.
- Yatchew, Adonis ve Zvi Griliches (1985); "Specification Error in Probit Models," *The Review of Economics and Statistics*, Cilt 67, Sayı 1, s. 134-139.
- Yeldan, Erinç, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Mehmet Emin Özsan (2012); "Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye? Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz," *Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu*, Cilt 1, s. 1-163.
- Yılmaz, Gökhan (2014); "Turkish Middle Income Trap and Less Skilled Human Capital," *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Working Paper*, Sayı 14/30, s. 1-30.
- Yılmaz, Gökhan (2016); "Essays on the Middle Income Trap with Special Emphasis on Turkey," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zampelis, Gregory (2015); *Growth Slowdowns and Middle Income Trap: An Empirical Study on Latin American Countries*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erasmus Universiteit, Rotterdam.
- Zhu, Andong ve Wanhuan Cai (2012); "The Lewis Turning Point in China and its Impacts on the World Economy," *AUGUR Working Paper*, s. 1-41.
- Zhuang, Juzhong, Paul Vanderberg ve Yiping Huang (2012); "Growing Beyond the Low-Cost Advantage: How to People's Republic of China Can Avoid the Middle-Income Trap," *Asian Development Bank*, s. 1-74.

EKLER

Ek 1. Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yıllar

Ülke	Yıl	Kişi Başı GSYİH	Yavaşlama Öncesi Büyüme (t-7 yılından t yılına)	Yavaşlama Sonrası Büyüme (t yılından t+7 yılına)	Büyüme Farkı
Arjantin	1997	5130	4.7%	-1.0%	-5.7%
	1998	5267	3.8%	-0.3%	-4.2%
	2008	6120	3.9%	0.5%	-3.4%
Arnavutluk	2007	3002	6.2%	3.6%	-2.6%
	2008	3273	6.4%	2.7%	-3.6%
Belize	1990	2759	4.5%	1.4%	-3.1%
	1991	2777	4.7%	1.2%	-3.5%
	1992	2896	5.6%	1.3%	-4.3%
	1993	3031	6.0%	1.9%	-4.1%
	1994	3043	4.9%	2.1%	-2.8%
	1995	3089	4.2%	2.2%	-2.0%
	2004	3919	3.7%	0.0%	-3.7%
	2005	3933	3.7%	0.1%	-3.6%
Botsvana	1989	3595	9.4%	2.3%	-7.0%
	1990	3740	8.8%	2.6%	-6.2%
	1991	3904	8.1%	1.8%	-6.3%
	1992	3910	7.3%	2.8%	-4.5%
	1993	3879	6.6%	3.0%	-3.6%
	1994	3918	6.1%	2.7%	-3.4%
	1995	4095	5.5%	2.7%	-2.8%
	2008	6291	4.1%	1.3%	-2.8%
Bulgaristan	1987	3214	3.7%	-1.8%	-5.5%
	1988	3575	4.5%	-2.8%	-7.3%
	1989	3473	3.8%	-3.7%	-7.5%
	2006	4175	6.5%	2.4%	-4.1%
	2007	4529	6.8%	1.5%	-5.3%
	2008	4820	7.0%	1.2%	-5.8%
Çin	2008	2457	9.9%	7.6%	-2.3%
Dominik Cumhuriyeti	1998	3192	4.8%	2.7%	-2.1%
Dominika	1987	3469	6.1%	2.9%	-3.3%
	1988	3803	5.8%	1.8%	-4.0%
	1989	3813	5.3%	2.3%	-2.9%
	1990	4033	5.6%	2.0%	-3.6%
	1991	4110	5.0%	2.2%	-2.8%
	1992	4215	5.1%	2.0%	-3.0%

Ek 1 (devam): Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yıllar

Ekvator Ginesi*	1999	4742	19.8%	15.4%	-4.5%
	2000	5186	20.3%	15.7%	-4.7%
	2001	8415	26.5%	10.7%	-15.8%
	2002	9780	27.5%	8.3%	-19.2%
	2003	10748	25.1%	5.2%	-19.9%
	2004	12906	18.6%	3.0%	-15.6%
	2005	13613	17.6%	3.0%	-14.6%
	2006	13893	15.4%	1.7%	-13.7%
	2007	15534	15.7%	-0.4%	-16.1%
	2008	17754	10.7%	-3.9%	-14.5%
Grenada	1988	3581	4.9%	1.8%	-3.0%
	1989	3845	5.6%	1.4%	-4.2%
	1990	4069	6.4%	1.2%	-5.2%
	1991	4155	6.4%	2.5%	-3.9%
	2002	5569	4.5%	2.1%	-2.4%
	2003	6081	5.2%	0.7%	-4.5%
	2004	6024	4.4%	0.9%	-3.5%
	2005	6804	4.6%	-1.1%	-5.6%
	2008	6932	3.6%	0.0%	-3.6%
Guyana	1996	1640	5.5%	0.9%	-4.5%
	1997	1734	6.6%	0.6%	-6.0%
	1998	1696	5.4%	0.6%	-4.8%
	1999	1740	4.7%	1.0%	-3.7%
Irak*	1998	1336	15.2%	0.1%	-15.1%
	1999	1524	14.2%	-0.8%	-15.0%
	2000	1500	8.7%	-0.7%	-9.5%
	2001	1491	9.8%	-0.1%	-9.9%
	2002	1350	11.7%	1.7%	-9.9%
İran*	2006	3277	4.1%	0.7%	-3.5%
	2007	3536	4.6%	0.0%	-4.6%
	2008	3528	4.5%	-0.1%	-4.6%
Jamaika	1992	4142	4.3%	-0.5%	-4.8%
	1993	4186	4.3%	-0.6%	-5.0%
Küba	1987	3704	4.9%	-6.2%	-11.1%
	2006	4238	5.7%	3.2%	-2.5%
	2007	4543	5.9%	2.4%	-3.6%
	2008	4727	6.1%	2.4%	-3.7%
Libya*	2007	8470	3.6%	-14.5%	-18.1%
	2008	9543	5.4%	-17.8%	-23.3%
Lübnan	1987	6578	5.7%	-3.5%	-9.1%
	1996	5593	10.3%	-0.9%	-11.2%
	1997	5427	6.7%	0.0%	-6.7%

Ek 1 (devam): Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yıllar

Maldivler	1989	1652	8.8%	5.4%	-3.4%
	1990	1864	8.9%	5.0%	-3.9%
	2004	4064	6.2%	4.1%	-2.0%
	2007	4688	6.0%	3.2%	-2.9%
	2008	5191	7.3%	1.9%	-5.4%
Malezya	1993	3813	5.5%	3.5%	-2.1%
	1994	4061	6.1%	2.3%	-3.8%
	1995	4348	6.3%	1.8%	-4.5%
	1996	4662	6.4%	1.4%	-5.1%
	1997	4878	6.3%	1.4%	-4.9%
Mauritius	1990	3141	6.1%	3.6%	-2.5%
	1991	3232	6.0%	3.9%	-2.1%
	1992	3387	5.8%	3.5%	-2.3%
Romanya	2006	5080	6.2%	2.7%	-3.5%
	2007	5487	6.8%	2.1%	-4.7%
	2008	6020	7.3%	1.4%	-5.9%
Saint Lucia	1988	4589	6.1%	1.6%	-4.5%
	1989	4839	6.6%	1.6%	-5.0%
	1990	4902	6.2%	1.2%	-5.0%
	1991	4861	5.4%	2.0%	-3.4%
	1992	5150	5.4%	1.3%	-4.1%
Saint Vincent ve Grenadinler	2003	4761	3.8%	1.8%	-2.1%
	2004	4950	3.9%	1.2%	-2.7%
	2005	5064	3.6%	1.0%	-2.6%
	2006	5446	4.3%	0.2%	-4.0%
	2007	5570	4.4%	0.1%	-4.3%
	2008	5703	4.5%	0.0%	-4.5%
Samoa	2002	2122	4.0%	1.6%	-2.4%
	2003	2228	3.7%	1.4%	-2.3%
	2004	2312	4.2%	1.3%	-2.9%
	2005	2414	4.5%	0.2%	-4.3%
	2006	2412	4.1%	0.2%	-3.9%
	2007	2545	4.0%	-0.4%	-4.4%
Surinam	2007	4866	4.4%	2.4%	-2.1%
	2008	5011	4.4%	1.4%	-2.9%
Tayland	1991	1761	7.2%	3.0%	-4.2%
	1992	1906	7.9%	2.3%	-5.6%
	1993	2055	8.5%	1.7%	-6.8%
	1994	2202	8.4%	1.0%	-7.4%
	1995	2359	7.9%	0.8%	-7.1%
	1996	2467	7.1%	1.0%	-6.2%
	1997	2373	5.2%	2.3%	-3.0%
Tonga	1987	2061	6.3%	0.7%	-5.6%
	1988	2016	4.2%	1.6%	-2.6%

Ek 1 (devam): Büyüme Yavaşlaması Gerçekleşen Yıllar

Tuvalu	1989	1387	7.7%	2.8%	-4.9%
	1990	1590	8.6%	1.6%	-7.1%
	1991	1638	8.2%	3.7%	-4.6%
	1992	1675	9.0%	3.2%	-5.8%
	1993	1736	6.8%	4.4%	-2.3%
	1994	1906	6.6%	3.8%	-2.7%
	1998	2119	3.7%	0.9%	-2.8%
	2000	2368	4.4%	0.4%	-4.1%
	2001	2495	3.8%	0.7%	-3.2%
	2002	2509	4.7%	-0.1%	-4.8%
	2003	2412	5.1%	0.1%	-5.0%
2004	2362	4.1%	1.5%	-2.6%	
Türkiye	2008	7733	4.4%	2.0%	-2.4%

*Petrol ihraç eden ülkeler

Ek 2: Diagnostik Test Sonuçları

a) Makroekonomik Yapı

Model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Vif				1,00	1,05	1,02	1,09	1,09
Wooldridge (prob)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
LM (prob)	0,151	0,208	0,067	0,332	0,033	0,616	0,491	0,644

b) Demografik Yapı

Model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Vif	1,30	1,61	1,37	1,35	2,19
Wooldridge (prob)	0,846	0,698	0,930	0,718	...
LM (prob)	0,412	0,076	0,533	0,507	0,2253

c) Kurumsal Yapı

Model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Vif	1,05	1,02	1,01	1,12	1,04	1,00
Wooldridge (prob)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
LM (prob)	0,000	0,247	0,276	0,028	0,634	0,201

d) Geniş Model

Model	(1)
Vif	2,13
Wooldridge (prob)	0,000
LM (prob)	0,511

Ek 3: Veri Seti Kaynağı

Değişken	Kaynak
Kişi başı gelir	UNSTAT
Brüt Sermaye Oluşumu (% GSYİH)	WDI
Ticari açıklık (% GSYİH)	PWT 7.1
Kamu borcu (% GSYİH)	Abbas vd. (2010)
Enflasyon	WDI
Döviz kuru	WDI
Yüksek teknoloji ürün ihracatı	WDI
Ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı	Barro-Lee (2016)
Ortalama toplam eğitim yılı	Barro-Lee (2016)
Cinsiyet oranı	WDI
Kentsel nüfus (% toplam nüfus)	WDI
Yaşlı bağımlılık oranı	WDI
Genç bağımlılık oranı	WDI
Doğurganlık oranı	WDI
Nüfus yoğunluğu	WDI
Bürokratik Kalite	ICRG (2014)
Yolsuzluk	ICRG (2014)
Yatırım profili	ICRG (2014)
Demokratik hesap verilebilirlik	ICRG (2014)
Askeriyenin siyasete etkisi	ICRG (2014)
Kanun ve düzen	ICRG (2014)

ÖZGEÇMİŞ

Uğur URSAVAŞ, 1986 yılında Ankara’da doğmuştur. 2011 yılında Çankaya Üniversitesi İktisat Bölümünden mezun olmuştur. 2012 yılından bu yana Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Alanında uluslararası bildirileri, makaleleri ve bilimsel çalışmaları bulunmaktadır.

